

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése
PhD értekezés

Fülöp Éva

Témavezető: Prof. Dr. László János

Pszichológia Doktori Iskola
Szociálpszichológia Program

2010.

Tartalomjegyzék

1. Történet és identitás	4
2. A kutatás célja	7
3. A jelentés problémája: szavak és élmények.....	8
4. Érzelmek a társas világban	10
4.1. A személyközi érzelmektől a csoporton belüli és csoportközi érzelmekig.....	10
4.2. Csoportok és érzelmek	12
4.2.1. A csoportközi érzelmek elmélete	12
4.2.2. Kollektív érzelmek.....	14
4.3. A kultúra és az érzelmek.....	17
4.4. A társadalom és az érzelmek	19
4.5. A történelmi pálya fogalma és a hozzá kapcsolódó érzelmek	20
5. I. Vizsgálat: Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban, a csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyzása	22
5.1. Vizsgálat.....	23
5.2. Adatfeldolgozás és eredmények.....	24
5.3. Megvitatás	32
6. II. Vizsgálat: A történelem érzelmi reprezentációja a történelemkönyvekben és néphistóriai elbeszélésekben.....	35
6. 1. Kollektív emlékezet	35
6.1.1. Történelem és emlékezet.....	35
6.1.2. Kulturális és kommunikatív emlékezet	36
6.1.3. Egyéni és kollektív emlékezet.....	38
6.1.4. Kollektív emlékezet és trauma	40
6.1.5. Elbeszélés és emlékezés.....	42
6.2. Tankönyvek- néphistória	45
6.3. Narratív pszichológiai tartalomelemzés	46
6.4. A kutatásban az érzelmek vizsgálatára alkalmazott eljárás és az érzelem-modul	47
6.5. Vizsgálat.....	53

6.6. <i>Eredmények</i>	56
6.7. <i>Megvitatás</i>	65
7. III. Vizsgálat: A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modellje magyar történelmi regényekben	68
7.1. <i>A történelmi regény</i>	69
7.2. <i>Személyközi és csoportközi érzelmek a történelmi regényekben</i>	70
7.3. <i>Implicit személyiségelméletek</i>	71
7.4. <i>Vizsgálat</i>	73
7.5. <i>Az adatok feldolgozása</i>	77
7.6. <i>Megvitatás</i>	86
8. Összegzés	88
Köszönetnyilvánítás	93
IRODALOM	94
MELLÉKLET 1.	112
MELLÉKLET 2.	115
MELLÉKLET 3.	116

A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése

1. Történet és identitás

Az identitás, mint a személyes önazonosság, a folytonosság, a másoktól való elkülönülés és az egyes szociális partnerekkel való azonosság érzése és tudata, nemcsak egyéni, de legalább annyira társas folyamatok hatása mellett formálódik. Identitásunk kialakulásában igen jelentős az a nézetrendszer- tágabb értelemben valóságkonstrukció- melyet saját csoportunkkal közösen dolgozunk ki és tartunk fenn (László, 2005).

Egy csoport összetartozásában jelentős szerepet töltenek be mindazok az élmények és emlékek, melyekben a tagok osztoznak. A csoport története hordozza azokat a tapasztalatokat, amiket az elődök átéltek, azokat az értékeket, normákat, melyeket az idők folyamán kialakítottak, a célokat, melyek mentén haladtak, a csoporton belüli és más csoportokkal megélt viszályait, győzelmeik felett érzett örömeiket, veszteségeik nyomán érzett fájdalmaikat- egyszóval identitásukat (László, 2005; Liu és László, 2007; Liu és Hilton, 2005). A csoporttörténetnek önmagában is jelentős szerepe lehet a csoportidentitás alakulásában (Bruner és Fleischer-Feldman, 1996). Jól követhető a csoportnarratívumnak az identitás megőrzésében való szerepe egy antropológiai példán keresztül: az afrikai gola törzsben különös tisztelet övezi azokat a családokat, akik pontosan ismerik elődeik származástörténetét. Úgy vélik, hogy őseik történeteinek ismerete nélkül egy ember nem is tudhatja, hogy ki is ő valójában. A történetek elmesélése azonban sokkal több pusztán a régi idők emlékeinek felidézésénél, hiszen a történetkonstrukció fontos jellemzője a jelenben élő csoporttagok élményeinek a korábbi eseményszálba való beleszövése. A csoportnak önmagáról alkotott történetei az identitás folytonosságának megteremtése révén a csoport fenntartásának jelentős eszközei (László, 2005).

Ricoeur az élettörténeti elbeszélés azonosságára építi az én azonosságát. Úgy véli, hogy az én saját történetét mondva, saját cselekményét szöve, illetve mások fiktív vagy valóságos történeteivel azonosulva alkotja meg és alkotja újra önmagát (Ricoeur, 2001). Az elbeszélő mód nem fikciókat gyárt, amikor jelentést ad, hanem valóságot teremt. Az események élményszerű reprezentációja nyomán jön létre az én narratív szervezettségű

rétege, melyben a racionális cselekvéstervek indulattal, motivációval, érzelmekkel telítődnek. A narratívumok nemcsak személyek, hanem csoportok esetén is közvetítik az események élménytartalmát. A csoportok életének elbeszélései, akárcsak az én-elbeszélések, az identitás minőségeit foglalják magukba- a csoportidentitás ezen jellemzői a csoporttörténet jelentős elbeszéléseiből bonthatók ki (László, 2005).

A narratívum tehát olyan alapvető jelenéskonstrukciós eszköz, mely nemcsak tudáskonstrukciónak, hanem élményszerveződési módnak is tekinthető. Az elbeszélés egyszerre formálja az ember belső világát és kapcsolja őt kultúrájához és társadalmához. A nyelvi struktúrák olyan lelkiállapotok és folyamatok kifejezői is egyben, amelyekben az emberek saját maguk és világuk jelentéseit szervezik. A csoportok történetének elbeszélései alkalmasak arra, hogy általuk megismerjük azokat a jelentésmintákat, melyeket a csoport létrehoz és melyek összessége a társas identitást alkotja (László, 2005).

A szociálpszichológiában a társas identitás (Tajfel, 1978; Tajfel és Turner, 1979) és a self-kategorizációs elméletek (Turner, Hogg, Oakes, Reicher és Wetherell, 1987) hívták fel a figyelmet arra, hogy identitásunk fontos része a különböző csoporttagságokból fakadó azonosságtudat. A társas identitás a személy- és csoportközi interakciók sorozatában alakul. A self-kategorizáció, melynek során egy személy egy csoport tagjaként azonosítja magát, egyfelől lehetővé teszi, hogy egy csoport tagjai ugyanazokban a nézetekben osztozzanak, másrészt a közös elgondolások azok, melyek alapján egy személy egy csoport tagjaként kategorizálhatja magát (Bar-Tal, 2000). Az utóbbi évek kutatásai amellel érvelnek (például Liu, Wilson, McClure és Higgins, 1999; Liu és Hilton, 2005; Liu és László, 2007), hogy a csoportközi viszonyok és a társas identitás működése igazán a történelem reprezentációjából ismerhető meg, legyen szó akár az egyetemleges törvényszerűségekről, melyek az egész világon egységesek, akár azokról a kulturspecifikus működésmódokról, melyek csak az egyes kulturális-társadalmi feltételek között érvényesülnek. A felhalmozott történelmi tapasztalatok a reprezentációkban narratív mintázatokat is szerveződnek (Wertsch, 2002), melyek az ismétlődő történelmi minták alapján strukturálják és értelmezik az újonnan megjelenő élményeket.

A társas világ dinamikájának megismeréséhez elengedhetetlen a csoportközi viszonyok és reprezentációk használatának történelmi vizsgálata. A történelem, mint az emberiség történetének kronologikus sorrendben való elbeszélése maga is narratívumnak tekinthető. Amikor a történelmi elbeszélésekben az eseményeket történetté formáljuk,

egyúttal értelmet is adunk a cselekvéseknek (László, 2005). Ahogy Bruner (2001: 56, idézi László, 2005) megfogalmazza:

„Kiegészítjük az annalesek kemény adatait, krónikákká alakítjuk azokat, majd végül történelemmé- hiszen a történelem az, aminek értelme van”.

A pszichés valóság, amit így a narratívumok közvetítenek, a cselekvés mezején kívül, melyben a cselekvő, az eszközök, a célok szerepelnek, a tudatosság mezejét is, vagyis a történetek élmény-síkját is tartalmazza: az elbeszélés szereplőinek gondolatait, érzéseit, szándékait (Bruner, 2001). Tehát a narratív felfogás szerint az elbeszélésekben in vivo benne rejlenek a személyek és csoportok indulati életére, a családjukban, csoportjukban élő emberek pszichés fejlődésére és állapotaira vonatkozó tartalmak (László, 2005). A történetírás narratív felfogásában (például White, 1973) a történelemnek szükségszerűen többféleképpen elbeszélhetőnek kell lennie. Múltból ugyan csak egy van, viszont számtalan diszkurzus létezik róla, melyek eltérhetnek abban, ahogy annak eseményeit interpretálják. A történetírók feladata ennél fogva nem lehet a valóság visszaadása, a hivatalos történetírásnak ebben a posztmodern megközelítésében sokkal inkább a múlt megértése a cél (lásd Gyáni, 2000). Hayden White (1973) külön kiemeli a nyelvi eszközök szerepét a történelemtől alkotott reprezentációk létrehozásában. Úgy véli, hogy az elbeszélés nyelvi jellemzői erőteljesen hozzájárulnak ahhoz, hogy miként konstruáljuk a múlt eseményeit. Az elbeszélések hordozzák azokat a kulturális emlékeket, melyeket a csoport fontosnak tart megőrizni és továbbörökíteni a következő nemzedékek számára. A csoportnarratívumok a csoport identitásának fenntartásában játszanak elsőrangú szerepet (László, 2005). Jovchelovich (1995), Flick (1995) és László (1997) felvetik, hogy a társadalmi élettel kapcsolatos tudás, a szociális reprezentáció (Moscovici, 1984; 1988) az elbeszélés logikája szerint szerveződik, és történetekben kommunikálódik. Ennek megfelelően a történetekben benne rejlenek azok az érzelmi-indulati töltések, vagyis élményszintű reprezentációk, amelyek a csoport dinamikájával és a csoportidentitás fenntartásával függenek össze.

A pszichológiában az érzelmeket sokáig dekontextualizált formában, kiemelve az élettörténet és a társas helyzet, vagyis az identitás összefüggéseiből vizsgálták. Az érzelmekek bizonyos mechanizmusai, a hangulati hatások, a kis intenzitású érzelmekek laboratóriumi közegben is tanulmányozhatók (lásd Forgács, 2002), azonban az énről vonatkozó, az identitással szorosan összefonódó érzelmekek megismerése kizárólag az identitásfolyamatok figyelembe vételével lehetséges. Ennek megfelelően az utóbbi évek szociálpszichológiai

kutatásai is a csoporttagságból fakadó érzelmeket kezdték tanulmányozni (például Smith, 1993; Mackie, Devos és Smith, 2000; Doojse, Branscombe, Manstead és Spears, 1998). A társas csoportok meghatározó eseményei mind igen erőteljes érzelem- kiváltó hatással bírnak. Általános tendencia, hogy ilyenkor intenzív kommunikáció indul meg, melyben az érzelmeik megosztása kifejezetten társas funkcióval rendelkezik (Rimé, 2007). Azt a célt szolgálja, hogy a közösség érzelmileg feldolgozza a történeteket, elaboráljon azokon, kidolgozza a túllépés módozatait, és végül, de nem utolsósorban az együttes élmény révén- legyen az pozitív vagy negatív- elősegítse az összetartozást, a közösség élményét. Ezek a megosztott érzelmeik rövid lejáratúak ugyan, ugyanakkor az eseményekről alkotott reprezentációkba is bekerülnek, mivel a csoport érzelmi reakciói arról nyújtanak információt, hogy a közösség miként viszonyul az esethez, ami pedig az értelmezés, a jelentésadás lényegi eleme.

Kutatásunk arra a feltevésre épül, hogy azok az események, melyek egy csoport-jelen esetben nemzet- életében *ismétlődő* jelleggel visszatérnek (például megszállás, belpolitikai harcok, diktatúra, stb.) a kollektív emlékezetben őrzött elbeszélések révén kialakíthatják és fenntarthatják az érzelmi válaszoknak egy olyan mintázatát, amely válaszkészség formájában jellemzővé válik a csoportra és beépül a nemzeti identitásba.

2. A kutatás célja

Jelen kutatásban a magyar nemzeti identitáshoz kapcsolódó érzelmi válaszminták feltárására törekedtünk különböző történelmi narratívumok elemzésének segítségével. Három különféle forrását céloztuk meg a kollektív emlékezetben őrzött reprezentációk érzelmi szerveződésének.

Elsőként kísérleti körülmények között tanulmányoztuk a történelmi kontextusba ágyazott csoportközi szituációkban megjelenő érzelmetulajdonítást. A történelmi konfliktushelyzeteket megjelenítő történetekről úgy véltük, hogy mozgósítják majd a nemzeti identitáshoz tapadó képzeteket és az azokhoz tartozó jellegzetes érzelmi működésmódokat. Instrukcióink szerint csoportközi szituációban releváns érzelmeik készletéből tulajdonítottak a kísérletben részt vevő személyek érzelmeiket a magyar történelem jelentős eseményeit elbeszélő történetek nemzeteinek és saját nemzetüknek. Arra voltunk kíváncsiak, hogy mely érzelmeikkel jellemzik leginkább a csoportokat, és hogy a különböző nemzetekkel megélt eltérő történelmi szituációk ellenére tapasztalható-e egyöntetűség abban, ahogy az egyes nemzeti csoportok - különös tekintettel a magyarok - affektív viszonyulásait észlelik a kísérleti személyek. A kísérleti elrendezés a kontrollált körülményeken túl biztosította azt az

előnyt számunkra, hogy alkalmunk nyílt felmérni a kísérleti személyek saját emocionális élményeit a történelmi eseményekkel kapcsolatban és össze tudtuk vetni ezeket azokkal az érzelmi választásokkal, melyekkel a saját csoportjuk és a külső csoportok tagjait ruházták fel, így a nemzeti identitás érzelmi dimenziójának komplexebb tanulmányozását végezhetjük el.

Másodjára a hivatalos történetírás narratíváit választottuk analízisünk tárgyául. A történelem tankönyvek ma is egyik fő közvetítő csatornái annak a szocializációs folyamatnak, melynek során az újabb generációkhoz áthagyományozásra kerülnek a nemzet múltjáról alkotott reprezentációk. A hivatalos történetírás elbeszélései meglehetősen szabályozott formáját képviselik a történelmi narratívumoknak, ezért a tankönyvekből válogatott leírásokat kiegészítettük a szájhagyományban élő néphistóriai szövegekkel- vagyis laikus személyek történelemmel kapcsolatos beszámolóival. A népi emlékezet, mely a néphistóriai elbeszélésekben követhető nyomon, legalább annyira jelentős színtere a társadalmi emlékezésnek, akárcsak a kanonizált formában megjelenő hivatalos csoportelbeszélések a tankönyvekben. A történelem tankönyvek és naiv elbeszélések-ellentétben a kísérleti elrendezéssel, ahol egy előre megadott készletből választhatták ki a megítélők a jellemzőnek vélt érzelmeket,- kötetlen leírások tükrözik az emocionális viszonyok reprezentációját.

Végül, a harmadik kutatási fázisban, népszerű történelmi regények érzelm kifejezéseit tanulmányoztuk a nemzet reprezentánsainak minősülő karaktereknek a csoportközi kihívásokra adott érzelmi válaszai által. A regény, mint irodalmi műfaj, élményszerű leírásával teret enged a változatos érzelmi megnyilvánulásoknak, mégis adott történelmi kor miliójébe ágyazott, így magában hordozza az egész nemzetet érintő reprezentációkat. Fikcionális jellegénél fogva még érzékenyebb a társadalmi csoportok mentalitásának, élményszervezési módozatainak közvetítésére. Elemzésünk rávilágíthat azokra az ismétlődő mintázatokra, melyek a nemzeti csoportokhoz tartozó szereplőket jellemzik.

Mivel kutatásunkban az érzelmeket szöveges anyagon vizsgáljuk, az érzelmek szociálpszichológiai elméleteinek és empirikus vizsgálati lehetőségeinek bemutatása előtt, teszünk egy rövid kitérőt az érzelmek és a nyelv viszonyáról.

3. A jelentés problémája: szavak és élmények

A pszichológiai kutatások számára – néhány kivételtől eltekintve- az érzelmek sokáig egyéni, belső, magánjellegű állapotokként jelentek meg, olyan individuális folyamatokhoz

kapcsolódva, mint az észlelés, kiértékelés vagy az attribúció. Ezek a megközelítések a személyen belül helyezik el az érzelmeket, azonban az utóbbi évtizedek kutatásai az érzelmelek társas vonatkozásaira helyezik a hangsúlyt, sokkal inkább személyek vagy csoportok közötti interakciókon belül konceptualizálva az érzelmi jelenségeket (lásd áttekintésért Parkinson, Fisher és Manstead, 2005).

Az érzelmelek társas aspektusaihoz a kutatókat főként az érzelmi jelentés kérdése jutatta. Az érzelmelek jelentésének összetett tárgyköre a vizsgálódás több szintjén jelenik meg. Az, hogy mit is jelent egy érzelem, magába foglal olyan kérdéseket például, hogy van-e megfelelés élmény és nyelvi címke között; egyeznek-e az egyes kulturális csoportok abban, hogy milyen kiváltó tényezőket és következményeket kötnek egy érzelemhez; milyen esemény-forgatókönyv az, ami leginkább reprezentálja az adott érzelmet; vagy akár azt is, hogy az eltérő kulturális-társadalmi háttér miként járul hozzá az érzelmi reprezentációk változatos megjelenítéséhez és így tovább.

Egyes megközelítések (például Harris, 1995) azt az álláspontot vallják, miszerint maga az átélt érzelem és az arról alkotott reprezentáció nincsenek feltétlenül átfedésben egymással, míg más szerzők (például Harré, 1986; Lutz, 1988) azt hangsúlyozzák, hogy az érzelmi jelentés létrehozásában nem az élmény valóság-hű leképezésén van a hangsúly, hanem azokon a funkciókon, melyeket az érzelmelek megosztása a társas interakciók szervezésében betölt. Így a társas jelentés az identitás, a reprezentáció és a szabályozás mechanizmusaiban ölt testet (Heelas, 1986), (lásd áttekintésért Parkinson, Fisher és Manstead, 2005).

Az érzelem és a jelentés viszonyának felfogásában több eltérő koncepció létezik. Az érzelmelek laikus megközelítésében gyakran úgy tekintik azokat, mint címkéket, melyeket adott érzelmi eseményre és annak körülményeire aggtak. Az érzelmi szituáció, az élmény és a címke megkülönböztetése jelenik meg Schachter és Singer (1962) klasszikus érzelmeleméletében is. Más nézetek (például Wierzbicka, 1972; 1995) a jelentés központi magjára, a centrális (denotatív) jelentéselemekre helyezik a hangsúlyt a perifériás (konnotatív) komponensek helyett. Ezzel ellentétben az implikációs szemlélet követői (például Shweder, 1991) azokra az eltérő konnotációkra fókuszálnak a jelentésben, melyek könnyen változhatnak társas közegtől függően. A dimenzionális felfogás szerint (például Solomon, 1976; Frijda, 1986) az érzelmelek egyes alapvető dimenziók mentén írhatók le leginkább, például irány, tárgy, érték, felelősség, stb. A prototípus elmélet szerint (Fehr és Russell, 1984; Shaver, Schwartz, Kirson, és O'Connor, 1987) léteznek legtipikusabb mintapéldányok, melyek legjobban reprezentálják az adott kategóriát (Rosch, 1973), ezen belül is vannak kutatók (például Lakoff és Kövecses, 1987; Ortony, Clore és Collins, 1988; Rimé, Phillippot

és Cisalono, 1990), akik tipikus eseményszekvenciához (forgatókönyvhöz, jelenethez) kötik az érzelmi jelentés lényegét. A szociál –konstruktivisták (például Lutz, 1988; Averill, 1980) az érzelmek fogalmakat olyan társas konstrukciókként értelmezik, melyek mindig adott társadalmi-kulturális jellegzetességek mentén hozzák létre a maguk érzelmi jelentéstartományát.

Az érzelmi kifejezések egyes kultúrák közötti szemantikai azonosságát több kutatás vizsgálta (például Geertz, 1973; Davitz, 1969). Ezek a munkák azt jelzik, hogy az adott társas folyamatoktól, igényektől és tapasztalatoktól függően, az érzelmeknek gyakran más és más aspektusa emelkedik ki. Az érzelmek interpretatív jellegüknél fogva különböző konnotációval bírnak nemcsak egyes kultúrák között, de akár egyazon kultúrán belül is, gondoljunk csak például az egyes történelmi korok eltérő érzelmelfogásaira.

Az egyes nyelvek jelentősen eltérnek abban, hogy hány érzelmet tartanak számon és abban is, hogy azokon belül milyen intra vagy -interperszonális történésre utalnak vele; melyek ezek közül, amelyek más nyelvben nem léteznek vagy amelyek ugyanannak az érzetnek az eltérő árnyalatait fejezik ki (lásd áttekintésért Parkinson, Fisher, Manstead, 2005).

Az érzelmek szavakba öntésének kérdése azért fontos, mert a nyelvi reprezentáció könnyebb elérhetőséget tesz lehetővé és ilyenformán hatással lehet arra, ahogy tudatosítjuk, szabályozzuk és konstruáljuk belső tapasztalatainkat.

4. Érzelmek a társas világban

Miként azt fentebb említettük, korábban az érzelmeket gyakran pusztán individuális élményként tartották számon a pszichológiában, az emocionális tapasztalatok azonban számos társas vonatkozással rendelkeznek. Érzelmünk alakulására sokszor hatással vannak más emberek gondolatai, érzései, tettei. Egy társas közeg befolyással lehet érzelmünk keletkezésére, értelmezésére vagy az azokhoz kapcsolódó viselkedéses tendenciákra. A következőkben az érzelmeket az egyre tágabb értelemben vett társas hatások szemszögéből tárgyaljuk, a személyközi helyzetektől kezdve a csoportközi szituációkon keresztül, a kultúra és a társadalom hatásáig, és végül bevezetünk egy új dimenziót: a történelmi aspektust emeljük be az érzelmek reakciókat befolyásoló tényezők közé.

4.1. A személyközi érzelmektől a csoporton belüli és csoportközi érzelmekig

Az érzelmek társas aspektusait számításba vevő teóriák kiemelik, hogy az érzelmek érzékenyen követik a szociális történéseket, gyakran társas szinten osztjuk meg és szabályozzuk őket, és jelentésük is társas konstrukció eredményeként jön létre. Az érzelmek természetének feltárásában meg lehet állapítani néhány alapvonást, melyek az értelmezési kerettől függetlenül részesei kell, hogy legyenek az érzelmi folyamatoknak. Az érzelmek a rajtunk kívül álló világ tárgyaira, eseményeire irányulnak, melyek kiértékelése indítja el az érzelmi reakciót. Ezek az érzelmi válaszok fiziológiai változásokkal járnak együtt, melyek gyakran cselekvésre készítetnek bennünket. Az érzelmek mások számára is nyilvánvalóvá válhatnak, hiszen kifejezésre is jutnak, ezek a megnyilvánulások általában szabályozás alatt állnak (Parkinson, Fisher és Manstead, 2005).

A fenti elemek összekapcsolódására adnak magyarázatot többek között az érzelmi értékelési elméletek. William James (1884 és vele párhuzamosan Lange, 1885, lásd Cannon, 1927) érzelemelmélete ('feedback theory') azt állítja, hogy egy külső inger észlelésének hatására fiziológiai reakciók indulnak el, ezek kifejezésre jutnak, és cselekvésre készítetnek bennünket és mindezek realizálásából születik meg maga az érzelem. James elméletének vonulatában jelentek meg az érzelmi értékelési elméletek (például Arnold, 1960; Ellsworth, 1991; Lazarus, 1991; Roseman, 1984; Scherer, 2001; Smith és Lazarus, 1993), melyek szerint nem is maguk a testi válaszok generálják az érzelmet, hanem inkább annak felmérése, hogy az azokat kiváltó esemény személyesen érint bennünket. Az értékelési elméletek alapja tehát, hogy az érzelmi reakciók nemcsak az érzelemindukáló események jellegzetességeitől függenek, hanem attól, ahogyan azokat értelmezzük és értékeljük önmagunk vonatkozásában. Így az érzelmek is különfélék lesznek aszerint, hogy milyen kognitív kiértékelés előzi meg őket olyan dimenziók mentén, mint például, hogy összeillik-e a helyzet céljainkkal, rendelkezünk-e a megfelelő erőforrásokkal annak kezeléséhez, külső vagy belső oksághoz köthető az esemény vagy mennyire bizonytalan annak kimenetele. Az értékelés elméletek azonban nemcsak az egyes kiértékelési mintázatok és érzelmek között feltételeznek kapcsolatot, hanem úgy vélik, hogy az érzelmek mindig bizonyos cselekvési tendenciákat hívnak elő.

A kiértékelés alapja tehát az, hogy az átélő személyes énjét miként érinti a szituáció. A személyes én mellett azonban egy egyén identitásának szerves része a társas én is-ahogy arra a társas identitás és a szelf-kategorizációs elméletek felhívják a figyelmet. A csoport-alapú érzelmek elméletei éppen ebből a megfontolásból indulnak ki, ahogyan azt a következőkben látni fogjuk.

4.2. Csoportok és érzelmek

Az érzelmek megélése gyakran személyes életesemény mentén történik, ám sok esetben részesei vagyunk olyan történéseknek is, amik egy adott csoport tagjaként érintenek bennünket, és amelyek ekkor már a csoporthoz való tartozás által váltanak ki érzelmi reakciót belőlünk. Ezeket nevezzük csoport-alapú érzelmeknek. A csoport-alapú érzelmek egyéb, csoportközi viszonyokról szóló elméletekben is, mint például Brewer és Alexander (2002) imágó elmélete ('image theory') vagy az infrahumanizáció (Leyens és mtsai, 2000) is helyet kapnak és sok egyéb érzelemelmélet érinti a társas kapcsolatokat, például Russel, Feldman és Barrett (1999) affektív mag elmélete ('core affect theory'). Most azonban csak a két legjelentősebbet mutatjuk be a csoport-alapú érzelmeket tárgyaló elméletek közül.

4.2.1. A csoportközi érzelmek elmélete

Az érzelmek társas szituációkban játszott szerepét hangsúlyozza a csoportközi érzelmek elmélete ('intergroup emotion theory', IET) (Smith, 1993; Mackie és Smith, 1998; Mackie, Devos és Smith, 2000). Ez a megközelítés a szelf-kategorizáció és a társas identitás elméletekből indul ki. Előbbi felveti, hogy amennyiben egy csoport fontos az egyén számára, akkor az a csoport a személy társas identitásának szerves részévé válik. Olyan körülmények mellett, melyekben a csoporthoz való tartozás nyilvánvaló és lényeges eleme a szituációnak, a személyek már nem individuumként, hanem csoportjuk bármely más tagjával felcserélhetőként tekintenek önmagukra - ezt hívjuk deperszonalizációnak. Csoportközi helyzetekben, ahol versengés, teljesítményharc, összehasonlítás lehetséges, különösen valószínű ennek megjelenése. A társas identitás aktualizációjának következményeként az egyén a csoport normáihoz, vélekedéseihez, viselkedéséhez igyekszik idomulni, és motiválttá válik a csoport érdekeinek érvényesítésére. Az egyének saját csoportjuk tagjait magukhoz hasonlatosnak vélik, igénylik a hozzájuk való kapcsolódást, kedveznek nekik, míg más csoportok tagjait megfosztják ezektől az előnyöktől. Fontos eleme a társas identitás elméletének, hogy a motivációs, kognitív és viselkedéses következményeken túl ennek a folyamatnak jelentős érzelmi velejárói is vannak. A csoport szempontjából érzelmileg jelentős események a személy, mint csoporttag számára is jelentőséget nyernek, és érzelmi válaszokat hívnak benne elő. Például, ha egy külső csoport tagjait fenyegetőnek érezzük, akkor félelmet, szorongást élhetünk át és törekedni fogunk az elkerülésükre. Ugyanígy a saját csoport

gaztetteinek megélése is vezethet kollektív büntudat érzéséhez. Bizonyos értékelések így adott viselkedéses tendenciákat vonnak maguk után (Smith és Mackie, 2008).

A teória másik alapját az érzelmi értékelési elméletek (például Arnold, 1960; Ellsworth, 1991; Lazarus, 1991; Roseman, 1984; Scherer, 2001; Smith és Lazarus, 1993) adják, melyek azt állítják, hogy a körülöttünk levő társas világ eseményeinek, tárgyainak, értékelése érzelmet gerjeszt bennünk. A csoportközi érzelmelek elmélete ugyanezt a működésmódot kiterjeszti csoportközi helyzetekre, melyben a csoport-releváns ingerek értékelése hívja elő az érzelmet.

A csoportközi érzelmelek átélői az érzelmelek társas jellege ellenére természetesen maguk az egyének, és ezek az érzelmelek számos egyezést mutatnak az egyéni érzelmelekkel, például az átélés módjában vagy abban, ahogyan az észlelési és mozgásos folyamatokra hatnak. Mindamellet néhány jellemzőben különböznek azoktól. A csoportközi érzelmelek csoportközi szituációkhoz kötöttek, vagyis a csoport számára relevanciával bíró események idézik őket elő. Másik lényeg eltérés az egyéni érzelmelektől, hogy szabályozó funkcióik tekintetében a csoport szempontjai érvényesülnek. A csoportközi érzelmelek tehát csak akkor számítnak csoportközinek, ha a részvevők észlelése és az interakcióban megjelenő reakciók a csoporttagság alapján keletkeznek. Az elmélet szerint magának az érzelmi szituációnak három elemével kell számolunk: a helyzet kiértékelésével, az érzelmi válasszal és az azt követő viselkedéses következményekkel (Mackie és Smith, 2002). Az érzelmelek funkcionálisak abban az értelemben, hogy az értékelés és a viselkedés között közvetítenek, így szabályozzák a csoportközi helyzetet akár a saját csoporton belüli kötelek alakításával, akár a másik csoportokhoz való viszonyulás módosítása által.

A csoportközi érzelmelek elméletének egyik jelentős tétele, hogy - mivel az érzelmi reakciók mások kiértékelése nyomán keletkeznek - a külső csoportokhoz való viszonyulás a helyzettől függően változhat. Ez a megközelítés tehát csatlakozik az előítélet teóriák azon táborához (például Brewer és Alexander, 2002; Cottrell és Neuberg, 2005; Dijker, 1987; Fiske, Cuddy, Glick és Xu, 2002) amelyek- szemben a korábbiakkal, melyek az attitűd elméletek fogalmi keretében fogalmazták meg a jelenséget- a folyamat kognitív és érzelmi aspektusaira helyezik a hangsúlyt. Az elmélet azt jósolja, hogy a különböző külső csoportok esetén különböző típusú előítéletek jelennek meg, például félelem-alapú vagy undor-alapú előítéletek, maguk után vonva változó magatartásbeli következményeiket. Ezen felül az elmélet arra is magyarázatot kínál, hogy miért viselkedünk ugyanazzal a csoporttal szemben másképpen, ha eltérő társas kontextusban találkozunk vele (Smith és Mackie, 2008).

A csoport identitás alapján a külső csoportok irányában érzett érzelmeken kívül megjelenhetnek olyan pozitív-negatív csoport-alapú érzelmek (például büszkeség vagy bűntudat) vagy általános érzések is (öröm, szorongás, feszültség), melyek a saját csoportra vonatkoznak. Így az egyes csoportok akár rendelkezhetnek olyan visszatérő érzelmmintázatokkal, amelyek akkor aktiválódnak, amikor a személyek a csoporthoz való tartozásukra gondolnak. Ezt a jelenséget a csoportközi érzelmek elmélete egyfajta érzelmi fertőzésnek tekinti (Smith és Mackie, 2008).

A csoportközi érzelmek elmélete számos empirikus munkát inspirált (például Mackie, Devos és Smith, 2000; Leach, Spears, Branscombe és Doosje, 2003; Leach és Iyer, 2006; Maitner, Mackie és Smith, 2006; Yzerbyt, Dumont, Wigboldus és Gordijn, 2003). Az egyes érzelmek megjelenésére vonatkozó vizsgálatok legtöbbször az érzelmeknek az értékelési dimenziók és a viselkedéses válaszok közötti közvetítő funkciójára irányulnak. Így a harag, megvetés, félelem, undor stb. érzéseinek tanulmányozása ellentmondó eredményre vezettek. Míg egyes vizsgálatoknak sikerült összefüggést találni az értékelés-érzelem- viselkedéses tendencia tekintetében, addig mások nem leltek az elmélet jóslatai alapján feltételezhető kapcsolatokra (lásd részletesebben Szabó, Banga, Fülöp és László, 2010). További kísérletekre vár tehát az értékelési dimenziók pontos azonosítása, a kísérletekben mért viselkedéses válaszok validitásának felülvizsgálata, az érzelmek átélésének és kommunikációjának megkülönböztetett kezelése, és így tovább, melyek a csoportközi érzelmek elméletének pontosabb alkalmazhatóságát teszik lehetővé.

4.2.2. Kollektív érzelmek

A csoport-alapú és a kollektív érzelem terminus definíciós különbségei meglehetősen homályosak a szakirodalomban. Az elkülönítés egyik alternatívája (Manstead és Fisher, 2001), hogy míg a csoportalapú érzelmeket olyan emócióknak tekintik, melyek a csoporttagság alapján keletkeznek (Smith, 1993), de lehetnek eltérők az egyes csoporttagok között, addig a kollektív érzelmek esetén minden csoporttag ugyanazt az érzelmet éli át egy csoport-releváns történés nyomán (Stephan és Stephan, 2000). A konceptuális elhatárolás ellenére a jelenségek tekintetében gyakran következtetlen a csoport-alapú és a kollektív megjelölés, így például Smith és Mackie (2008) egyaránt a csoportközi érzelmek között tárgyalják a csoportközi félelmet, a haragot és a kollektív bűntudatot is.

A kollektív érzelmek magyarázatai hasonlóan a csoportközi érzelmekéhez, a társas identitás és a szelf-kategorizációs elméletekből erednek. Vagyis a kollektív érzelmek

paradigmája is azt jósolja, hogy az emberek pusztán a csoporthoz való tartozás folyamányaként érzelmeiket élhetik át.

Ebben a paradigmában a kollektív büntudatot a legtöbbet tanulmányozott érzelem (például Branscombe, Doosje és McGarty, 2002; Branscombe, Slugoski és Kappen, 2004; Iyer, Leach és Crosby, 2003). Doosje, Branscombe, Spears és Manstead (1998) elsőként vizsgálták szisztematikusan a kollektív büntudatot megjelenésének feltételeit. Kísérleti manipuláció mellett kapott eredményeik azt mutatták, hogy az egyes személyek, mint kijelölt csoportok tagjai, büntudatot érzéséről számoltak be csoportjuk múltbéli, másoknak okozott kárával kapcsolatban, anélkül, hogy ők maguk személyesen részt vettek volna a rosszcselekedetben. Második vizsgálatukban a holland gyarmatosítás témájában háromféle történetek mutattak be holland kísérleti személyeknek. A történetek változtak aszerint, hogy mely aspektusait emelték ki a történelmi eseményeknek. Az eredmények azt jelezték, hogy a kétértelműen bemutatott elbeszélés a nemzettel kevésbé azonosulók között váltott ki nagyobb büntudatot, ők homogénebbnek látták elkövető csoportjuk tagjait és nagyobb hajlandóságot mutattak a gaztett kompenzálására, mint a nagymértékben azonosulók. A szerzők szerint tehát a csoporttal való identifikáció a kollektív érzések megtapasztalásának kulcskérdése. Úgy vélik, a büntudatot éppen azok fogják meg leginkább negatív történelmi tetteivel inkább szembenézni, akik számára kisebb jelentőségű a nemzeti identitás, míg azok, akiknek fontos a nemzeti érzés, hajlamosak védekezően fogadni a csoportra nézve kedvezőtlen információkat.

Doosje és munkatársai klasszikus vizsgálata számos kollektív büntudattal kapcsolatos munkát indított el (például Wohl és Branscombe, 2008; Wohl, Branscombe és Klar, 2006; Swim és Miller, 1999). Ezek egy része a kollektív büntudatot és az azonosulást kapcsolatának kérdését vizsgálja, melyek egyre inkább az identifikáció jelenségének differenciálása, a nemzeti azonosulás mellett az egyéb csoportokhoz való kötődés számításba vétele és a mérések pontosítása felé haladnak (Roccas, Klar és Liviatan, 2006, Leach és mtsai., 2008). A kollektív büntudatot vizsgálatának másik vonulata, a büntudatot érzésének és hozzá kapcsolódó viselkedési tendenciáknak az összefüggéseit kívánja feltárni. Az empirikus munkák egy része azt sugallja, hogy azok a személyek, akik a csoportjuk által elkövetett ártalmak nyomán büntudatot élnek át, támogatják a jóvátétel valamely megnyilvánulását a kárvallottak részére (például Branscombe és Doosje, 2004; Branscombe, Doosje és McGarty, 2002; Lickel, Schmader, Curtis, Scarnier és Ames, 2005;), míg más kutatások (például Giner-Sorolla, Castano, Espinoza és Brown, 2008; Iyer, Leach és Crosby, 2003; Harvey és Oswald, 2000) nem találtak meg ilyen egyértelműen a kompenzálásra való készletet. Parkinson, Fisher és Manstead (2005) az ellentmondások feloldására tesznek javaslatot azzal, hogy

megkülönböztetik azokat a vizsgálati feltételeket, melyekben egy régmúltban játszódó, már lezárt konfliktus szerepel, azoktól, amelyek ma is aktuális, lezáratlan ellenségeskedéseket hívnak elő, így implikálhatják akár a kísérleti személy személyes felelősségét is.

A kollektív büntudat sokkal valószínűbben megjelenik, ha a személyek felelősnek érzik magukat csoportjuk bűneiért, és ha úgy látják, hogy ez a tett nem volt legitim és igazolható (Branscombe, Doosje és McGarty, 2002; Mallett és Swim, 2007). A büntudat csökken, ha a saját csoport helyrehozatalra törekszik, ugyanakkor növekszik, ha ismét agresszív módon lép fel (Maitner, Mackie és Smith, 2006). A kollektív büntudat mérsékelhető azáltal, ha a kollektív felelősség csökkentése érdekében igazoljuk a csoportközi egyenlőtlenségeket, vagy ha a csoportközi határok elmosása céljából az azonosulás egy magasabb (ember) (Liu és Hilton, 2005) vagy alacsonyabb (egyén) (Branscombe, Slugoski és Kappen, 2004) kategóriáját választjuk.

A kollektív büntudat érzésével kapcsolatos kutatások egy további területe foglalkozik azzal, hogy miként lehet differenciálni a büntudat és más csoportszintű érzelmek között. Harth, Kessler és Leach (2008) a szimpátia és a büntudat elkülönítésekor megállapítják, hogy míg előbbinél valóban a másik csoportra és a nekik okozott károkra irányul a figyelem, addig az utóbbinál az önvizsgálat a hangsúlyos, így a büntudat sokkal inkább tekinthető szelf-fókuszú érzelmnek, mint ahogy azt más kutatások sugallják. Egy másik negatív érzellemmel, a szégyennel összevetve, Brown, González, Zagefka, Manzi és Cehajic (2008) azt találták, hogy míg a büntudat mind rövid, mind hosszú távon a rendezés és a jóvátétel felé mutat, addig a szégyen egy ettől eltérő pályát fut be. Az érzelm átélésekor a szégyen a büntudathoz hasonlóan proszociális viselkedési tendenciákat közvetít. Azonban hosszú távon, a szégyen végül olyan cselekvésekhez vezet, amelyek a konfliktusban lévő csoportok közötti kapcsolat felszámolására irányulnak (mint például az elrejtőzés és a visszavonulás). Ennek oka valószínűleg az, hogy a szégyen stigmatizálóan működik: a szégyent előidéző csoport egyfajta negatív esszenciával asszociálódik (Lickel, Schmader és Barquissau, 2004). A büntudattal ellentétben a szégyent gyakran úgy fogalmazzák meg, mint saját kontrollunkon kívül álló negatív cselekedeteink érzelmi következményét. (Branscombe, Slugoski és Kappen, 2004; Lickel, Schmader és Barquissau, 2004). A szégyen esetén a másoknak okozott kárhoz képest hangsúlyosabb saját hírnevünk sérülése vagy a társas konvenciók megsértése. A kollektív szégyen esetében központi jelentőségű, hogy a saját csoport elégtelensége mások számára láthatóvá, nyilvánvalóvá válik. Ez az ok, amiért a szégyen érzéséről gyakran az áldozatok számolnak be, míg az erkölcsi felelősség kiváltotta érzéseket, például a büntudatot inkább az elkövetők tapasztalják. Reuter (idézi Hilton, 2008) vizsgálatai szerint német fiatalok

hajlamosak mérsékelt szégyenről, még inkább pedig erős megbánásról beszámolni, amikor nemzetük világháborús múltjára emlékeztetik őket, ahelyett, hogy büntudat jeleit adnák. Sőt, további vizsgálatokban Reuter úgy találta, hogy büntudat helyett a szégyen és a megbánás jósolták be megbízhatóbban a csoportközi helyzet helyreállításának szándékát. Ezek alapján Hilton (2008) felveti, hogy a jövőbeli, a történelmi események nyomán előálló kollektív érzelmeket megcélzó kutatásoknak a büntudaton kívül az olyan érzelmekre kellene fókuszálni, mint a szégyen, a megbánás, a felelősségérzet vagy a zavar. A kollektív érzelmek között természetesen egyéb, bár egyelőre kevésbé tanulmányozott pozitív érzelmek is helyet kapnak, például a kollektív büszkeség vagy a megbocsátás.

A kollektív érzelmek következményeit tekintve láthatjuk, hogy ezek az érzelmek nemcsak az átéltők részéről érdekesek, hanem azok számára is, akik felé kinyilvánítják azokat. Az utóbbi évtizedek egyre gyakoribb nyilvános bocsánatkérései, kárpótlási törekvései, az áldozatok biztosítása az elkövetők sajnálkozásáról nagyon jelentős funkcióval bírnak a csoportközi viszonyok rendezésében. A kifejezett érzelmeknek központi jelentőségük lehet abban a kommunikációs folyamatban, ahogy az agresszor és sérelmező viszonyulnak a múltbeli konfliktushoz. Az egyes érzelmek körvonalazása segítheti a csoportok közötti kapcsolatok pontosabb megértését.

A kollektív érzelmekkel kapcsolatos kutatások jelentős hányada történelmi kontextusba ágyazza a csoportközi helyzeteket. Múlt és jelen dinamikus kölcsönhatásban vannak egymással, s ahogy arra majd kitérünk a kollektív emlékezet tárgyalása során, a múlt reprezentációja meghatározhatja a jelen identitáspolitikáját és a jövőbeli perspektívákat, ahogyan a jelen szükségletei is rugalmasan értelmezhetővé teszik a történelmet.

4.3. A kultúra és az érzelmek

A csoportközi és a kollektív érzelmek elméletei az érzelmeket a csoportközi viszonyok összefüggéseiben tárgyalják, sőt utóbbi elméletek már a társadalmi-történelmi tapasztalatokat is az érzelmeket meghatározó tényezőkként kezelik. Most azokat a megközelítéseket vesszük sorra, melyek szisztematikus elemzésnek vetik alá az érzelmi folyamatokat és a szélesebb értelemben vett társas közeg, vagyis a kultúra, a társadalom összefüggéseit.

A kultúra és az érzelmek kapcsolatát vizsgáló kutatások szerint előbbi befolyással lehet arra, hogy a személyek hogyan értelmezik, kezelik saját és mások érzelmeit, és hogy milyen kultúrához kötődő nézetekkel rendelkeznek az érzelmek természetéről, értékéről,

jelentőségéről. Inkeless és Levinson (1969) leírtak néhány alapvető kérdést, mellyel minden kultúra tagjainak szembesülnie kell: a hatalomhoz való viszonyulás, a szelfről alkotott koncepciók, az egyén és a társadalom kapcsolata, a személy elképzelései férfiasságról-nőiességről, konfliktusok és megoldási módjaik (érzelmeik kifejezése vagy elfojtása, indulatkezelés). Ezek alapján Hofstede (1991) körvonalazott négy dimenziót, melyek mentén minden nemzet elhelyezhető. A hatalmi különbségek, az individualizmus- kollektívizmus, a maskulinitás- feminitás és a bizonytalanság kerülésére való törekvés lennének ezek az alapidimenziók.

Az empirikus vizsgálatok jelentős hányada, mely az eltérő kultúrák érzelmek terén jelentkező változatosságát mérte fel, az individualista- kollektívista felosztásban született (például Markus és Kitayama, 1991; Matsumoto, 2001; Semin, Goerts, Nandram és Semin-Goossens, 2002). A két különböző kultúrában az énről való gondolkodás eltéréseivel találkozunk. Az individualista társadalmak az én egyediségét, függetlenségét hangsúlyozzák, az én- fogalmat a belső tulajdonságokból eredeztetik. Így elérendő célként az önkifejezés, az egyéni intencióknak megfelelő cselekvés jelenik meg. A kollektívista kultúrákban az ént a másokkal való kapcsolatban fogalmazzák meg, a társas kontextus részeként értelmezik. Így ezekben egy olyan rugalmas magatartás az értékelte, amelyben az egyén a többiek figyelembe vételével hajtja végre tetteit. A különböző énről alkotott konstrukciók megjelennek a mentális folyamatokban, akár az érzelmekben is (Markus és Kitayama, 1991).

Az individualista-kollektívista felosztáson kívül találunk még olyan társadalmi hatásokat, melyek nyomot hagytak az érzelem-koncepciókban. Kultur- antropológusok, mint például M. Mead (1937) és Benedict (1946) különbséget tettek a szégyen és a büntudat kultúrák között. A szégyen kultúrák a morális standardok megszegésének szabályozásában külső szankciókra hagyatkoznak, míg a büntudat kultúrákban belső értékek és normák közvetítik az elfogadhatatlan társas cselekvések feletti kontrollt. Ennek következményeképpen a szégyenre úgy tekinthetünk, mint a rossz cselekedetek mások általi megbüntetésének érzelmi velejárójára, a büntudatot pedig olyan érzelemként foghatjuk fel, mint amely a saját bűneik felismeréséből származik, akár mindenféle nyilvánosság híján is.

Rozin, Lowery, Imada és Haidt (1999) korrelációt találtak egyes kultúráknak az erkölcsi kérdésekhez való hozzáállása és bizonyos érzelmek kifejezésére való hajlandóság között: például a megvetés a közösségiesség etikájához, a harag az autonómia etikájához, míg az undor a szakralitás etikájához kötődött.

Az ún. becsület kultúrákban a szégyen érzése a tisztességes nők számára nem is érzelem, hanem egyenesen attitűd, amely a megfelelő viselkedés alapköve (Rodriguez

Mosquera, Manstead, és Fischer, 2000), ahogyan a szégyen központi érzés a kollektivistikus kultúrákban is (például Menon és Shweder, 1994).

Az érzelmek kulturális aspektusait figyelembe vevő felfogások szerint az erős társadalmi beágyazottság révén az emocionális viszonyulások különösen érzékenyek a történelmi változásokra. Stearns (1994) az amerikai történelmet a viktoriánus kortól a jelenig elemzésnek vetette alá az érzelmekhez való viszony szempontjából, és arra jutott, hogy az adott korszakok értékrendje és ideológiája az érzelmek ábrázolásában vagy akár éppen tagadásában is megnyilvánul és érzékenyen követi a fluktuáló társadalmi folyamatokat.

4.4. A társadalom és az érzelmek

A tágabb társas környezet, a makro szint érzelmi szerveződésre tett hatásának másik vonulata a társadalmi szerkezetből vezet le az adott csoport életében jellegzetesen megnyilvánuló érzelmeket, érzelemcsoportokat. De Rivera (1992) az érzelem fogalmak operacionalizálása céljából megkülönbözteti az érzelmi atmoszféra, az érzelmi klíma és az érzelmi kultúra fogalmait. Az érzelmi atmoszféra egy olyan átmeneti affektív- hangulati állapotra utal, amely egy kollektív esemény során összeköti a jelenlévők emocionális rezdüléseit. Ezzel ellentétben az érzelmi klíma az érzelmi tapasztalatoknak egy jóval tartósabb formájára utal, amely hosszabb időre, időszakokra összekapcsolhatja egy bizonyos közösség tagjait, így például egy győzelem nyomán érzett öröm, vagy egy megszállás indukálta félelem érzelmi klímájában osztozhatnak egy nemzet tagjai. Főként egy nemzedéknyi időintervallumig érvényes egy adott érzelmi klíma, amely igen szenzitív a politikai, vallási, gazdasági és oktatásbeli impulzusokra. Az érzelmi kultúra, egy stabil képződmény, amely a szocializációs gyakorlat mentén érvényesül és generációkat fűz össze. De Rivera olyan érzelmi klímákat ír le, mint a remény, a félelem, a bizalom, az elégedetlenség, stb. klímája. Az érzelmi klíma összefüggéseket mutat az adott kulturális értékekkel, a társadalmi struktúra jellemzőivel (például Basabe és Valencia, 2007).

Bar-Tal (2001) ebből a fogalomkörből kiindulva vezette be az érzelmi orientáció terminust, amely egy társadalomnak egy bizonyos érzelem vagy érzelemcsoport kifejezésére való hajlandóságát jelöli. Az érzelmi orientáció a társas szituációk bizonyos ingereire és jelzéseire hangolja a csoport tagjait. Az érzelmi orientáció akkor alakul ki, ha egy társadalom tekintélyes része osztozik egy érzelemben vagy azok együttesében, azok gyakran megjelennek a társadalmi diskurzusban, a kulturális termékekben és az oktatási anyagokban, részét képezik a csoport kollektív emlékezetének és meghatározzák, hogy miként reagálnak a jelentős

eseményekre. Ebben a megközelítésben a kollektív vagy csoportközi érzelmek mindig adott társadalmi kontextusból eredeztethetők. Ez a társadalmi kontextus jelenti egy tartósan együtt élő közösség –akiket összeköt a nemzeti identitás- szimbolikus kifejezési formáit (művészeti alkotások, mítoszok, elbeszélések, szabályok, szokások, stb.) mindarra, amit maga körül jelentéssel kíván felruházni és teszi ezt a jelentésadást a maga sajátos történeti keretein belül. Ennek folyamányaként minden nemzetnek megvan a jellegzetes érzelm-repertoárja és érzelmkifejezési normái, adott természeti, gazdasági, történelmi körülmények nyomán. Az érzelmi orientáció adott jelentéstartományba helyezi az érzelmek jelentését is. Egyes érzelmekre így érzékenyebbé válnak főként a szocializációs formák és kommunikációs csatornák (család, oktatás, tömegkommunikáció) közvetítésével. Például a kutatások tanúsága szerint a japánoknál jellemző érzelm az amaé (a szeretet egy fajtája) (Morsbach és Tyler, 1986), összehasonlító vizsgálatban a chileieknél sokkal inkább megjelent a félelem, a mexikóiaknál kevésbé (Paez és Vergara, 1995), az amerikaiak társadalom jellegzetes érzelmé pedig a remény (Bellah, 1967).

Az érzelmi orientáció koncepciója annyiban találkozik a csoportközi érzelmek elméletével, hogy feltételezi, hogy a tartósan fennálló társadalmi kontextus az ismétlődő tapasztalatok nyomán a fontos események kiértékelésének mintázatait kezdi létrehozni, az érzelmi klíma és a kollektív érzelmi orientáció részévé válik annak a kiértékelő folyamatnak, amellyel a társadalom kezel egy-egy eseményt.

4.5. A történelmi pálya fogalma és a hozzá kapcsolódó érzelmek

A nemzeti identitás szerveződésében fontos szerepe van a történetiségnek, hasonlóan ahhoz a szerephez, amit az élettörténet játszik a személyes identitás szerveződésében. Egy csoportnak, hasonlóan az egyénekhez, megvan a maga életútja, amely egymásba fűzi a közösség életének jelentős eseményeit és folytonosságot teremt közöttük.

László (2005) úgy gondolja, hogy nem csupán egyének rendelkeznek „életpályával”, ami az életük pozitívan és a negatívan értékelt eseményeinek egymásutánosságát jelenti (Gergen és Gergen, 1988), hanem a nemzetek kollektív emlékezetében is létezik a pozitívan, illetve negatívan értékelt jelentős történelmi eseményeknek egy jellemző szekvenciája, egy „*történelmi pálya*”, ami az életpályához hasonlóan a nemzet identitásának fontos építőeleme. A történelmi pálya kollektív emlékezeti reprezentációja tartalmazza a nemzeti csoport jellegzetes érzelmi megküzdési módjait is (László, 2008).

A történelmi pálya koncepció a Wertsch (2002) által felvetett, a kollektív emlékezetben tárolt identitás- narratívumokkal mutat párhuzamot. Wertsch az orosz narratívát a következőképpen rekonstruálja : 1 a kezdeti helyzet, melyben az orosz nép békés körülmények él mindenféle fenyegetettség nélkül, 2. ezt megszakítja az idegen erők által kezdeményezett agresszió , 3. ami válsába sodorja a népet és komoly szenvedésekhez vezet, ámde 4. az oroszok felveszik a harcot az idegenek ellen és magányos, hősi harcban győzedelmeskednek felettük.

Ez a narratívum valószínűleg a büszkeség, szomorúság és magány érzéseit foglalja magában.

Az amerikai narratívum felvázolására Bellah (1967) és McAdams (2006) tett kísérletet. A történet fő fordulatai a következők: 1. egy új világ építése a semmiből. 2. a nehézségekkel való szembesülés, melyeken sikerrel felülkerekednek. 3. függetlenség kivívása. 4. belső konfliktusok kezelése folyamatos megújulással (jóvátétellel). 5. részvétel nemzetközi konfliktusokban. A nemzetközi befolyás növelése.

Ennek a jóvátételi történetnek a bizalom, optimizmus, biztonságérzet, lelkesedés és remény az érzelmi velejárói.

A magyar kollektív emlékezetben, a pozitívan értékelt események lényegében a középkorban befejeződnek. Ha a későbbi századokban fel is tűnnek, mint pl. helyi győzelmek a Török Birodalom ellen, az 1703-as Rákóczi-felkelés, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc, vagy az 1956-os forradalom, a pozitív események mind negatívba fordultak, bukással és elnyomással végződtek és ez a mintázat csak ismétlődött a világháborúkban. László, Ehmann és Imre (2002) a magyar történelem reprezentációját vizsgálva arra jutottak, hogy a megkérdezett személyek elbeszéléseiben, a négy eseményséma közül ('Csak győztünk', 'Csak veszítettünk', 'Győztünk, de végül veszítettünk', 'Vesztettünk, de végül győztünk') melyet a történetek szerveződési mintázatai alapján soroltak be, a 'Vesztettünk, de végül győztünk' történeteséma teljesen hiányzott a magyar történelmi események vonatkozásában. A nemzet történelmi tapasztalatainak reprezentációja, abban a formában épült a kollektív emlékezetbe, melyben egy olyan narratív sémának, ahol az események pozitív fordulatot vesznek, nincs helye.

A kollektív emlékezetben őrzött magyar történelmi pálya és a magyar társadalom lelkiállapota közötti összefüggésekkel Bibó István több tanulmányban is foglalkozott, (A kelet- európai kisállamok nyomorúsága; Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem in Bibó, 2004) és tulajdonképpen megfogalmazta azt a feltevést, hogy egy társadalom érzelmi irányultsága-legalábbis a történelmileg releváns csoportközi helyzetekben- magából a

társadalom történelméből, a történelemnek a kollektív emlékezetben őrzött sémáiból, a történeti pályából ered.

Kutatásunk ennek a hipotézisnek a kibontására és ellenőrzésére törekszik. Első vizsgálatunkban kísérletileg előállított szövegek segítségével mértük fel a történelmi dimenzió bevezetésével a csoportközi viszonyok érzelmi dinamikáját.

5. I. Vizsgálat: Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban, a csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyzása

A csoport-alapú érzelmek kutatásában tapasztalható egy tendencia a valós csoportközi helyzetek modellálására (etnikai konfliktusok, csoportközi erőszak, pl. Bilewicz, 2007; Dresler-Hawke és Liu, 2006; Halperin, Bar-Tal, Nets-Zehngut és Drori, 2008; Zebel és mtsai., 2007), ám ezek a kutatások a csoportközi kontextusnak gyakran eltérő aspektusait operacionalizálják és ez szükségszerűen ellentmondó eredményekhez és értelmezésekhez vezet. Megítélésünk szerint a paradigmák "képlékenysége" részben abból származik, hogy ezek a kutatások figyelmen kívül hagyják a csoport-alapú érzelmek és a csoport történelem kapcsolatát. A társas identitás és az önkategorizációs elméletek, melyeket a feltételezett érzelmi folyamatok magyarázatában alkalmaznak, kizárólag az aktuális szituációra érzékenyek, ami az identitásnak csupán néhány aspektusát teszi kiugróvá, és figyelmen kívül hagyják az identitás folytonossági aspektusát, ami a csoport történelméből ered. Feltételezzük, hogy a) a történelmileg beágyazott csoportközi konfliktushelyzetek az identitásnak pontosan ezt az aspektusát aktiválják és b) a történelem során kialakult csoport identitás olyan érzelmi folyamatokat tartalmaz, melyeket csak magával a történelemmel magyarázhatunk. Ez utóbbiak az érzelmi megküzdés jellegzetes mintázatainak tekinthetők, melyek a történelem folyamán nyertek adott formát, és a szocializáció során hagyományozódnak át.

Annak érdekében, hogy megvizsgáljuk hipotéziseinket, olyan kísérleti elrendezést alakítottunk ki, amelyben ellenőrizhettük, hogy vajon 1) a történelmi konfliktus helyzetekben megjelennek-e a történelmi pályához kapcsolódó érzelmek, 2) a megjelenésük függ-e a konfliktus jellegétől (lezárt vagy lezáratlan) és 3) a kísérleti személyek kollektív érzelmi reakciói mutatnak-e összefüggést az általuk saját és külső csoportoknak tulajdonított érzelmekkel.

A narratív empátia képessé teszi a befogadót arra, hogy beleélje magát a szereplők helyzetébe, nézőpontjukat felvegye, és érzelmeiket átélje. Az empátia nem feltétlenül követeli

meg az olvasó és a szereplők közös identitását, ám a hasonlóság és ismerőség tényezői mindenképpen serkentik megjelenését. A nemzet által fenntartott kanonikus szövegek különösen alkalmasak a narratív empátia kiváltására (Liu és László, 2007).

Ennek megfelelően rövid történeteket exponáltunk a kísérleti személyeknek, feltételezve, hogy a narratív eszközökkel megjelenített eseményreprezentáció előhívja a narratív empátiát, ezáltal a szereplők helyzetébe való helyezkedést, érzelmi reakcióik elképzelését és saját érzelmek megjelenését.

5.1. Vizsgálat

Kísérleti személyek Hetvenegy magyar kísérleti alany vett részt a vizsgálatban, mindnyájan a Pécsi Tudományegyetem hallgatói, férfiak és nők közel egyenlő arányban. Az életkoruk 20 és 25 között változott, mindegyikük bölcsészhallgató volt, de nem történelem szakos.

Kísérleti anyag Hat pár csoportközi konfliktust elbeszélő történetet kaptak a résztvevők. A történetekben hat különböző külső csoport szerepelt (törökök, oroszok, románok, szlovákok, szerbek, horvátok) a magyar történelem eltérő szakaszaiból.

A történetek rövidek voltak (átlagban ötven szavasak) és változtak az áldozat- elkövető dimenzió szerint: mindegyik történet-pár egyikében a magyarok voltak az áldozatok, a másikban pedig az elkövetők. Egy példa a 'magyarok, mint áldozatok' történetre:

A magyar sereg 1526. augusztus 29-én felvonult Mohácsnál. A török sereg is felfejlődött, a csata egy napig tartott, a küzdelem végén a magyarok a Duna felé menekültek. Kb. 16-20000 magyar esett el.

Az összes történet a 3. Mellékletben olvasható.

Változók Tizenhat érzelmet válogattunk a függő változók közé. Nyolc közülük a csoportközi konfliktushelyzethez kapcsolódó relevanciája miatt került be. Ebből hat: a harag (Mackie, Devos és Smith, 2000; van Zomeren, Spears, Fischer és Leach, 2004), a félelem (Mackie, Devos és Smith, 2000; Halperin, Bar-Tal, Nets-Zehngut és Drori, 2008; Dumont, Yzerbyt, Wigboldus és Gordijn, 2002), az undor (Mackie, Devos és Smith, 2000; Rozin, Lowery, Imada és Haidt, 1999), az utálat (Halperin, Canetti-Nisim és Hirsch-Hoefler, 2008),

az elégedettség (Maitner, Mackie és Smith, 2006) és a remény (Halperin, Bar-Tal, Nets-Zehngut és Drori, 2008) már rendelkeznek előzetes eredményekkel a csoportközi érzelmek tárgykörében. Ehhez a listához adtuk a csalódottság és a lelkesedés érzelmeit, mivel úgy véltük, hogy azok relevánsak a magyar történelmi pálya szempontjából. További négy érzelmek az itemek közül: a büntudat (Branscombe, Doosje és McGarty, 2002; Branscombe, Slugoski és Kappen, 2004; Iyer, Leach és Crosby, 2003) a szégyen (Branscombe, Slugoski, és Kappen, 2004; Lickel, Schmader és Barquissau, 2004, Reuter és Hilton, 2008), a büszkeség (Harth, Kessler és Leach, 2008), és a megbocsátás (Hewstone, Cairns, Voci, McLernon, Niens és Noor, 2004) főként a kollektív érzelmek paradigmáján belül szerepeltek az eddigi vizsgálatokban. Négy további általános érzést adtunk a listához: az öröm, a szomorúság, a megkönnyebbülés és a kielégülés érzelmeit. Ezáltal pozitív és negatív, elsődleges és másodlagos érzelmek egyenlő számban képviseltették magukat a tizenhat érzelmen belül.

A magyarok és más nemzetek közötti történelmi konfliktus jellemzésére hétfokú skálát alkalmaztunk

Eljárás Minden személy hat történetet olvasott el. A külső csoportok és az áldozat-elkövető szerepek ezekben kiegyensúlyozottan fordultak elő.

Minden szöveg elolvasása után a résztvevőknek két érzelmet kellett tulajdonítani a tizenhat tételes érzelemlistáról a saját csoportnak, kettőt a külső csoportnak és kettőt önmaguknak (a teljes kérdőív az 1. Mellékletben található). Minden esetben szabadon választhattak, például megjelölhették ugyanazt az érzelmet a saját csoportnak, külső csoportnak és maguknak is. Ennek a kísérleti szakasznak a végén a személyeknek meg kellett ítélni az egyes külső csoportokkal való konfliktus lezártóságának mértékét egy hétfokú skálán (2. Melléklet).

5.2. Adatfeldolgozás és eredmények

Elsőként a konfliktus lezártóságára vonatkozó skálát elemeztük. A 1. táblázat mutatja a külső csoportokkal való összetűzésre vonatkozó ítéletek átlagait.

<i>Törökök</i>	5, 7
<i>Oroszok</i>	4, 2
<i>Horvátok</i>	3, 9

<i>Szerbek</i>	2, 52
<i>Románok</i>	2, 47
<i>Szlovákok</i>	2, 29

1. táblázat: A konfliktusok észlelt lezártsága a különböző külső csoportok esetén (N= 71)

A lezártság átlagok két nagyobb csoport meglétét jelzik. A törökökkel, az oroszokkal és a horvátokkal való konfliktus lezártnak tekinthető, míg a szlovákok, a szerbek és a románok esetén lezáratlan konfliktusról beszélhetünk. Ezeket a kategóriákat alkalmaztuk a további számításokhoz.

Második lépésben, az egyes érzelemtípusok eloszlását elemeztük. Az 'érzelemtípus' címkét az elméleti bevezetőben felvázolt értelmezési keretek szerint használjuk, vagyis aszerint, hogy melyik paradigma foglalkozik kiemelten egy érzellemmel. A 2. táblázat mutatja a saját csoport, külső csoport, kísérleti személy bontásban az érzelmgyakoriságokat. Az eloszlás azt jelzi, hogy a kísérleti elrendezés főként a csoportközi érzelm típusát hívja elő a saját és külső csoportok esetén, míg a résztvevő személyek saját érzelmei főként a kollektív érzelmek táborából származnak.

	Csoportközi érzelmek			Kollektív érzelmek			Általános érzelmek		
	Saját csoport	Külső csoport	Kísérleti személy	Saját csoport	Külső csoport	Kísérleti személy	Saját csoport	Külső csoport	Kísérleti személy
Érzelm gyakoriság	558	564	397	117	98	217	159	169	238

2. táblázat: Az érzelmek abszolút gyakorisága a három érzelmek kategória szerinti bontásban

A saját és külső csoportoknak tulajdonított csoportközi érzelmek

Az egyes érzelmek gyakoriságát kiszámoltuk mindkét változó (elkövető-áldozat, lezáratlan-lezárt konfliktus) mentén külön a saját csoportnál és külön a más nemzetbeliekénél. A 3. táblázat tartalmazza a nyolc csoportközileg releváns érzelm eredményeit áldozat-elkövető szétosztásban. Két-mintás t-próbával vetettük össze a saját csoportnak és a külső csoportoknak tulajdonított érzelmeket. A kísérleti elrendezésnek megfelelően minden egyes

történetet a résztvevők fele, tehát 35 vagy 36 fő olvasott. A táblázatban szereplő számok azt mutatják, hogy átlagosan hányszor tulajdonították az adott érzelmet a hat elkövető és a hat áldozat történetben a kísérleti személyek.

	A <i>saját</i> csoport mint <i>elkövető</i>	A <i>külső</i> csoport mint <i>elkövető</i>	A <i>saját</i> csoport mint <i>áldozat</i>	A <i>külső</i> csoport mint <i>áldozat</i>
<i>Félelem</i>	0,5	0,34	2,8 ***	0,18
<i>Remény</i>	0,52**	0,24	0,22	0,14
<i>Csalódottság</i>	0,3***	0,06	2,16***	1,4
<i>Lelkesedés</i>	1,3*	0,64	0,2*	0,04
<i>Harag</i>	1,04	0,6	1,82	3***
<i>Utálat</i>	0,76	1	1,86	2,6***
<i>Elégedettség</i>	1,74	2,8***	0	0,08
<i>Undor</i>	0,08	0,1	0,34	0,7*

3. táblázat A saját csoportnak és a külső csoportnak tulajdonított csoportközi érzelmek áldozat és elkövető helyzetekben

Megjegyzés: két-mintás t-próbát végeztünk a saját és a külső csoport összehasonlítására minden érzelem esetén külön áldozat és külön elkövető történetekben; az adatok az egyes érzelmek tulajdonítási átlagait jelzik a hat elkövető és a hat áldozat történetben (N=35/36)

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Az eredmények jellegzetes mintázatot mutatnak. A magyarok, illetve a történelmi külső csoportok szignifikánsan eltérő érzelmeket kapnak, mind elkövető, mind áldozat szerepben.

A magyarokat, mint elkövetőket több reménnyel, csalódottsággal, és lelkesedéssel jellemzik. A külső csoportok ugyanebben a pozícióban több elégedettséget mutatnak. A magyarok áldozatként több félelmet, csalódottságot és lelkesedést fejeznek ki, míg a külső csoportokat a megítélők úgy látják, hogy gyakrabban éreznek haragot, utálatot és undort.

A saját és külső csoportoknak tulajdonított kollektív érzelmek és általános érzések

A 4. táblázatban szerepelnek a magyaroknak és a más nemzetbelinek tulajdonított kollektív érzelmek és az általános érzések eredményei ismét elkövető-áldozat felosztásban. Hasonlóképpen a csoportközi érzelmekhez, az elkövető és az áldozat történetekben megjelenő érzelmetulajdonítás átlagait számoltuk az egyes érzelmekre vonatkozóan.

	<i>A saját csoport mint elkövető</i>	<i>A külső csoport mint elkövető</i>	<i>A saját csoport mint áldozat</i>	<i>A külső csoport mint áldozat</i>
<i>Bűntudat</i>	0,8***	0,22	0,1	0,08
<i>Szégyen</i>	0,48***	0,06	0,46	0,46
<i>Megbocsátás</i>	0,04	0	0	0,04
<i>Büszkeség</i>	1,72	1,66	0,14	0,22
<i>Szomorúság</i>	0,3*	0,1	1,72***	1
<i>Öröm</i>	0,6	0,5	0	0,04
<i>Megnyugvás</i>	0,34	0,5	0	0,02
<i>Kielégülés</i>	1,46	2,4***	0,02	0,04

4. táblázat *A saját csoportnak és a külső csoportnak tulajdonított kollektív érzelmek és általános érzések elkövető és áldozat helyzetekben*

Megjegyzés: két-mintás t-próbát végeztünk a saját és a külső csoport összehasonlítására minden érzelm esetén külön áldozat és külön elkövető történetekben, az adatok az egyes érzelmek tulajdonítási átlagait jelzik a hat elkövető és a hat áldozat történetben (N=35/36)

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Három érzelm, melyeket általában kollektív érzelmként kezelnek, saját és külső csoport vonatkozásában is viszonylag magas számban fordult elő. A magyarokat, mint elkövetők több bűntudat és szégyen jellemzi ($t = 4,18, p < 0,001$; $t = 4, p < 0,001$; sorrendben), a büszkeség érzése elkövető szerepben viszonylag magas gyakorisággal fordul elő akár a saját csoport, akár a külső csoport esetén (0,86 és 0,83; sorrendben). A magyarokat úgy írták le a

kísérleti személyek, mint akik még akkor is szomorúak- összevetve a külső csoportokkal- amikor éppen elkövető pozícióban vannak ($t= 2,15$, $p<0,05$) és áldozatként ez a tendencia még kifejezettebb ($t=2,83$, $p<0,001$). Ezzel ellentétben, a külső csoportok agresszív tettek elkövetőiként a magyaroknál kielégültebbnek látszanak ($t=-3,74$, $p<0,001$).

A kísérleti személyek érzelmei

A kísérleti személyeknek nemcsak a saját csoportnak és a külső csoportnak, önmaguk részére is meg kellett jelölni két érzelmet az egyes történetekhez kötődően a felkínált érzelmek készletéből. A vizsgálatban résztvevő személyek önmagukra vonatkozó érzelmi válaszai a saját csoport elkövetői és áldozati szerepe szerint láthatók az 5. táblázatban. Akárcsak az előző táblázatokban, az adatok abból adódnak, hogy átlagban hányszor választották a személyek saját maguknak az egyes érzelmeket a hat elkövető és a hat áldozat történetben. Az elkövető szituáció jellegzetes érzelmei a szégyen (1,2), a büntudat (0,6), a szomorúság (1,2) és a csalódottság (1). A szomorúság (1,8) jellemző érzelmek áldozat helyzetben is, ezenkívül itt még a haraggal, (0,93), utálattal (0,57) és az undorral (0,48) találkozunk jelentős számban. A megbocsátás, amely a saját és a külső csoportoknál szinte teljesen hiányzott, a kísérleti személyek részéről mérsékelt gyakorisággal tűnik fel akár elkövető, akár áldozat pozícióban (0,36 és 0,3; sorrendben).

	A kísérleti személy csoportja mint <i>elkövető</i>	A kísérleti személy csoportja mint <i>áldozat</i>
<i>Büntudat</i>	1,2	0
<i>Szégyen</i>	2,4	0,42
<i>Megbocsátás</i>	0,72	0,6
<i>Büszkeség</i>	0,48	0,32
<i>Szomorúság</i>	2,4	3,6
<i>Öröm</i>	0,14	0
<i>Megnyugvás</i>	0,34	0,12
<i>Kielégülés</i>	0,16	0
<i>Félelem</i>	0,08	0,4

<i>Remény</i>	0,2	0,16
<i>Csalódottság</i>	2	2,4
<i>Lelkesedés</i>	0,08	0,02
<i>Düh</i>	0,42	1,86
<i>Utálat</i>	0,2	1,04
<i>Elégedettség</i>	0,5	0
<i>Undor</i>	0,7	0,96

5. táblázat A kísérleti személyek érzelmeinek gyakorisága, aszerint hogy a csoportjuk elkövető vagy áldozat

Megjegyzés: a magas gyakoriságú értékek (0,6 felett) kiemelve. Az adatok az egyes érzelmek tulajdonítási átlagait jelzik a hat elkövető és a hat áldozat történetben (N=35/36)

Az eredmények összefoglalása

Habár az eredmények nem rajzolnak ki teljesen egyértelmű képet, néhány feltevésünk igazolást nyert. Mindenekelőtt, a kísérleti személyek saját csoportjuknak változó történelmi szituációkban tulajdonított érzelmei jellegzetes mintázatot írnak le. A magyarok jellemzése más nemzetekkel szemben, mind elkövető, mind áldozat helyzetben több *reményt*, *lelkesedést* és *csalódottságot* tartalmaz. Elkövetőként a *bűntudat* és még inkább a *szégyen* emelkedik ki náluk. A külső csoportokra jellemző érzés elkövető pozícióban az elégedettség. A reményen, lelkesedésen, csalódottságon kívül a magyarok áldozatként több *félelem* és *szomorúság* tulajdonítást kapnak, míg a külső csoportok ellenséges reakciók összképét: haragot, utálatot, undort mutatnak.

A személyek önmaguknak tulajdonított érzelmválaszai részben átfedésben vannak a magyarokhoz kötött érzelmekkel. Elkövető szerepben csalódottság, bűntudat és szégyen a jellegzetes érzelmek, ezekben osztoznak a jelen emberei az elődökkel. Bár áldozat helyzetben tapasztalható megbocsátás, mégis ebben a szerepben megfordulnak az érzelmi reakciók: az átható szomorúságon kívül azok az ellenséges reakciók (harag, utálat, undor), amiket máskor a külső csoportokhoz rendelnek, most a saját reakcióikban mutatkoznak meg.

A konfliktus lezártsága és a kísérleti személyek érzelmei közötti kapcsolat

Logisztikus regressziót alkalmaztunk a személyek érzelmi válaszára, hogy megvizsgáljuk: a csoportközi konfliktusok észlelt lezártsága vajon közvetítő változóként működik-e az érzelmi reakciók alakításában. Az eredmények azt mutatják, hogy az elégedettség, csalódottság, utálat, undor, harag, szomorúság, büszkeség, büntudat és szégyen válaszokban a csoportközi ellenségeskedés lezártságának észlelése moderátor változóként vesz részt (6. táblázat).

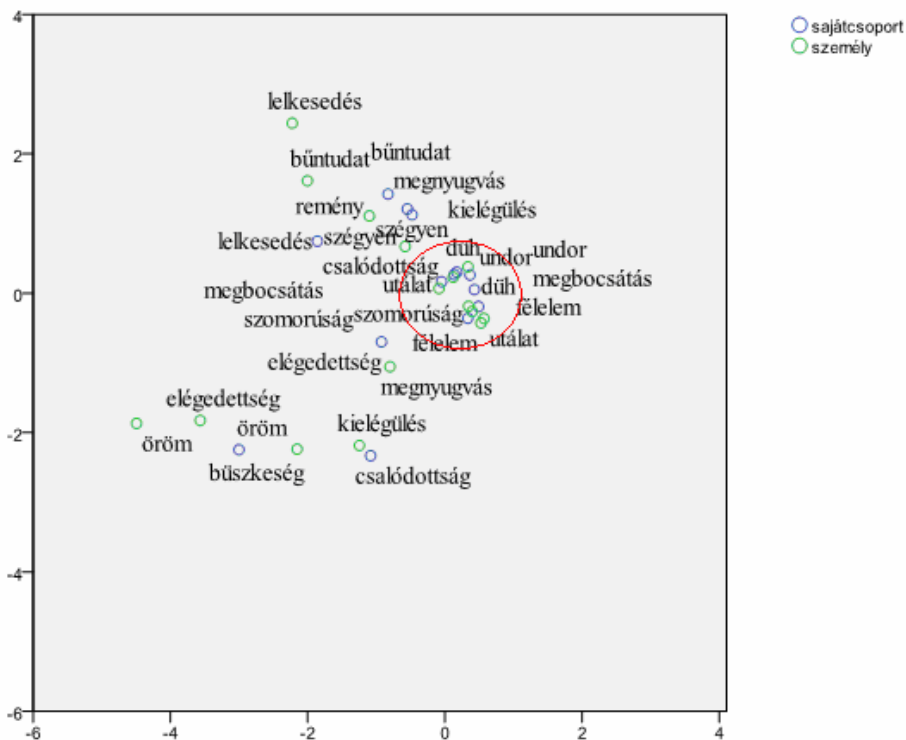
A kísérleti személy érzelmei	B	S.E.	Sig.	Exp (B)	Nagelkerke R²
<i>Elégedettség</i>	-0,6	0,3	<i>P<0,001</i>	0,5	0,04
<i>Csalódottság</i>	0,7	0,2	<i>P<0,001</i>	2	0,1
<i>Utálat</i>	1,3	0,2	<i>P<0,001</i>	3,7	0,21
<i>Undor</i>	1,4	0,2	<i>P<0,001</i>	4,2	0,24
<i>Düh</i>	1,3	0,2	<i>P<0,001</i>	3,7	0,25
<i>Szomorúság</i>	0,7	0,2	<i>P<0,001</i>	2	0,08
<i>Büszkeség</i>	-0,9	0,3	<i>P<0,01</i>	0,4	0,09
<i>Büntudat</i>	0,7	0,2	<i>P<0,01</i>	2,1	0,08
<i>Szégyen</i>	1,4	0,2	<i>P<0,001</i>	4	0,29

6. táblázat A logisztikus regresszió értékei a kísérleti személy érzelmeire a csoportközi konfliktus általuk észlelt lezártsága tekintetében

Egyedül a megbocsátás nem ért el statisztikai szignifikanciát. Az eredmények azt sugallják, hogy a megkérdezettek minél lezártabbnak vélnek egy történelmi csoportközi viszályt, annál nagyobb büszkeségről és elégedettségről számolnak be. Másfelől, a személyek minél inkább lezáratlannak látnak egy csoportközi konfliktust, annál nagyobb csalódottságot, utálatot, undort, haragot, szomorúságot, büntudatot és szégyent éreznek vele kapcsolatban. Meg kell jegyeznünk, hogy nemcsak azoknál az érzelmeknél lépett fel közvetítő változóként a csoportközi konfliktus észlelt lezártsága, melyeket a kollektív érzelmek közé soroltunk, hanem néhány más érzelmek esetében is, melyeket a csoportközi érzelmek elméleti keretében tárgyaltunk.

Összefüggés a tulajdonított és átélt érzelmek között

Egyik fő célunk ebben a vizsgálatban az volt, hogy utánajárjunk, hogy milyen kapcsolat van azok között az érzelmek között, melyek a résztvevő személyekben ébrednek, és amelyeket ők tulajdonítanak nemzetük és ellenségeik számára. Annak érdekében, hogy megvizsgáljuk a lehetséges összefüggéseket az érzelmi mintázatok között, korrespondancia analízist végeztünk. Az eredmények az 1. ábrán látszanak. Nagyon erősen szignifikáns korrespondancia mutatkozik meg, ha egymáshoz illesztjük az érzett és tulajdonított érzelmeket ($\chi^2=401.52$, $p<0.001$). A kísérleti személyek által megélt szomorúság együttjárást mutat a saját csoport érzelmeivel, ahogyan a csalódottság, harag, szégyen, undor és utálat is. A saját csoportnak tulajdonított érzelmek sorából a félelem, a szomorúság, a harag, az utálat, a lelkesedés, és a szégyen érzései különösen nagy együttmozgást mutatnak a személyek történelmi eseményekkel kapcsolatos érzelmi viszonyulásaival. Például, ha a személyek szomorúságot vagy csalódottságot éreznek egy történelmi eseménnyel kapcsolatban, akkor hajlamosak azt gondolni, hogy a saját csoportjuk félt, szomorú vagy dühös volt az adott helyzetben. A saját csoportnak tulajdonított félelem az az érzelem, amely a leggyakrabban összeköttetést mutat a személyek önnön érzelmeivel, közel 30%-át lefedte a korrespondáló érzelmeknek. Összességében a saját csoport félelme és a vizsgálatban résztvevők szomorúsága közt észlelhető a legjelentősebb kapcsolat.

1. ábra Az összefüggés a kísérleti személy saját érzelmei és az általuk a saját csoportnak tulajdonított érzelmek között

Megjegyzés: az erős korrespondancia bekarikázva

5.3. Megvitatás

Vizsgálatunkban magyar kísérleti személyeknek a középkor és a XX. század második fele közötti időszakból történelmi események kiválasztott mintáját mutattuk be, ellátva őket az érzelmi válaszok készletével. Arra kértük őket, hogy tulajdonítsák azokat mind a saját nemzetükhöz tartozóknak, mind az ellenséges külső csoport tagjainak. Saját, aktuálisan érzett

érzelmeikről is beszámoltattuk őket az eseményekkel kapcsolatban. A leírások felében elkövetők, a másik felében áldozatok voltak a magyar csoportbeliek.

Az érzelmek tulajdonítások forrása természetesen a kollektív emlékezet. Ahelyett, hogy behelyettesítés révén azonosulnának a kísérletben résztvevő személyek a távoli vagy közeli múlt történelmi eseményeinek szereplőivel és az ő szemszögükből tekintenek a szituációt, ahogy azt a szerep-játékra alapuló kísérletek feltételezik (például Mixon, 1972), a személyek inkább csoport-tagságuk folytonosságának megtapasztalásával azonosulnak a saját csoporttal és veszik fel annak perspektíváját. Ez a perspektíva- felvétel ugyanakkor nem vezet szükségszerűen a jelenlegi szituációban elérhető információk alapján történő kiértékeléshez, ahogyan azt a csoportközi érzelmek elméletek állítják. Nagy birodalmak, mint például a Török Birodalom vagy a Szovjetunió által hosszú ideig tartó elnyomások, legyenek akár azok a régmúltban, vagy a közelmúltban, nem váltják ki a félelem odaítélését (ahogy azt a csoportközi érzelmek elmélete jósolná, lásd Mackie, Devos és Smith, 2000). Ez nemcsak azért van, mert a konfliktus lezárt- lezáratlan jellege a személyek által átélt érzelmeken kívül az általuk tulajdonított érzelmekben is szerepet játszik. Sokkal inkább azért, mert az a jellegzetes érzelmmintázat, amit a magyar nemzethez és az egyes külső csoportokhoz rendeltek, a kollektíven reprezentált történelmi pályából ered, amely narratívumok formájában szerveződik és terjed, és ennek velejárójaként természetesen érzelmi reakciókat hordoz. Amikor a történelem reprezentációja a kollektív emlékezetben nagy hatalmakkal és a szomszédos népekkel vívott folytonos küzdelemként jelenik meg, ahol a hősiesség győzelmeket sorra kudarcok és hosszan tartó elnyomás követi (László, Ehmann és Imre, 2002; Liu és László, 2007), a félelem és a remény váltakozása akárcsak a lelkesedés és a csalódás érzéseinek egymásutánisága hatja át a történetet. *Eredményeink alapján ezeket a csoport-alapú érzelmeket a magyar történelmi pályához kapcsolódó érzelmeknek nevezzük.*

Amikor egyes kultúrák érzelmi profiljáról van szó, Markus és Kitayama (1991) rámutatnak a jellegzetes érzelmek mintázatok különbségeire az individualista és kollektivisták kultúrákban akár azok intenzitásáról, akár gyakoriságáról beszélünk. Például, a büszkeség érzése, amely saját sikereink nyomán áll elő, elfogadható érzelmek lehet a nyugati kultúrákban, az ázsiai országokban azonban kerülendő lehet, hiszen önteltségként is értelmezhető. Másrészt az a fajta büszkeség, amit egy értékelt közösségi cselekedet következményeként élünk át, támogatott lehet ezekben a kapcsolati társadalmakban. Ez azt implicálja, hogy ugyanaz az érzelmek megjelölés eltérő konnotációkkal bírhat, két külön társas epizódot fedhet le a kulturális és társadalmi tényezőktől függően.

Ez a kulturális változékonyság érvényes magyarázó elv a nálunk megjelenő remény esetén is, melyet a történelmi pályához kötődő érzelmek közé soroltunk. A remény az amerikai narratívának ugyanúgy szerves része, mint a magyarnak, ugyanakkor ott olyan érzelmekhez társul, mint a bizalom, az optimizmus és a biztonságérzet. (Bellah, 1967; McAdams, 2006). Míg Jarymovicz és Bar-Tal (2006) Izrael esetében a reményt úgy értelmezik, mint a tudatos kognitív előrettekintés, tervezés érzelmi megnyilvánulását, amely a félelmet felváltva egy fejlettebb megküzdési módnak tekinthető. Ez azt jelenti, hogy annak az érzelmi élménynek, amit a 'remény' címkével illetünk, talán más jelentése van az eltérő történelmi pályák kontextusában. A magyarok reménye a sorozatos kudarcok nyomán lép fel, és abbéli hitüket jelezheti, hogy a dolgok pozitív fordulatot vesznek, míg az amerikaiak reménye a jóvátételhez illeszkedik, egy optimista életszemlélethez, Izrael esetében pedig a tudatos megküzdés megnyilvánulása. Mindegyik érzés az adott nemzet narratív identitás struktúrájából vezethető le.

További figyelemreméltó eredmény kutatásunkban, hogy a kísérleti személyek érzéseinek szintén nem függetlenek a kollektív emlékezettől. A megbocsátással (például Wohl és Branscombe, 2005) és a büszkeséggel (például Harth, Kessler és Leach, 2008) kapcsolatos laboratóriumi kísérletekkel szemben a megkérdezettek akkor számoltak be inkább megbocsátásról, amikor elkövető volt a csoportjuk és nem akkor, amikor áldozat; büszkeségük pedig lezárt szituációkban jelentkezett inkább, de akkor még áldozat helyzetben is. Hasonlóképpen, a saját csoport szégyen reakciója legalább olyan jelentős érzelmeknek mutatkozott az okozott ártalmakkal kapcsolatban, mint a büntudat, ám akkor is feltűnt, amikor a saját csoport egy elkövetett agresszió áldozataként szerepelt.

A saját csoportnak tulajdonított és a maguk által érzett érzelmek hasonlóságai még feltűnőbbek a történelmi pálya érzelmek tekintetében. Csalódottság, remény és lelkesedés szinte kizárólag magyarokhoz kapcsolódnak, ahogyan ezekről az érzésekről előszeretettel számol be maga a kísérleti személy is, míg az elégedettség, ami az elkövetőként fellépő külső csoportok sajátja, sosem jelenik meg a megkérdezettek részéről. Ezekon a hasonlóságokon kívül is erős kölcsönös összefüggés található a saját csoport érzelmek és a résztvevők érzése között. Negatív érzések egy csoportja, mint például szomorúság, csalódottság, és szégyen, melyek a kísérleti személyek legjellemzőbb érzelmei voltak, együtt mozognak az olyan markáns történelmi pályás saját csoport érzelmekkel, mint a félelem és a lelkesedés.

További kutatások feladata feltárni a lehetséges ok-okozati összefüggéseket a tartós történelmi reprezentációk és az aktuális identitás állapotok között, beleértve ebbe az érzelmi megküzdés eszköztárát. Jelen vizsgálat hozama az, hogy rámutat arra, hogy a narratív úton

szerveződő kollektív emlékezet olyan átható érzelmi irányultságot foglal magába, amely az emberek érzelmi reakcióit irányítja történelmi kontextusban.

A történelmi eseményekkel kapcsolatos érzelmi reakciók egy része, mely az identitás szempontjából tartósan jelentősnek bizonyul, különféle közvetítő közegeken keresztül hagyományozódik át egyik generációról a másikra. Amikor egy szülő gyermekének a történelemtől mesél, amikor az iskolában tanítják a történelmi eseményeket, amikor a gyerekek történelmi regényeket olvasnak vagy filmeket néznek, nemcsak az eseményekkel kapcsolatos ismereteket szerzik meg, hanem azokkal az értékelő minősítésekkel, érzelmi reakciókkal is szembesülnek, melyeket a csoport a reprezentációk részeként az eseményekhez rendelt. A családi és iskolai szocializáció, a regények, a média mind-mind a történelmi reprezentációkhoz tartozó érelemminták áthagyományozói. A kollektív emlékezet őrzi mindazokat a jelentős élményeket, melyeket a csoport fontosnak tart és fenntartani kíván és mindazokat a viszonyulásmódokat, melyekkel ezekhez közelít.

Ennek megfelelően a következő vizsgálatban egy további áthagyományozó közeg, a hivatalos történetírás és a naiv elbeszélők történelem történeteinek érelem reprezentációjának elemzésével folytattuk a történelmi pályához kötődő érzelmek megismerését.

6. II. Vizsgálat: A történelem érzelmi reprezentációja a történelemkönyvekben és néphistóriai elbeszélésekben

6. 1. Kollektív emlékezet

Jan Assmann az emlékezés kultúrájáról elmélkedve megállapítja, hogy a múlt az által keletkezik, hogy az ember viszonyba lép vele (Assmann, 1999). A következőkben a múlthoz való viszonyulás jellegzetességeit tárgyaljuk a kollektív emlékezet, a történelem és a nemzeti identitás fogalmi keretei közt.

6.1.1. Történelem és emlékezet

A történelem és a kollektív emlékezet kapcsolatáról eltérő nézetek léteznek. Halbwachs élesen szembeállítja a kettőt, mondván, a kollektív emlékezet a folytonosságot, az állandóságot hangsúlyozza, ezzel ellentétben, a történelemben pontosan az események menetének megszakadásai jelentik a horgonypontokat, melyek mentén összeállnak az

elkülönülő részei. A történelem egységes, egyetlen entitás, minden nemzet múltját igyekszik egybefűzni, míg a kollektív emlékezet az identitáshoz kapcsolódó egyediséget emeli ki, a csoport életének másoktól eltérő, sajátos történéseit, így minden csoport esetében más alakot ölt. Halbwachs úgy vélekedik, hogy ahol az emlékezés megszűnik, ott lép helyébe a történelem, más szóval ahol az emlékezés hagyományai kihunynak, onnan kezdődik a terep a történelemmé válás számára (Halbwachs, 1950). Nora (1999) azt állítja, hogy amíg az emlékezés folyamata zajlik, addig nincs szükség a történelemre, hiszen a jelenhez kapcsolnak bennünket konkrét gesztusok, képek, tárgyak, ám ha a spontán emlékezés folytonosságában szakadás történik, akkor jelenik meg az elemző történelem, mint az akaratlagos emlékezés megnyilvánulása. Az emlékek megőrzésében az 'emlékezet helyeire' (Nora, 1999) támaszkodunk vagyis azokra a kulturális eszközökre, amik megjelenítik a múltat, így csak az marad meg az események sokaságából, melyet aktív konstrukció-emlékmunka révén emlékké teszünk. Az emlékhelyek lehetnek intézmények, tárgyak, kulturális alkotások, különösen tehát az írásos kultúra hordozói. A jelenben megélt hagyomány és a múlt rekonstruálása révén megjelenő történelem egyformán elengedhetetlen hozzájárulást jelentenek az identitás számára; ma már kevéssé állítják szembe a kettőt (Gyáni, 2000; 2009). Bizonyos népcsoportok nemzetté válását pontosan a közös hagyományok nemzeti történelembe fordulása jelenti, melyben az 'emlékezés alakzatainak' (Assmann, 1999) kulcsszerepük van, hiszen azok körvonalazzák az identitás alapjait és biztosítják azok áthagyományozását (Gyáni, 2000).

6.1.2. Kulturális és kommunikatív emlékezet

Assmann (1999) szerint az identitás szerveződéséhez a kultúra más tényezői járulnak hozzá a hagyományok és mások a történelem esetén. A hagyományok jelentik a jelenben zajló emlékezést, történelem pedig a rekonstruált távoli múltat. Előbbi esetén a folyamatosan zajló kommunikáció teremti meg az önmeghatározás közegét, éppen ezért ezt az emlékezeti formát nevezi Assmann kommunikatív emlékezetnek (8. ábra). Ebben a formában a közelmúltra vonatkozó eseményekben osztozik az adott időt átélő kortársak sokasága, kb. három-négy nemzedék tagjai, akik személyes résztvevői ezeknek a pillanatoknak, melyekkel kapcsolatban egy idő után fellép a rögzítés igénye bennük. A kommunikatív emlékezet fontos hordozói a szájhagyomány által elbeszélte történetek, melyek az 'oral history' kutatások tárgyát képezik. Ez egyfajta biografikus emlékezés, mely főként a társas interakciókon keresztül marad fenn. Ennél fogva képlékeny, kevéssé rögzült formai keretekkel rendelkezik. Ezzel szemben áll az

ősmúlt történeteit magába foglaló kulturális emlékezet, amely a csoport eredetére vonatkozó megalapozó emlékezésnek számít (7. táblázat). A kulturális emlékezet sokkal inkább kötődik az írásos kultúrákhoz, ennek memorandumai szolgálnak az identitás lefektetőiként. Alapozó jellegüknel fogva erősen meghatározott formában, sokszor kanonizált minőségben jutnak egyik nemzedéktől a másikhoz. A kommunikatív emlékezet formálásában egyre nagyobb teret nyernek a nyilvános történelem ('public history') csatornái (tömegkommunikáció, populáris műfajok). Az őstörténet narratívumai közé legalább annyira tartoznak mítoszok, legendák, mint valós dokumentumok története. A régmúlt eseményei a jelen perspektívájából kerülnek tálalásra. Ceremoniális jelleg, kivételesség övezi a sarkalatos csoportesemények felidőzését, különös tekintettel a rítusokra, ünnepekre. A kommunikatív emlékezetben részesülhetnek mindazok, akik személyes jelenlétükkel vagy a kommunikáció közvetítő csatornái keresztül tudomást szereznek egy eseményről. Ezzel szemben a kulturális emlékek átadása gyakran az arra kijelöltek, szakosodottak privilégiuma (Assmann, 1999).

	Kommunikatív emlékezet	Kulturális emlékezet
<i>tartalom</i>	történelmi tapasztalatok az egyéni életút keretei között	mitikus őstörténet, az abszolút múlt eseményei
<i>forma</i>	informális, kevésbé megformált, természetadta; személyközi érintkezésben alakult ki; köznapi;	alapítást igényel nagyfokú megformáltság; ceremoniális kommunikáció; ünnep
<i>közvetítő csatornák</i>	eleven emlékezés az organikus emlékezőképesség révén, személyes tapasztalás és szójhagyomány	rögzített, tárgyasult kifejezőeszközök; hagyományos szimbolikus rögzítés illetve szóbeli, képszerű, táncos stb. megjelenítés
<i>időszerkezet</i>	80-100 év; 3-4 nemzedék idő horizontja, mely a jelennel együtt halad tova	a mitikus ősidők abszolút múltja
<i>hordozók</i>	aspecifikus; kortársi emlékezetközösség	a hagyomány szakosodott hordozói

7. táblázat. Kommunikatív és kulturális emlékezet (Assmann, 1999)

6.1.3. Egyéni és kollektív emlékezet

A kollektív emlékezet terminus kapcsán felmerül a kérdés, hogy vajon hol is vannak egyéni és közösségi emlékezés határai, mit is jelent a kollektív jelleg az emlékezés folyamatában. Halbwachs, a kollektív emlékezet fogalmának (Halbwachs, 1925; 1941; 1950) bevezetője, a durkheim-i tanoknak megfelelően az emlékezés társadalmi meghatározottsága mellett érvel. Úgy tartja, hogy bár az egyén az, aki emlékezettel rendelkezik, az emlékezőképesség lehetetlen volna azok nélkül a vonatkoztatási keretek nélkül, melyet a közösségi lét biztosít az individuum számára.

Egy csoport tagjai gyakran ugyanannak az élménynek a részeseivé válnak, így a Mérei-féle értelemben vett 'együttes élmény' átélői lesznek, mely egyfajta többlettel látja el az egyébként egyéni folyamatokat (Mérei, 1948). Ez megnyilvánul az utalás adta lehetőségekben, ami azt jelenti, hogy az esemény részmozzanata felidézheti az egész élmény-együttest, megoszthatóvá teszi azt, ellátja egy bizonyos érzelmi többlettel és kijelöli az értékek tartományát (Mérei, 1984, 1989). Az utalás fontos eszköze lehet a kommunikációban véghezmenő szimbólumteremtés által megvalósult jelentésadási eljárásnak. A különös jelentőségű élmények megjelennek a csoport kitüntetett narratívumaiban, melyeket a kollektív emlékezet őriz a további generációk számára. Az utalás megteremti és összeköti az élményben osztozók közösségét, legyen az valós vagy virtuális (lásd Benedict Anderson 'nemzet, mint képzelt politikai közösség' felfogását, 1983). Az elbeszélések így jelentős csoportfenntartó és identitásbiztosító funkcióval bírnak, hiszen a történet beavatottjaivá válni annyit jelent, mint osztozni a csoport lényegiségében (vö. Pataki, 2003 és László, 2005). Ahogy arra az utóbbi évek empirikus munkái (például Paez, Basabe és Gonzalez, 1997) is rámutatnak, az individuális emlékezet szinte szétválaszthatatlan a társadalmi emlékezettől. Egyéni és közösségi élmények egy interszubjektív térben nyerik el jelentésüket, jelentőségüket. Az együttes élmény többletének éppen az érzelmekben való osztozás az egyik lényegi eleme. Egy csoport által megélt együttes élmény önmagában erőteljes érzelmi-indulati feszültségek mellett zajlik. A kollektív emlékezet tárolja a jelentős tapasztalatokat és valamilyen társadalmi megállapodás alapján szimbolikus formában megőrizz egy részt az élmény lényegiségéből. A reprezentációk a fogalmi leképezésen túl a társas feszültségek és indulatok újra átélhetőségét is biztosítják. Az utalás, mely a kollektív emlékezet bármely objektumának révén létrejöhet, lehetővé teszi az eredeti élmény teljes újraéledését. Bár maga a jelenben való átélés jelentős emocionális többletet gerjeszt, az érzelmi válaszok az idővel

halványulnak. A kollektív emlékezetben osztozók számára azonban az élmény felidézése, megisméltése önmagában érzelmi többletet nyújthat, a közös érzelmi élménybe való bevonódás az azonosulás folyamatában realizálódik. Az ismétlések sorozata hagyományt teremt, melyben a csoport ritualizált formában fejezi ki az együttes élményt. A hagyomány az összetartozás tudatát alakítja ki a fenntartói számára, melyben az eredeti érzelmi élmény és a megisméltés öröme keveredik. Az utalás létrehozza azoknak a közösséget, akik közös élmények részeseinek tekinthetők. A szocializáció lehetőséget teremt arra, hogy az újonnan érkezők is tagjává váljanak ennek a közösségnek. A csoporttörténet narratívumai ennek egyik legjelentősebb médiumát jelentik. Nemcsak ismeretekkel, hanem kapcsolódási felületekkel látják el a befogadókat.

Az érzelmek tekintetében megélt összetartozás, együtteség feltételezi az affektív reakciók egymáshoz konvergálását. Traumatikus események esetén különös jelentősége van az együtteségnek, a közös élményeknek való kitettségnek, a feldolgozás kényszerítő erejének. Közös feladattá válik az egységes reprezentáció, a valamelyest egybevágó narratív forma kialakítása.

Azok az emlékek, melyek végül egy csoport emlékezetében fennmaradnak, a kommunikáció folyamata által emelkednek ki és az interakciók során terjednek szét a csoporton belül. Az élmények, tapasztalatok mások vonatkozásában nyerik el jelentésüket, a társadalmi keretek határozzák meg, hogy mely emlékek maradnak meg és azok milyen értelmezést kapnak. Az egyéni emlékezet tehát a találkozási pontja a különféle csoportok kollektív emlékezetének. Csak azok a momentumok élnek tovább, melyek illeszkednek a társadalmi összefüggésrendszer hálózatába. Adott csoport esetén azok az események lesznek ezek, amik összhangban állnak önmeghatározása részét képező eszméivel, értékeivel, érzelmi reakcióival, céljaival vagyis identitásával. A társadalom vonatkozásai keretei azonban korántsem konstans jelenségek, mindig a jelen szükségletei, kööttségei formálják, így a kollektív emlékezet rekonstruktív jellegénél fogva idomul ezekhez az aktuális igényekhez, legyen szó akár a közelmúlt eseményeinek interpretálásáról, akár a régmúlt képének megváltozott perspektívából való újjászervezéséről (Liu és Hilton, 2005).

Külön kiemeljük, hogy a kollektív emlékezet, mely a csoport identitáshoz illeszkedik, nemcsak azt mondja meg, hogy mi az, amit a csoport megőrzésre érdemesnek tart, hanem az események szerveződésének hogyan-ját is. Ez nem jelent mást, mint azt, hogy a cselekmény tartalmazza azokat az értékelő dimenziókat, érzelmi válaszok-mintázatokat, coping-stratégiákat is, amik kongruensek az önazonosság szempontjaival.

6.1.4. Kollektív emlékezet és trauma

Bartlett emlékezetelméletében (1985) már említést tesz az érzelmetli élmények jelentőségéről az emlékezés működésében. Ebben arról elmélkedik, hogy egy emlék kiugró jellegét az adja, hogy a személyek attitűdje- mely nagyrészt érzéseket takar - megváltozik egy múltbeli élménnyel kapcsolatban. Az érzelmileg telített események a kutatások tanúsága szerint (például Pennebaker és Banasik, 1997) jobban vonzzák a figyelmet, és mélyebb nyomot hagynak az emlékezetben, mint a semlegesek. A kimondottan negatív események külön kihívást jelentenek egy csoport önmagáról alkotott nézetei számára. Individuális szinten ez egyfajta kényszeres rágódást idéz elő. A sorscsapások, katasztrófák, háborúk, mészárlások egymás közti megosztásával kapcsolatban ütköző nézetekkel találkozunk.

Rimé munkái (lásd áttekintésért Rimé, Philippot, Boca és Mesquita, 1992) rámutatnak arra a tendenciára, miszerint az autobiografikus emlékezetben egy erőteljes érzelmű mozgósító történet után az emberek több mint 90%-a késztetést érez arra, hogy ezt az érzést rögtön megossza másokkal. Ez a viselkedés paradoxnak látszik abban az értelemben, hogy újra előhívja a kellemetlen érzéseket, támogatja az újra átélést. Ugyanakkor, ha az érzelmek megosztását funkcionálisnak tekintjük abban az értelemben, hogy elősegítik a közös feldolgozást, akkor ez a hajlandóság rögtön értelmet nyer. Ebben a felfogásban a megosztás mechanizmusa lehetővé teszi a pozitív érzelmi klíma felé való mozdulást, a fájdalmas események asszimilálását és elaborációját, egy komplexebb séma létrehozását és egy finomabb kiértékelést. Más szemléletben (például Tesser, 1978) a rumináció, mint tudatos visszaemlékezés, azáltal, hogy polarizálja az eseményhez kapcsolódó attitűdöket csoporton belül, valójában fenntartja az esemény negatív megítélését. Kevésbé tudatos formában a rágódás a depresszív érzésekkel mutat kapcsolatot, mivel az emlékezőt a kellemetlen élménykörben tarja (Nolen-Hoeksema, 1991). Amennyiben a rumináció a történések újraértékeléséhez vezet, mindenképpen pozitív következményekkel jár (Paez, Basabe és Gonzalez, 1997)

Az extrém módon negatív eseményekre adott másik természetes reakció a hallgatásba való burkolózás, a kommunikáció gátlása, a kollektív csend, legyen az akár szándékos felejtés vagy tudattalan szelekció (Pennebaker, 1990). Freud feltételezése nyomán lehetséges volna, hogy az elfojtás az emlékek még intenzívebb előretódulását váltaná ki. Pennebaker megállapítja, hogy a felidézés fájdalma, a stigmatizációtól való félelem, a társak empatikus távolmaradása mind a megosztás gátlását idézhetik elő. Kollektív események tekintetében

szintén a kognitív feldolgozás akadályozó tényezőjeként sikerült azonosítani a hallgatást (Pennebaker, 1993).

A kollektív jelenségek szintjén Paez, Basabe és Gonzalez (1997) a spanyol polgárháború kapcsán vizsgálták a traumatikus élmények feldolgozási módjait különböző országokban. Először is pozitív összefüggést találtak a negatív események felidézése és az érzelmi klíma negatív megítélése között. Nem meglepő módon a negatív események sokkal inkább mozgósították a feldolgozási eljárásokat, mint a pozitívak és minél intenzívebb és időben közelebb volt az eset, annál inkább aktiválódott a társas megosztás jelensége. Egyezvén Halbwachs jóslatával empirikus bizonyítékot találtak arra, hogy minél inkább a társas kommunikáció áramába került egy esemény, annál artikuláltabb volt az arról szóló társas tudás. Minél több a jelentős események között a traumatikus élmény és minél többen osztoznak abban, annál inkább értékelik negatívnak a csoportban uralkodó érzelmi klímát. A fenti ellentmondást a gátlás és a megosztás szembenállásával úgy oldották fel a vizsgálatban talált eredmények magyarázatában, hogy szerintük a megosztás rövid távon valóban a vélemények polarizálódásához és negatív közhangulathoz vezet, hosszú távon azonban az újraértékelés révén a feldolgozást segíti. Egy bizonyos traumatikus esemény minél több korábbi történelmi traumát hívott elő, annál negatívabb értékelést idézett elő. Ami lényeges eredménye a vizsgálatnak, hogy korrelációt találtak egy közösséget érintő eseményre adott egyéni és kollektív emlékezési folyamatok között, sőt, azt figyelték meg, hogy utóbbi még gyakrabban is jelenik meg. A negatív történelmi események intenzív feldolgozást indukáltak, ami komplexebb emlékek létrejöttét idézte elő. Az újraértékelés növelte az eseményről való általános tudást. Ez azt sugallja, hogy egy olyan társas klíma, amiben egy traumatikus eseményről való tudás átadásra kerül, még több érzelmet és polarizáltabb normákat vált ki, erőteljesebb újraértékelést és akaratlagos túllépést eredményez.

Erős (2008) a csoportok negatív élményeinek tárgyalásakor különbséget tesz nemzeti traumák és nemzeti sérelmek között. Bár mindkettő komoly fenyegetés lehet az identitás számára, a trauma a sérelem viszonylagos jellegével szemben olyan alapvető lét-fenyegetettséget jelent, amely nem mérhető más eseményhez. A traumatikus élmény olyan tartós pszichés állapotokat idéz elő, melyek akár nemzedékek sorát érintő identitászavarokhoz vezethetnek. A klinikai gyakorlatban használatos poszttraumás stressz zavar diagnosztikai jellemzői alapján megállapítja, hogy a patológikus jelleg valójában az elszenvedett élmény struktúrájában rejlik, vagyis abban, hogy az emlékek megszállva tartják a tudatot, ismétlődő módon visszatérnek, azonban nem sikerül a traumatizált személynek ezt az érzést reprezentációs formába önteni: a tények ellenállnak a narratív emlékezésnek. Erős a

Holocaust kapcsán felveti az elbeszélhetetlen történelem fogalmát, ami arra utal, hogy az esemény olyannyira destruktív erejű, hogy a reprezentálhatatlanság traumájához vezet, melyet csak erősít az elkövetők emlékeztetire irányuló megsemmisítő tevékenysége. Az egyéni traumák természetesen nem kezelhetők külön egymástól, erőteljes társadalmi beágyazottságuk révén az együttes élménnyé válás folyamatában egyéni traumából kollektív trauma válik. A megrázkódtatások, sorscsapások megjelennek a mindennapi és a társadalmi diskurzusokban, egy idő után pedig a csoport által kialakított reprezentációs formában a nemzet kollektív emlékezetében élnek tovább.

Amennyiben ezek a reprezentációk narratív formát öltenek, a szöveg vizsgálata lehetőséget teremt a megküzdési stratégiák és aktuális én-állapotok követésére. Erős (2001: 134-137) leírja a Holocaust-narratívumok egyes szerveződési formáit: a 'nem tudás', a 'töredékes emlékezés', a 'túlburjánzó narratívumok', a 'trauma, mint metafora' és a 'cselekvéses tudás' mind egy-egy elbeszélési módot képviselnek, ami összefügg az identitásállapotokkal.

6.1.5. Elbeszélés és emlékezés

Amint láthattuk, a kollektív emlékezet fenntartásában kitüntetett szereppel bírnak a csoport számára jelentős elbeszélések, mint a múltból alkotott reprezentációk megteremtésének és áthagyományozásának kulturális eszközei.

Egyes megközelítések szerint (például Ricoeur, 2001) a narratívumok nemcsak hogy jelentős közvetítői az élményeknek, de egyenesen a világ megtapasztalásának formái. Bruner (2005) a világ megismerésének kétféle módjáról beszél. A paradigmátikus gondolkodás logikai műveletekkel dolgozik és az olyan oksági viszonyok feltárására irányul, melyek általános igazságokat írnak le. A narratív gondolkodási mód az emberi szándékok, célok, érzelmek által összekapcsolt dolgok világát teremti meg, ahol nem a valóság megismerése, hanem az értelemadás, az események koherens elbeszélése a cél. Bruner az elbeszélés szerveződésének két síkját írja le: a cselekvés mezeje tartalmazza a konkrét cselekvést és annak részeit (cselekvő, helyzet, eszközök, stb.), míg a tudatosság mezeje magába foglalja azokat a mentális állapotokat (szándékok, gondolatok, érzelmek), amelyekkel így a történések pszichológiai perspektívájának kirajzolódása válik lehetővé.

Egy reprezentáció akkor minősül narratívumnak, ha egyrészt rendelkezik a referencialitás tulajdonságával, vagyis önmagán kívüli eseményekre utal, van idői struktúrája és az eseményeket értékeléssel látja el. Az elbeszélések és a pszichikus világ

szerveződésének korrespondanciájának megléte teszi lehetővé a narratív pszichológiai tartalomelemzés módszerének alkalmazását a lelki folyamatok vizsgálatára. A narratív pszichológia azonban azon túl, hogy az elbeszélések szerveződési módjának feltárásából következtet a lelki folyamatok jellegzetességeire, foglalkozik azokkal a funkciókkal is, amiket az elbeszélések az egyes emberek, csoportok életében betöltenek. Így jutunk vissza a narratívumok elsődleges szerepéhez abban a folyamatban, ahogy reprezentálják a csoportok életének jelentős eseményeit és a megőrzés által lehetővé teszik az egymás után következő generációk egymáshoz kapcsolódását, közös identitásuk fenntartását a folytonosság biztosítása által (László, 2005).

A szociális reprezentáció elmélet (Moscovici, 1984) szintén a durkheim-i tradíciókat követve vezeti be a szociális reprezentáció fogalmát, ami az egyéni és a kollektív reprezentációk között helyezkedik el. A szociális reprezentációk olyan koncepciók és magyarázatok az emberek életében előforduló jelenségekre, eseményekre vonatkozóan, melyek a társas kommunikáció révén alakulnak ki, és jelentéssel látják el azokat. Ezek a konstrukciók jelentik a valóságot azoknak a csoportoknak, akik osztoznak ugyanazokban a reprezentációkban. Egy közösségen belül egyazon eseményre vonatkozóan élhet egymás mellett többféle reprezentáció is. Moscovici megkülönböztet polemikus (versengő reprezentációk), emancipált (néhány szempontból egyező reprezentációk) és hegemónikus (egységes reprezentációk) altípusokat (Moscovici, 1988).

Néhány kutató (Jovchelovitch, 1995; László, 1997; Flick, 1995) a szociális reprezentációk narratív szerveződési módjára hívta fel a figyelmet. Az elbeszélések eszerint olyan nyelvi reprezentációk, melyek az egyének és csoportok pszichológiai valóságkonstrukciójának mintázatait hordozzák (László, 2005). A narratívumok az események elbeszélésén kívül a csoportdinamika és csoportidentitás jellegzetességeiről tudósítanak.

Az identitás fogalmát két elméleti keretből közelíthetjük meg. Erikson (1968) a személyes identitás leírásában az én bizonyos alapelemeinek állandóságát és folytonosságát hangsúlyozza. A személyes identitás a maga történetiségében bontakozik ki teljességében, megismerése a személy életútjának végigkövetésével lehetséges. A személyes identitás alakulásának számos társas vonatkozása van, formálódása elengedhetetlenül szociális kontextus keretein belül zajlik. Az identitás csoport-hovatartozásából származó részét fedi le a társas identitás fogalma, melynek működése a társas identitás és az szelfkategorizációs elméletekben kerülnek kifejtésre, ahogy azt fentebb láttuk. Egyéni és csoportidentitás nem kezelhetők egymástól függetlenül, kölcsönös hatnak egymásra. A csoportok identitásjellemezői

a csoport történetét elbeszélő narratívumok segítségével ragadhatók meg leginkább (László, 2005).

A történelem, mint a csoport életútjának története olyan narratívumnak tekinthető, amely a tényeken kívül jelentéssel ruházza fel az események egymásba fűzött sorát. A történelem olyan jogi és erkölcsi kereteket -statútumokat- biztosít a csoportok tagjainak, melyek a személyközi és a csoportközi működés szabályait fektetik le (Liu és László, 2007). Sőt, a történelmi tapasztalatok gyakran kognitív narratív mintázatok (Wertsch, 2002), vagy társadalmi ethoszok (Bar-Tal, 2000) formájába rendeződnek, melyek strukturálják és értelmezéssel látják el az újonnan bekövetkező eseményeket. Ezek a mintázatok gyakran észrevétlenül formálják az élményszerveződést és a csoport alapvető identitásszükségleteihez igazodnak. A múlt reprezentációi lehetőséget teremtenek a csoportközi viszonyok és az identitás általános elveinek és a kulturspecifikus nézetek egyesítésére. A történelem reprezentációs felépítésének általános tendenciája, hogy aránytalanul nagy hangsúlyt kapnak a közelmúlt eseményei és túlreprezentáltak a háborúk, csoportközi összecsapások, politikai konfliktusok (Liu és László, 2007). További lényeges sajátossága a történelem reprezentációjának, hogy mindig az aktuális identitásszükségletekhez igazodik, alakítható annak megfelelően, hogy adott csoport milyen identitáselemet kíván kiemelni belőle, mi támogatja jelen céljait (Liu és Hilton, 2005).

Bruner (2005) a pszichológiai és kulturális valóság megteremtésének eszközeként tekint a narratívumra. A narratívum nyelvi-strukturális jellemzőinél fogva a személyeket a kollektív szimbólumokhoz, tudáshoz, jelentésekhez kapcsolja. A történelmi szövegek ennek megfelelően arról tudósítanak, hogy az adott csoport miként konstruálja a körülötte levő társas valóságot. A történelmi szövegek tulajdonságaikat illetően megfelelnek a narratívum kritériumainak. A történelmi reprezentációk azáltal, hogy koherenciával, értékeléssel, ágenciával, téri-idői szerveződéssel látják el az események leírását, egyfajta pszichológiai irányultságot hoznak létre és tesznek hozzáférhetővé. Másképp szólva a perspektíva-teremtés eszközeivel élnek és empátia kiváltására alkalmasak. Tehát a történelmi narratívumok egyfelől tükrözik a csoport identitását, másfelől felkínálják az egyének számára az azonosulás mintázatait. A történelmi témájú szépirodalmi alkotások legalább annyira a történelmi szövegek közé tartoznak, mint a hivatalos történetírás szövegei (Liu és László, 2007).

A történetírás posztmodern diskurzusa megkérdőjelezi a történelemnek a valóság visszaadására való alkalmasságát és feladatát, helyébe pedig a megértés, az elbeszélhetőség kritériumait állítja. A történelmi tudás narratív természetével szemben a tanulmányok (például White, 1973) olyan konstruktív eljárásnak tekintenek a történetírásra, mint ami nyelvi

eszközökkel képes a múltbéli eseményekhez fűződő jelentésadásra (lásd Gyáni, 2000). A történetírás narratív jellegénél fogva erőteljesen támaszkodik a tudatosság síkjára, a cselekményen túl ábrázolja a szereplők érzéseit, gondolatait (László, 2005).

A csoporteseményekhez kapcsolódó érzelmek jelentik az egyik legjelentősebb aspektusát a múlt reprezentációjának. A történelmi reprezentációban visszatérő narratív mintázatok az érzelmi viszonyulások szerveződésében is megnyilvánulhatnak és beépülhetnek a nemzeti identitásba. Ennek vizsgálatát ezúttal a hivatalos történetírás objektumaiban, az iskolai tankönyvekben és a laikus személyek által generált történelmi elbeszélésekben vizsgáltuk.

6.2. Tankönyvek- néphistória

A kollektív emlékezet áthagyományozása kapcsán vetettük fel a képzelt közösség fogalmát, azoknak a személyeknek az összességére utalva, akik tudatosan kreálnak és fenntartanak magukból egy kollektív entitást, a közösséget. Anderson (1983) magát a nemzet fogalmát is egyfajta kulturális artefaktumnak, képzelt közösségnek véli. Fontos folyamata ezeknek a közösségeknek a beavatás, a tagsághoz szükséges kulturális eszközökkel való ellátás, melyek a csoport fenntartásának legfőbb leléteményesei. A közösséghez való tartozás feltételezi a közös jelrendszert vagyis a nyelvet. A képzelt közösségek kulturális eszközeinél fontos, hogy láthatóan magukon viseljék a csoport jellegzetes jegyeit. A kulturális eszközök feletti kontroll fontos kérdés. Az oktatás az egyik legjelentősebb fóruma a kollektív emlékek, a múltról alkotott reprezentációk átadásának. Gellner (1983) felhívja a figyelmet arra, hogy a mai modern államiság feltételei között az oktatás az egyik legalapvetőbb eszköze és szimbóluma az állam hatalmának. A versengő reprezentációk, amik a kollektív emlékezetben megjelennek - különösen a közelmúlt eseményeit illetően- az oktatás területén is érvényesülnek. A történelemoktatás pedig kimondottan központi szerepet játszik abban a szocializációs folyamatban, ahogy a közösség új tagjai részeseivé válnak a nemzetnek azáltal, hogy osztoznak mindabban a tudásban, amin a csoport identitása alapul. A tankönyvek, mint a múlt elbeszélésének hivatalos narratívumai - természetesen a többi kulturális eszköz (intézmények, média, rendezvények, stb.) mellett- nemzeti identitásuk formálásban elsőrendű szerepet játszanak (lásd Wertsch, 2002).

A szájhagyomány által élő reprezentációk nagyobb változatosságot mutatnak, mivel egyéni élettörténetek, attitűdök, a nemzettel való azonosulás eltérő mértéke, fölé- vagy alárendelt csoportokhoz való tartozás, ideológiai különbségek mind-mind alakíthatják a

történeteket. A néphistóriai elbeszélések esetén sokkal inkább kell számolni azzal a hatással, hogy a vágyott történetnek megfelelően íródik át a valóság (White, 1981).

Gyáni (2007) felveti, hogy a kanonizált formában megjelenő emlékezet korántsem élvez hegemóniát a kollektív emlékezeti folyamatokban. A személyes emlékek sokasága, vagyis a népi emlékezet, sokszor a hivatalos kánontól elütő alakzatokat vonultat fel, ütköző emlékképeket, szubjektív perspektívában megjelenített, egyéni értékeléssel ellátott történeteket. Másképpen őriznek meg egy eseményt az áldozatok, máshogy az elkövetők, a tevékenyen résztvevők vagy a távolmaradók, a kisebbségek és az elit és így tovább. Még akár egy olyan eseményről, mint az 1848-as forradalom is különböznek a kisebbségi magyarok és a magyarországi magyarok képzelei. Fulbrook (idézi Gyáni, 2007) a német történelmi emlékezettel kapcsolatosan megállapítja, hogy valójában sokkal inkább az átélők visszaemlékezései, a családdal, barátokkal folytatott beszélgetések alakítják az egyén történelemképét és a hivatalos álláspont csak egy része annak. Így jelentős különbségek lehetnek a kétféle reprezentáció között. Gyáni megjegyzi, hogy a hagyomány kanonizációja akkor eredményes, ha a személyes emlékezés érzelmi- tudásbeli alapjaira épít.

Minden, a változatosságot elősegítő tényező ellenére, Liu, Wilson, McClure és Higgins (1999) és László, Ehmann és Imre (2002) vizsgálatukban azt találták, hogy meglehetősen megegyező nézetek élnek az egyes etnikai és nemzeti csoportok között abban, hogy történetükben mely események és személyek azok, melyek megőrzésre méltóak, sőt a világtörténelem esetén is hasonló tendencia érvényesül (Pennebaker, Paez és Rimé, 1997). Abban azonban, hogy a jelentős események miként reprezentálódnak és milyen értelmezést kapnak, már számottevő különbségek jelentkezhetnek, melyek ütközhetnek az érvényre jutásért. Ezek az eltérések természetesen az identitásszükségletek változatait tükrözik (Liu és mtsai, 2009).

Vizsgálatunk különösen érdekes szempontja tehát, hogy összeveti a hivatalos és a népi emlékezet narratívumaiban őrzött reprezentációkat.

6.3. Narratív pszichológiai tartalomelemzés

A narratív pszichológiai úgy tekint az elbeszélésre, mint a világ megtapasztalásának természetes módjára, mely értelemmel, jelentéssel látja el a jelenségeket. A narratívum azonban nemcsak a körülöttünk lévő valóságra vonatkozó konstrukciók létrehozását teszi lehetővé, hanem egyúttal az énszerveződés eszköze is (László, 2005). A narratív pszichológiában az identitás nem más, mint folyamatosan újraserkesztett élettörténet

(Ricoeur, 2001). Az elbeszélő funkció segítségével alkothatjuk meg identitásunkat, és a történetek hordozzák az olyan identitásminőségeket, mint például integritás, érettség, folytonosság, egységesség és így tovább. A narratívumok tartalmi ill. strukturális elemei (például perspektíva vagy idői szervezettség) és a pszichikus működés összefüggéseinek feltárását célozza meg a narratív pszichológiai tartalomelemzés (László, Ehmann, Péley és Pólya, 2000). A narratív pszichológiai tartalomelemzés az elbeszélések és a pszichikus világ szerveződése között korrespondanciát feltételez. Eszerint az elbeszélés nyelvi alakzataiból kibonthatók azok az élménymínőségek és élményszervezési módok, melyek az elbeszélőt jellemzik. A pszichológiai jelentést hordozó szavak azonosítása, vagyis a kvalifikálás után azokat kvantitatív módszereknek veti alá, így ötvözve a kétféle eljárást, mely lehetővé teszi a pszichológiai folyamatok egzakt vizsgálatát. A validitásvizsgálatot az egyéb pszichológiai tesztekkel, eljárásokkal és kontrollcsoportokkal való összevetés adja.

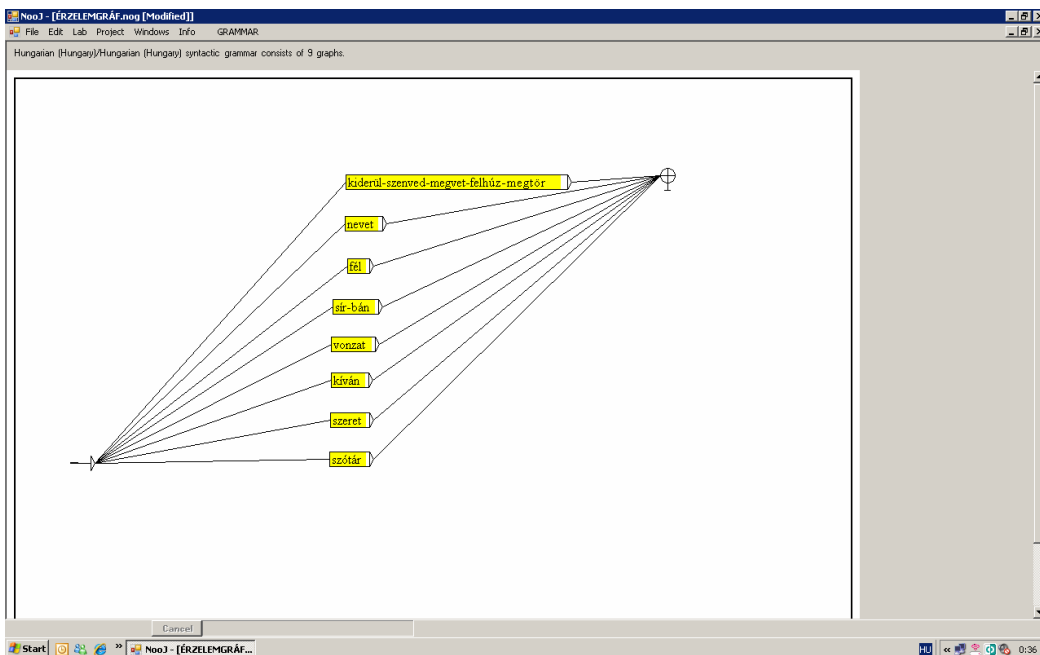
6.4. A kutatásban az érzelmek vizsgálatára alkalmazott eljárás és az érzelem-modul

A nagy terjedelmű szövegek automatizált elemzésére a NooJ nyelvtechnológiai eszköz (Silberstein, 2009) adta lehetőségeket használtuk. Narratív Kutatócsoportunk - melyben a Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Intézete, az MTA Pszichológia Kutatóintézete, a Szegedi Tudományegyetem, az MTA Nyelvtudományi Intézete, valamint a Morphologic Kft. vesznek részt- olyan modulok kifejlesztésén dolgozik, melyek a szövegek pszichológiai szempontból jelentőséggel bíró tartalmi-strukturális jellemzőit kezelik. Jelen kutatói szakaszban az érzelmeken kívül a szereplő funkciók (Péley, 2002), az idő (Ehmann, 2004), a tagadás (Hargitai, 2008), az én - és mi referencia (Hargitai, 2008), a közelítés-távollátás (Pohárnok, 2004), a pszichológiai perspektíva (Pólya, 2007), a kognitív kifejezések (Vincze, 2006), a koherencia, (Papp, 2004), az aktivitás-passzivitás (Szalai és László, 2006), az intencionalitás (Ferenczhalmy és László, 2006) és az értékelés (Bigazzi, Csertő és Nencini, 2006) nyelvi jegyeire szerkesztett algoritmusok működnek.

Az érzelemkifejezések vizsgálatában először is fontos különbséget tennünk expresszív és deskriptív érzelemiszavak között. Míg az expresszív szavak (például az indulatszavak) érzelmeket fejeznek ki, addig a deskriptív megjelölések egyes érzelmi állapotokra-folyamatokra utalnak (például düh, félelem, öröm). Saját kutatásainkban kizárólag a deskriptív nyelvi alakokkal foglalkozunk.

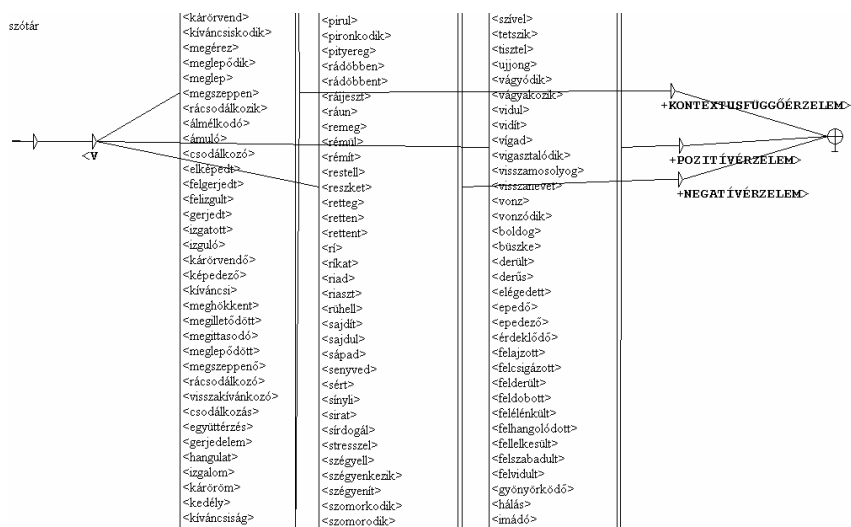
Az érzelemmodul létrehozása során az érzelemiszavak összegyűjtésére egy korábbi munkafázisban került sor (Fülöp és László, 2006), melyben a magyar nyelv összes érzelmi

kifejezésének (igék, főnevek, melléknevek) válogatása történt két független kódoló közreműködésével. Az így létrejött érzelemszótár került be azután a NooJ nyelvtechnológiai fejlesztő környezetbe (2. ábra),

2. ábra: Érzelemmodul a NooJ nyelvtechnológiai eszközben

melyben a szavak pontos nyelvtani környezetének meghatározásával alkalmunk nyílik a magyar nyelv sajátosságait szem előtt tartó nyelvtani szerkezetek keresésére és a találatok csoportosítására, mint például a valencia dimenziójában szétválasztott pozitív, negatív és kontextusfüggő érzelemszavak esetén (3. ábra).

3. ábra: Valencia szerint csoportosított érzelmek az érzelemmodulon belül

Az érzelmek kifejezések megtalálásának legnagyobb kihívása, hogy a magyar nyelvben érzelmi jelentést közvetítő szavak közül számosnak létezik egy azonos alakú párja, ezek egyértelműsítése a programban egy szűrő funkció segítségével zajlik, mely ignorálja a téves találatokat. Például itt a 'fél' szó érzelmétől eltérő jelentést hordozó formáit zárjuk ki (4. ábra).

<p>... hogy Baradlay Kazimir szívverőér-kövesülésben zárult be köztük s a arcát két kezébe ne temesse. Könyv, két kezébe ne temesse. Könyv, Méntesség volt az. - Ön megállt odakinn még nem házasodik. Ne A nő nem merete mutatni Nem tagadom, hogy a legjobban ez arcnak tanúsítá, mily végtelen a halálküszdelem izzasztja, hanem a ez az én kőszívem mit nézte őket, s azalatt elcsillapultak meg az lenni. Én nagyon életem! Örök tagadását mindennek, ami jövendő áldása ragyog. E névért oly sokat, Marie. Önnek még megfagygni érzi. Semmi érzélgés, semmi én akarom, hogy ön ne itt lesznek. A nő úgy orvosnak igaza volt. Már nem törhetetlen lelkét a nagy tömlőctartónak - hangzott fel a csendben. A a csendben. A felriadt nő praesensnek, hogy a nagy halott láttam egyebet, mint azokat a</p>	<p>... szenved/<V+ÉRZELEM> vidám/<P+ÉRZELEM> könny/<P+ÉRZELEM> zokogás/<V+ÉRZELEM> sírn/<V+ÉRZELEM> féljen ön semmit/<V+ÉRZELEM> fájalm/<P+ÉRZELEM> kinok/<P+ÉRZELEM> rettegés/<V+ÉRZELEM> szenved/<V+ÉRZELEM> fájalm/<P+ÉRZELEM> szerettem/<V+ÉRZELEM> öröm/<P+ÉRZELEM> szenved/<V+ÉRZELEM> boldognak/<P+ÉRZELEM> könny/<P+ÉRZELEM> sírjon/<V+ÉRZELEM> reszketett/<V+ÉRZELEM> fáj/<V+ÉRZELEM> büszkén/<P+ÉRZELEM> felriad/<V+ÉRZELEM> rettenve/<V+ÉRZELEM> tiszteletére/<P+ÉRZELEM> síró/<P+ÉRZELEM></p>	<p>... régen, már tán évtizedek óta társaság között, akkor ismétlé az , zokogás akart kitörni, azt kellett akart kitörni; azt kellett visszafojtania . Pedig tudja, hogy az én . Oroszországban csak egyszer történt meg , és írt csendesen. - Harmadik fiam őt mind a három között kell kiállni ez embernek azalatt , hogy hasztalan fáradtam. Egy negyedszázad ! Nem. Ne gyógyszer adjon. Az . Elfelelt a halállal küzdeni. Száraz önt. Hiszen tudja azt jól , ami érzés, ami gyönyörűség! Én ön oly sokat, Marie. Önnek kell lenni az életben. A , én akarom, hogy ön ne . Nem veszünk búcsút. Lelkemet ömre . A haldokló pedig csendesen egymásra semmi... Sötét lesz minden... Csak , vonakodás nélkül, mint illik nemesemberhez nő rettenve tekintte az ágyán tekintte az ágyán fekvő halottra az énekkarnak egészen új harmóniákat alakokat, akik a koporsó után</p>
---	---	--

5. ábra. Az érzélem-modul futtatásával kapott találatok részlete „A kőszívű ember fiai” c. regényben

Az érzélem gráf lefuttatásával kapott találatok (példa az 5. ábrán) a NooJ programon belül tovább szelektálhatók, majd a helyes találatok szemantikai jegyei (például 'ÉRZELEM') a szintaktikai jegyek mellé rendelhetők további annotációként és magában a szövegben is megjeleníthetők (6. ábra).

Forradalom Pest-Budán

A pesti fiatalokban Kossuth szövetségeseket látott, erőt, amely segíthet megvalósítani a reformokat. Ezért támogatta, hogy követeléseiket kérvényben fogalmazzák meg, és azt átadják az országgyűlésnek. Az európai forradalmakról érkező hírektől fellelkesül az ifjak március 19-ére, a József-napi vásárra gyűlést szerveztek **<V TYPE="ÉRZELEM">remélve</V>** hogy a vásárra érkező tömegből sok mozgósítani tudnak. Követeléseiket Irinyi József 12 pontba szerkesztette, Petőfi pedig **<V TYPE="ÉRZELEM">lelkésítő</V>** költeményt Nemzeti dal címmel.

A bécsi forradalom híre felgyorsította az eseményeket. Az ifjak úgy érezték, azonnal cselekedniük kell. Március 15-én reggel mozgósították az egyetemistákat, majd Tizenkét pont kihirdetésével és a Nemzeti dal elszavalásával elkezdődött a tüntetés. utcára vonuló mintegy ezer emberhez csatlakozott az **<V TYPE="ÉRZELEM">érdeklődő</V>** járókelők egy része is. Petőfi, Irinyi, Vasvári a Landerer és Heckenast nyomda felé vezette a **<V TYPE="ÉRZELEM">lelkes</V>** tömeget, ifjak behatoltak a nyomdába, kinyomtatták a Tizenkét pontot és a Nemzeti dalt. A szemerkélő esőben az emberek ünnepelve kapkodták szét a cenzúra engedélye nélkül sokszorosított példányokat. A hatalom nem avatkozott közbe.

Délután három órára húszezer ember gyűlt össze a Nemzeti Múzeum körül. Meghallgatták a **<V TYPE="ÉRZELEM">lelkésítő</V>** szónoklatokat, majd a helyi hatalom székhelyéhez, a városházához vonultak, és a városi vezetéssel is elfogadtatták a Tizenkét pontot. A menethez csatlakoztak reformer neme is, például Nyáry Pál, vármegye alispánja. Egye értettek a fiatalok követ léseivel, és úgy gondolták, a megmozdulás erőszakos válna, jelenlétük csillapítói hathat a tüntetőkre.

A közrend biztosítása érdekében létrehozták a Közbátorsági Bizottmányt, amelyben az ifjak mellett a városi vezetés, idősebb polgárok és nemesek is helyet kaptak.

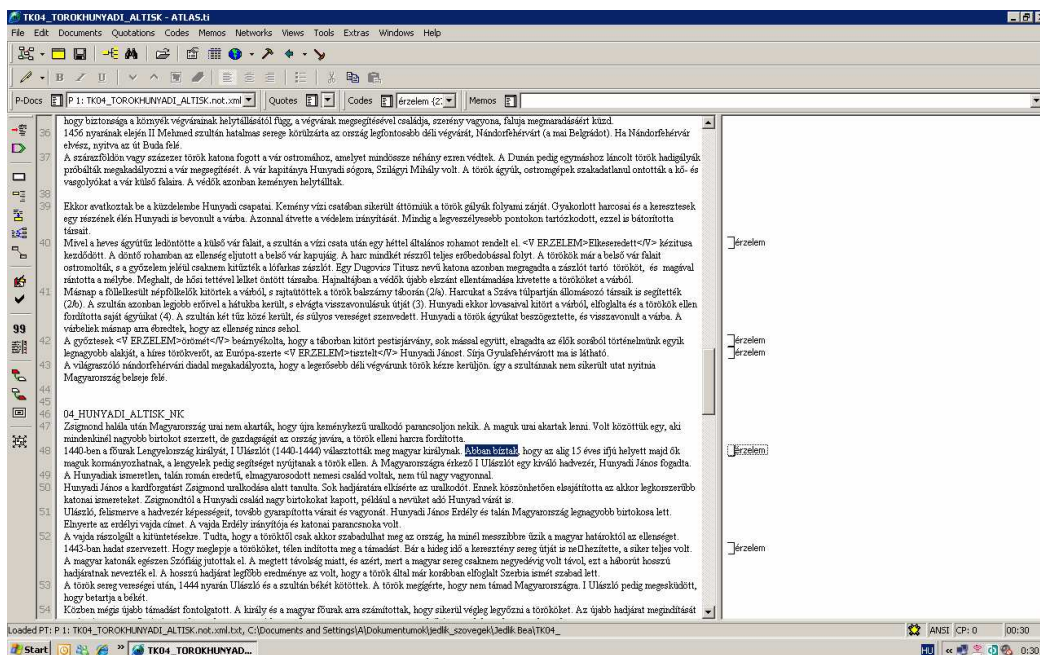
A városháza után a tömeg a budai várba vonult, hogy az ott székelő Helytartótanáccsal is elfogadtassa követeléseit, és kiszabadítsa börtönéből a jobbágyok ügyének pártfogóját, Táncsics Mihályt. A Helytartótanács engedett, nem merte bevetni a katonaságot. **Attól <V TYPE="ÉRZELEM">féltek</V>**, hogy a többségében olasz katonák nem is engedelmessé válnának, másrészt bizonytalanná tették őket a Bécsből érkező forradalmi hírek.

A **<V TYPE="ÉRZELEM">lelkes</V>** tömeg éljenzése közepette kiengedték börtönéből Táncsicsot. Este a Nemzeti Színház zsúfolásig megtelt épületében ünnepi előadást tartottak; Katona József Bánk bán című drámáját mutatták be. Az előadást többször meg kellett szakítani, mert a közönség a Nemzeti dalt szerette volna újra és újra hallani.

Formázott: Sorkizárt

6. ábra: A szövegben jelzett szemantikai annotáció ('ÉRZELEM')

Mivel az érzelemelemző program jelenleg is fejlesztés alatt áll, ezért a kiadott találatok manuális utóellenőrzésre szorulnak, mely úgy valósul meg, hogy a 7. ábrán látható formában, a NooJ programból nyert kielemezett szöveg beemelhető az Atlas.ti tartalomelemző programba további műveletek elvégzésére. Ebben történik az érzelem hordozójának (azt, hogy ki éli át az adott érzelmet), és az érzelem tárgyának (azt, hogy kire vagy mire irányul az érzelem) azonosítása.

7. ábra: A NooJ program találatainak további elemzése az Atlas.ti programban

Az érzelemmodul esetében mindenképpen elmondható, hogy megbízhatósága erősen függ az analízis tárgyát képező szöveg jellegétől. Klinikai témájú elbeszéléseknél a validitás jóval magasabb, a találati arány 90-95 % felé emelkedhet, történelmi és irodalmi szövegeknél ez az arány romlik a szavak területspecifikusabb jelentése és a régies, szépirodalmi kifejezések nagyobb gyakorisága miatt, a találati arány átlagban így is megközelíti a 70- 80%-t.

6.5. Vizsgálat

Módszer

Vizsgálati anyag Az NKFP6-00074/2005 számú pályázata támogatásával összeállított, kb. 220 000 szóból álló szövegtörzs egyik részét tíz, a magyar történelem legjelentősebb eseményeit magukba foglaló általános – és középiskolai történelemkönyvekből vett

szövegrészletek képezték, melyeket különválogattunk aszerint, hogy a benne szereplő esemény hova tartozik valencia (pozitív-negatív), és a kollektív emlékezet típusa (kulturális-kommunikatív) szerint. A korpusz másik felét 500 személy ezen eseményekről szóló naív elbeszélése alkotta, hasonlóan a történelemkönyvekhez pozitív-negatív, illetve kulturális-kommunikatív emlékezeti szakasz felosztásban (8. táblázat)

Események	Pozitív	Negatív	Kulturális	Kommunikatív
<i>Honfoglalás</i>	Pozitív		Kulturális	
<i>I. István-államalapítás</i>	Pozitív		Kulturális	
<i>Tatárjárás</i>		Negatív	Kulturális	
<i>Török hódoltság (Hunyady, Mohács, Végvárak)</i>	Hunyady János győzelmei: pozitív	Mohácsi csata: negatív	Kulturális	
<i>Osztrák-Magyar Monarchia</i>	1848-49-es forradalom és szabadságharc kezdete: pozitív	1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése: negatív	Kulturális	
<i>Trianon</i>		Negatív		Kommunikatív
<i>II. világháború</i>		Negatív		Kommunikatív
<i>Holocaust</i>		Negatív		Kommunikatív
<i>1956-os forradalom</i>	1956-os forradalom kitörése: pozitív	1956-os forradalom leverése: negatív		Kommunikatív
<i>Rendszerváltás</i>	Pozitív			Kommunikatív

8. táblázat. A magyar történelem jelentős eseményeiről szóló szövegrészek felosztása

Érzelemcsoportok

Az egyes érzelmek odaítélésének elemzésén kívül két nagyobb csoportosító dimenziót alkalmaztunk, melyek érzékenyek lehetnek a csoportközi viszonyok jellegzetességeire.

Pozitív-negatív érzelmek

A legegyszerűbb és leginformatívabb csoportosítás az érzelmek valenciáját veszi tekintetbe. A valencia szerint történő elemzés információt közvetíthet arról, hogy az egyes csoportokhoz tartozó szereplők mennyire tekinthetők optimistáknak, mennyire nyitottak a világra, a kapcsolatokra, vagy milyen az önértékelésük, stb.

Történelmi pálya érzelmek

Korábbi vizsgálatunkban kísérletileg előállított, a magyar történelem alakulásában jelentős történést leíró szövegek segítségével vizsgáltuk, hogy melyek azok az érzelmek, melyeket a megkérdezettek megbízhatóan a magyar csoport tagjaihoz rendelnek a történelmi események kontextusában. A csoport-alapú érzelmek készletéből tizenhat olyan érzelmet válogattunk a vizsgálatba, melyekről úgy véltük, hogy informatívak lehetnek a csoport viszonyulási hajlandósága és a csoportközi viszonyok reprezentációjának szempontjából. Azt találtuk, hogy a *félelem*, a *remény*, a *lelkesedés*, a *szomorúság* és a *csalódás* érzésének tulajdonítása jellegzetesen a magyarokhoz kötődött, míg a büszkeség, az elégedettség, az utálat és a düh sokkal inkább más nemzetek részéről jelentek meg. Az olyan kollektív érzelmek, mint a szégyen, a büntudat vagy a megbocsátás a kísérleti személyek tipikus reakciói voltak az adott történelmi szituációk kapcsán.

A kísérleti eredmények alapján bevezettük a történelmi pálya érzelmek fogalmát, mely alatt azokat az emóciókat értjük, amik egy adott nemzet történelmi eseményeinek szerveződése nyomán érzelmi válaszkészség formájában jellemzővé válnak rá és konzekvensen visszatérő érzelmeknek tekinthetők a történelmi reprezentációkban.

Jelen elemzésben külön figyelmet fordítottunk a magyar történelmi pályához kapcsolódó érzelmekre és a kísérleti szituációval megegyező érzelem-mintázat megjelenését vártuk. Kollektív érzelmek (szégyen, büntudat, megbocsátás) előfordulását nem feltételeztük történelemtankönyvek esetén, azok legfeljebb a néphistóriai szövegekben bukkanhatnak fel, hiszen ezek az emóciók az aktív feldolgozás megnyilvánulásai, feltételezik az önvizsgálatot, melyek hivatalos narratívumba nem illenek.

Eljárás A szövegek automatizált elemzése a NooJ nyelvtechnológiai eszköz segítségével valósult meg. A tankönyvek és néphistóriai szövegek analízise, a bennük

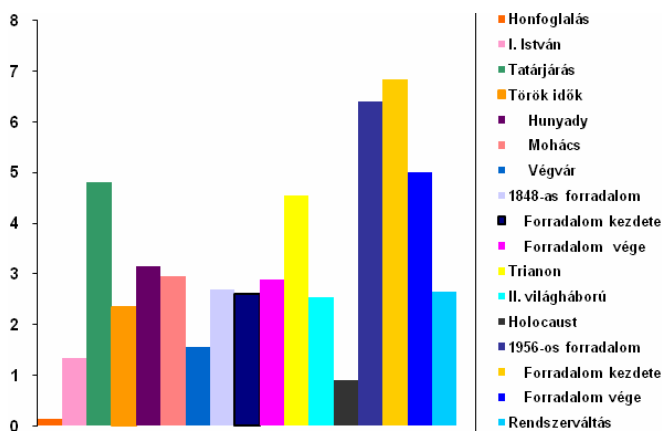
előforduló érzelmek kódolása és kategorizálása után megnéztük azok eloszlását az egyes csoportok között, majd a gyakoriságokat érzelmenként és érzelmekategóriánként khí-négyzet próbával vetettük össze. Az ellenőrző folyamatok és az érzelmek átélőinek illetve fogadóinak azonosítása az Atlas.ti programmal történtek.

6.6. Eredmények

A legtöbb érzellel ábrázolt események

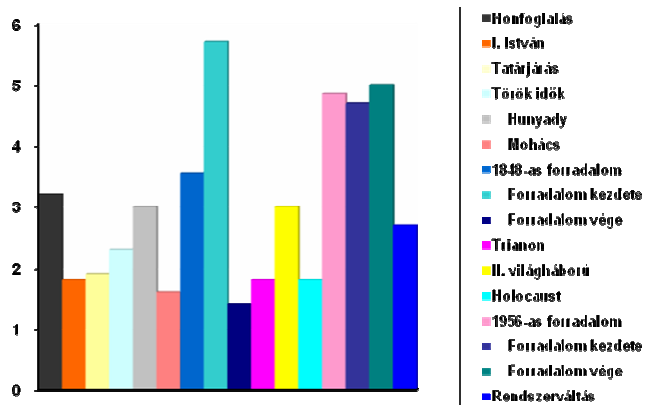
A gyakorisági adatok úgy kaptuk, hogy az egy eseményhez tartozó narratívumban előforduló érzelmek számát megszoroztuk 1000-rel, majd elosztottuk a szövegben előforduló összes szó számával, kiküszöbölve ezáltal a különböző terjedelmű leírások okozta összemérhetetlenséget.

Az általános és- középiskolai tankönyvek eseményábrázolásában gyakorisági adataink szerint az 1956-os forradalom elbeszélése tartalmazza a saját csoport részéről megélt legtöbb érzelmet, a legkevesbé érzelmekkel megjelenített esemény pedig a honfoglalás (8. táblázat). Néphistóriai szövegekben az 1848-49-es forradalom és szabadságharc kirobbanásához kötődik a legtöbb érzelm a magyarok részéről, ugyanennek az eseménynek a kudarcos lezárulása hozza a legkevesebb érzelmet az elbeszélők narratívumaiban (9. táblázat).

8. ábra. A magyaroknak tulajdonított érzelmek gyakorisága történelemkönyvekben

Megjegyzés: a narratívumokban előforduló érzelmek számát megszoroztuk 1000-rel, majd elosztottuk a szövegben előforduló összes szó számával

9. ábra. A magyaroknak tulajdonított érzelmek gyakorisága néphistóriai elbeszélésekben

Megjegyzés: a narratívumokban előforduló érzelmek számát megszoroztuk 1000-rel, majd elosztottuk a szövegben előforduló összes szó számával

A gyakorisági adatokkal statisztikai számításokat végeztünk chí-négyzet próba alkalmazásával. A kulturális-kommunikatív dimenzióban összevetve a tankönyveket és naiv szövegeket, azt kapjuk, hogy míg a kulturális emlékeknél nincs különbség az érzelmgyakoriság tekintetében, addig a kommunikatív emlékezet eseményeinél a néphistóriai narratívumokban jóval több érzelmi reakció említésével találkozunk ($\chi^2(1) = 6,37$ $p < 0,01$) (9. táblázat).

	Néphistória	Tankönyvek
Kulturális	3,74	3,91
Kommunikatív	5,05**	3,99

9. táblázat: A kulturális és kommunikatív emlékezet történeteiben előforduló érzelmek gyakorisága történelemkönyvekben és néphistóriai szövegekben

Megjegyzés: a narratívumokban előforduló érzelmek számát megszoroztuk 1000-rel, majd elosztottuk a szövegben előforduló összes szó számával

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

A pozitív-negatív felosztásban nincs különbség történelemkönyvek és néphistóriai elbeszélések között, csupán a laikusok szövegeiben jelenik meg több érzelm a negatív történetekben a pozitívakhoz képest ($\chi^2(1) = 5,35$ $p < 0,05$) (10. táblázat).

	<i>Pozitív</i>	<i>Negatív</i>
<i>Néphistoria</i>	3,32	4,58*
<i>Tankönyv</i>	4,05	3,98

10. táblázat: A pozitív és negatív történetekben előforduló érzelmek gyakorisága történelemkönyvekben és néphistóriai szövegekben

Megjegyzés: a narratívumokban előforduló érzelmek számát megszoroztuk 1000-rel, majd elosztottuk a szövegben előforduló összes szó számával

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

A leggyakrabban előforduló érzelmek

A narratívumokban előforduló 57- féle érzelm közül a három leggyakrabban megjelenőt tekintettük a csoport jellegzetes érzelmi reakciójának a történelmi események érzelmi reprezentációjában. Történelemkönyvek esetén a saját csoportnak tulajdonított érzelmek közül a félelem (78), a remény (68) és a lelkesedés (27) fordultak elő leggyakrabban, míg a külső csoportoknál ezek a félelem (19), a bizalom- bizalmatlanság (12), az öröm (12) és a tisztelet (12) voltak. Néphistóriai elbeszélésekben magyarok oldaláról a szenvedés (42), a félelem (32) és a lelkesedés (15) dominálnak (a remény (12) érzése rögtön utánuk következik). Más nemzetbeliekénél pedig leggyakrabban az utálat (22), a szenvedés (17) és a tisztelet (13) érzései jelennek meg.

A következő lépésben a történelemkönyvekben és a néphistóriai szövegekben kiegészítő próba segítségével összevetettük a saját csoportnak és a többi nemzetnek tulajdonított érzelmek relatív gyakoriságát, melyet az egyes csoportoknak tulajdonított összes érzelm és az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságainak hányadosaiból kaptunk. A táblázatokban tehát relatív számok szerepelnek, zárójelben az összes előforduló érzelm száma. Az eredmények közül csak a statisztikailag szignifikánsakat közöljük a táblázatokban.

Történelemkönyvek

Mind a tíz jelentős történelmi eseményt figyelembe véve több szignifikáns eltérés mutatkozik a saját csoport és a külső csoport között a történelemkönyvekben az érzelemtulajdonítás tekintetében. A magyarokhoz nagyobb számban kötődik szomorúság ($\chi^2(1) = 6,42$ $p < 0,01$) és remény ($\chi^2(1) = 5,35$ $p < 0,05$), míg más nemzetek tagjaihoz az olyan érzelmek, mint a tisztelet ($\chi^2(1) = 10,16$ $p < 0,001$), a rokonszenv ($\chi^2(1) = 10,07$ $p < 0,01$), a bizalom ($\chi^2(1) = 5,29$ $p < 0,05$), a felháborodás ($\chi^2(1) = 5,15$ $p < 0,05$) vagy a lenézés ($\chi^2(1) = 8,52$ $p < 0,01$) (4. táblázat).

A történelmi pálya érzelmek tulajdonításában jelentős fölény tapasztalható a saját nemzet tagjaihoz kapcsolódóan ($\chi^2(1) = 10,02$ $p < 0,01$) (11. táblázat).

	Saját csoport (463)	Külső csoport (161)
<i>Szomorúság</i>	5,39**	0,62
<i>Remény</i>	14,68*	6,83
<i>Tisztelet</i>	1,94	7,45***
<i>Rokonszenv</i>	0,86	4,96**
<i>Bizalom</i>	3,02	7,45*
<i>Felháborodás</i>	1,29	4,34*
<i>Lenézés</i>	0	1,86**
<i>Történelmi pálya érzelmek</i>	44,92**	24,22

11. táblázat: A történelemkönyvekben előforduló érzelmek és érzelemcsoportok gyakorisága saját csoport és külső csoportok felosztásában

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelmek gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Pozitív és negatív események érzelmei a történelemkönyvekben

A történelemkönyvekben szereplő pozitív és negatív eseményeket leíró részeket ezután különválasztottuk és így is megnéztük a magyarok és a más nemzetbeliek érzelmi reakcióinak különbségeit. Arra jutottunk, hogy ezek a fent említett különbségek főként a negatív történetek érzelmi reprezentációjának köszönhetőek. A remény érzése a negatív

értékkel bíró történelmi időszakoknál még szélsőségesebb módon kapcsolódik a magyarokhoz ($\chi^2 (1) = 7,24$ $p < 0,01$) és itt a történelmi pálya érzelmek magyar fölénye még nyilvánvalóbb ($\chi^2 (1) = 11,21$ $p < 0,001$) (12. táblázat). Mindemellett a pozitív történeteknél a szomorúság és csalódás markánsan megjelenik a magyaroknak tulajdonítva ($\chi^2 (1) = 6,06$ $p < 0,01$), szemben az örömmel, ami a külső csoportokhoz kapcsolódik ($\chi^2 (1) = 3,69$ $p < 0,05$). Tendenciaszerűen pedig azt találjuk, hogy a saját nemzetbeliek elégedetlensége gyakoribb reakció (13. táblázat).

	Saját csoport (209)	Külső csoport (75)
<i>Remény</i>	20,09**	4
<i>Történelmi pálya érzelmek</i>	46,41***	13,33

12. táblázat: A történelemkönyvek negatív eseményeiben szereplő érzelmek és érzelemcsoportok saját csoport és külső csoportok felosztásában

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzélem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzélemmel, melyet a csoport kapott

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

	Saját csoport (237)	Külső csoport (77)
<i>Szomorúság, csalódottság</i>	8,01**	0
<i>Öröm</i>	3,37	9,09*
<i>Elégedetlenség</i>	7,17	2,59

13. táblázat: A történelemkönyvek pozitív eseményeiben szereplő érzelmek és érzelemcsoportok saját csoport és külső csoportok felosztásában

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzélem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzélemmel, melyet a csoport kapott

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

A kulturális és kommunikatív emlékezet eseményeinek érzelmei a történelemkönyvekben

Ezután a kulturális és a kommunikatív emlékekhez tartozó érzelmi mintázatokat tekintettük át a történelemkönyvekben. Úgy találtuk, hogy mindkettő követi a történelemkönyvek összképét, ugyanakkor a saját csoport tagjai több haragot ($\chi^2 (1) = 9$

$p < 0,01$) és jóval kevesebb lelkesedést ($\chi^2 (1) = 13,47$ $p < 0,001$) mutatnak a kommunikatív emlékezet eseményeinél, mint a kulturális emlékek esetén (14. táblázat).

	Kulturális (243)	Kommunikatív (218)
<i>Harag</i>	1,23	6,88**
<i>Lelkesedés</i>	9,87***	1,37

14. táblázat: A történelemkönyvek kulturális és kommunikatív emlékezeti részeiben megjelenő érzelmek és érzelmecsoportok gyakorisága a saját csoport esetén

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelmek gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzelmekkel, melyet a csoport kapott

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Néphistóriai szövegek

A naiv elbeszélésekben, amiket a megkérdezett kísérleti személyek adtak a magyar történelem sarkalatos történéseiről, szintén összehasonlítottuk a saját nemzet és más nemzetek összefüggésében megjelenő érzelmeket. A következő érzelmi megnyilvánulásokban jelentkeznek eltérések saját és más nemzetekhez tartozók között: a magyarok több félelmet ($\chi^2 (1) = 5,2$ $p < 0,05$), lelkesedést ($\chi^2 (1) = 6,07$ $p < 0,01$) kapnak, a remény tendenciaszerű különbséget mutat a magyarok javára, a külső csoportok tagjai pedig tiszteletet ($\chi^2 (1) = 7,74$ $p < 0,01$) és utálatot ($\chi^2 (1) = 18,93$ $p < 0,001$) fejeznek ki gyakrabban. A történelmi pálya érzelmek a magyar nemzetbeliekénél tűnnek fel többségben ($\chi^2 (1) = 10,61$ $p < 0,001$) (15. táblázat).

	Saját csoport (187)	Külső csoport (107)
<i>Szomorúság</i>	17,11*	6,54
<i>Lelkesedés</i>	8,02**	0,93
<i>Remény</i>	6,41	1,86
<i>Tisztelet</i>	3,21	12,14**
<i>Utálat</i>	3,21	20,56***
<i>Történelmi pálya érzelmek</i>	34,22***	12,14

15. táblázat: A néphistóriai szövegekben előforduló érzelmek gyakorisága és érzelmecsoportok saját csoport és más nemzetbeliek felosztásban

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelmek gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Pozitív és negatív események érzelmei a néphistóriai szövegekben

Akárcsak a történelemkönyveknél, a naiv elbeszéléseknél is elkülönítettük a pozitív és a negatív történelmi események szövegrészeit, és ebben az esetben is inkább a negatív történelmi eseményeknél érvényesült a történelmi pálya érzelmek saját nemzetéhez kötődő megjelenése. A negatív történeteknél még a szenvedés, fájdalom reakciói tűnnek fel a magyarokra jellemzően ($\chi^2(1) = 3,62$ p<0,05) (16. táblázat).

	Saját csoport (103)	Külső csoport (93)
<i>Szenvedés, fájdalom</i>	33,98*	18,27

16. táblázat: A néphistóriai szövegek negatív eseményeiben szereplő érzelmek és érzelmecsoportok saját csoport és külső csoportok felosztásában

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelmek gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

A kulturális és kommunikatív emlékezet eseményeinek érzelmei a néphistóriai szövegekben

Ezuttal a kulturális és kommunikatív emlékezet néphistóriai elbeszéléseit vetettük elemzés alá, és azt kaptuk, hogy a magyar csoport történelmi pályához kapcsolódó érzelmek többsége megjelenik mindkét emlékezet típus történeteiben.

A történelemkönyvekben és a néphistóriai szövegekben megjelenő érzelmek különbségei

Végül összevetettük a történelemkönyvek és a naiv elbeszélők szövegeinek érzelm tulajdonításait. Ami az egyes érzelmeket illeti, a néphistóriai narratívumokban több

szenvedés ($\chi^2 (1)= 54,56$ $p<0,001$) és szégyen ($\chi^2 (1)= 4,91$ $p<0,05$) és általában negatív érzelem ($\chi^2 (1)= 25,05$ $p<0,001$) szerepel a saját csoport reprezentációjában, míg a történelemkönyvekben több remény ($\chi^2 (1)= 6,81$ $p<0,01$) és csalódás ($\chi^2 (1)= 4,01$ $p<0,05$). A történelmi pálya érzelmek tendenciaszintű különbséggel a történelemkönyvekben fordulnak elő gyakrabban a naiv elbeszélésekhez képest (17. táblázat).

	Történelemkönyv (463)	Néphistória (187)
<i>Szenvedés</i>	2,59	22,45***
<i>Szégyen</i>	0	1,07*
<i>Negatív érzelem</i>	24,83	55,08***
<i>Remény</i>	14,68**	6,41
<i>Csalódottság</i>	2,15*	0
<i>Történelmi pálya érzelmek</i>	44,92	34,22

17. táblázat: A történelemkönyvekben és néphistóriai szövegekben megjelölt, saját csoportnak tulajdonított érzelmek és érzelmecsoportok gyakorisága

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

Eredmények értelmezése

A történelmi szövegek érzelmi reprezentációjának vizsgálatára irányuló munkáink sorába tartozó jelen kutatás, melyben ezúttal történelmi tankönyvekben és néphistóriai szövegekben néztük az érzelmeket, megerősítette a történelmi pálya érzelmek koncepcióját. Eredményeink nemcsak azt mutatják, hogy összhang tapasztalható a hivatalos történetírásban és a mindennapi tudásban foglalt elképzelések között arról, hogy mi tekinthető jellegzetesen magyar érzelmi reakciónak a történelmi eseményekre vonatkozóan, hanem azt is, hogy az ezekben a történelmi szövegekben található érzelmi profil megegyezik a kísérleti helyzetben kapott mintázattal. A korábban történelmi pálya érzelmekként aposztrofált félelem, remény, lelkesedés, szomorúság, csalódás érzelem-együttes olyannyira dominál a nemzeti érzelmeképben, hogy a saját csoport érzelmi válaszainak a történelemkönyvekben közel felét, a naiv elbeszélésekben több mint harmadát teszik ki és mindenütt szignifikánsan nagyobb

mértékben kötődnek a magyarokhoz, mint más nemzetekhez. Jóllehet a magyar nemzetnél fölényben talált érzelmi csoport egyes érzelmei a külső csoportoknál is néhol jelentős számban fordulnak elő (például félelem), mégis az érzelmeknek ilyen formában szerveződő alakzata sajátosan magyar interpretációs keretnek tűnik az érzelmi viszonyulások terén. A szövegekben spontán módon előforduló érzelmek közül a szenvedés, lelki fájdalom megnyilvánulásai tartoznak még a legjellemzőbb érzelmek közé a néphistóriai szövegeknél, akár a saját csoport, akár más nemzetek vonatkozásában, különösen a kommunikatív emlékezet tartományába tartozó eseményeknél, ami nem meglepő, ha számításba vesszük a XX. század tragikus történéseit. A saját csoport mégis szignifikánsan többször mutatja a szenvedés jeleit, ez az érzelem pedig teljesen beleilleszkedik a szomorúság, csalódás érzelmi körébe, mely egyfajta negatív tónusú, depresszív affektív működést jelez.

Egyes eredmények külön magyarázatra szorulnak. Érdekes kérdés, hogy a történelemkönyvekben miért jelenik meg még hangsúlyosabb mértékben a remény érzése a negatív helyzetekben magyar oldalról vagy miért dominál a szomorúság és a csalódottság a saját csoportnál éppen a pozitív történéseknel az öröm helyett és miért jelenik meg ugyanitt sokkal nagyobb elégedetlenség ($\chi^2 (1) = 7,83$ $p < 0,01$) és harag ($\chi^2 (1) = 6,35$ $p < 0,05$), mint a negatív eseményekben. Ugyanígy az a tendencia, hogy a történelmi pálya érzelmek különbségei negatív szituációkban még szembetűnőbbek, tovább erősíti a történelmi dimenzió bevezetésének szükségességét az eredmények értelmezésében. Egy olyan nemzet esetében, amelynek történelme bővelkedik a kudarcokban, az átmeneti pozitív fordulatok is csalódást, elégedetlenséget, haragot szülnek, ellentétben például egy olyan népcsoporttal, akik számára a pozitív esemény tartós békét, demokratikus fejlődést jelent.

A hivatalos történetírásban legalább annyira élesen kirajzolódó érzelmreprezentációkat találunk, mint a laikusok elbeszéléseiben, ami arra utal, hogy a kollektív emlékezetbe épült egy érzelmi beállítódás, amit a magyarok egységesen maguknak, elődeiknek tulajdonítanak, melyről úgy érzélik, hogy visszatérő viszonyulásként jelenik meg.

A néphistóriai szövegekben jól érződik, hogy a kommunikatív emlékezetbe tartozó, jelenhez közel álló események, valóban feldolgozási folyamat alatt állnak, hiszen az érzelmek nagy gyakorisága utal az aktív, érzelmi involválódást és kifejezést magába foglaló kommunikációra, ellentétben a történelemkönyvekkel, amelyek nem arra hivatottak, hogy képlékeny reprezentációt közvetítsenek, sokkal inkább az a feladatuk, hogy a múltat megismertessék és érzelmileg közel hozzák az ifjúsághoz mind a régmúlt, mind a közelmúlt történéseit. Összhangban az elvárásokkal a néphistóriai szövegekben a negatív esetek mozgósítanak több érzelmet, a társas megosztás itt a megküzdést szolgálatában áll.

A történelemlényekben az 1956-os forradalomhoz tartozó nagy érzelmgyakorosság azért érdekes, mert illeszkedik ahhoz a nézethez, miszerint a forradalom emlékezete a mai napig nem vált egységes hagyománnyá (Rainer, idézi Gyáni, 2007).

A kísérletileg előállított szövegeket alkalmazó vizsgálatunk külső csoportra vonatkozó reprezentációjában más nemzetek, legyenek azok szerbek, románok, oroszok vagy mások, büszkébbeknek, elégedettebbeknek mutatkoztak a magyaroknál, ugyanakkor több dühöt, utálatot is rendeltek hozzájuk kísérleti személyeink. A büszkeség érzése tankönyvekben egyáltalán nem volt számottevő, naiv szövegekben pedig nem lehetett mérni, mivel a szöveget előhívó kérdés magában foglalta a büszkeség érzésére való utalást. Az utálat hasonlóképpen a kísérleti elrendezéshez, itt is más nemzetbeliekhez kapcsolódott inkább, haragnál nem találtunk különbséget. A magyarok elégedetlensége csak tendencijelleggel volt nagyobb, mint a külső csoportoknál a történelemlényekben, ugyanakkor mindenképpen érdekes megjegyezni, hogy az elégedettség-elégedetlenség érzelmkör 23 találatából 20, a pozitív történeteknél 17-ből 17 arra utalt, hogy a magyar nemzet tagjai nem voltak elégedettek helyzetükkel. A történelemlényekben és a néphistóriai szövegekben talált érzelmképénél, amely a külső csoportot jeleníti meg, megfigyelhető, hogy valamennyi érzelm: a bizalom, tisztelet, lenézés, a felháborodás, stb. olyan emóciók, melyek a saját csoportra irányulnak vagyis a magyarok szemszögéből szemlélve mutatják be az érzelmi folyamatokat. Tehát más nemzetek érzelmi reakciói csak annyiból érdekesek számunkra, amennyiben azok meghatározzák a helyzetünket, ők csak kiegészítői az ábrázolás központjában álló nemzetképnek. Ez az eredmény is támogatja a történetírás narratív felfogását, melyben legalább annyira kell számolnunk az író által kínált perspektívával, mint magukkal a 'nyers tényekkel'.

6.7. Megvitatás

A kollektív emlékezetben megőrzött események, melyeket a csoport érdemesnek tart a fennmaradásra, központi magvát képezik a közösség identitásának. A megosztott és áthagyományozott tapasztalatok biztosítják a csoporthoz tartozók koherens énképét, az élményekről alkotott konstrukciók létrehozása és továbbörökítése teszi lehetővé a folytonosság és önazonosság érzésének megélését az egymást követő generációk számára. Az átélte események emlékké váló konfigurálása, a kollektív emlékezet letéteményeseinek számító szimbólumok, tárgyak, történetek megkonstruálása önmagában feltételezi a jelentésadás folyamatát. Ennek a jelentésadási műveletnek elengedhetetlen része az érzelmekkel való

felruházás, az események affektív kiértékelésének aktusa. A csoport ismétlődő tapasztalataiból származó együttes élmények létrehozzák az érzelmi válaszok egyfajta konvergenciáját, amely nemcsak egy adott korszak eseményeiben osztozó érzelmi hajlandóságát kapcsolja össze, hanem a nemzeti identitás időbeni folytonossága révén a nemzedékek egymás után következő sorainak érzelmi reakcióit is. Ez az érzelmi mintázat beépül a múltból alkotott reprezentációkba, az érzelmi reakciók terén mutatkozó kongruencia hozzájárul a csoport identitásának megőrzéséhez.

A magyar történelem reprezentációjának érzelmi aspektusának vizsgálata jól kiegészíti azt a képet, amit László, Ehmann és Imre (2002) korábbi, ugyanezekben a néphistóriai szövegeken végzett kutatása mutatott. Az elbeszélésben megjelenő tematikus reprezentációk elemzésénél azt állapították meg, hogy pozitív oldalról a szabadságért való harc, negatív oldalról pedig az életek, értékek, földterületek elvesztése, az idegen uralom általi megszállás tették ki a válaszok nagy részét, míg a kooperációra, segítőtársakra, tartós békés időszakokra való utalás jelentősen alulreprezentáltan jelent meg. Ennek a reprezentációs mintázatnak teljesen megfelelő az érzelmi mintázat, melyet vizsgálatunk hozott.

A magyar történelmi pályához kapcsolódó érzelmek különleges alakzatot hoznak létre, melyben félelem, remény, lelkesedés, szomorúság, csalódás és szenvedés együttes megjelenése figyelhető meg. Az érzelmek ilyen dinamikus alakzata azt sugallja, hogy az egyes érzelmeket nem érthetjük meg a társas-társadalmi kontextus figyelembe vétele nélkül. Eredményeink empirikus adatokkal támasztják alá, hogy Bibó István hét évtizeddel korábban írott elemzései máig aktuálisak a magyar nemzeti identitás érzelmi szerkezetét illetően.

Bibó István (2004) a társas csoportok lelki folyamataira vonatkozóan bevezeti a *közösségi hisztéria* fogalmát, amely magába foglalja azokat a lelkiállapotokat, amelyek az egyes nemzetek történelmi tapasztalatában megjelenő hatalmas megrázkódtatások, sorscsapások következtében azon népcsoportok sajátjai lesznek. A közösségi hisztéria jellegzetes „tünetei”: a realitástól való elrugaszkodás, a problémák megoldásának képtelensége, bizonytalan és túlméretezett önértékelés, irreális és aránytalan reagálás a külső hatásokra. A csoportban rögzül egy bizonyos gondolati, érzelmi beállítódás, ami illúziók kergetéséhez vezet. Bibó szerint Magyarország esetében a történelmi területekhez való ragaszkodás, illetve a képtelenség arra, hogy a területet nemzeti érzéssel töltsék meg, alaptalan reményeket táplált a nemzetben. A nemzeti keretek bizonytalansága, az ország integritásának mindig jelen levő fenyegetettsége kialakította a közösségért való egzisztenciális félelem érzését. A létért való harc jelentős következményeket vont maga után a csoport kognitív –érzelmi működését tekintve. A nemzet alapjait érintő veszteségek sorozata a csoport

élményszerveződésének központi magjává vált. Az irreális területi elképzelésekhez való ragaszkodás, a kudarcokon való rágódás, az elérhetetlen visszaszerzéséhez fűzött remények beteljesedésének hiánya szükségszerűen csalódásokhoz, egyfajta depresszív beállítódáshoz vezetett. Remény és szomorúság, lelkesedés és csalódás elkerülhetetlenül követik egymást. A magyaroknál megjelenő remény az abban való bizakodást jelenti, hogy közelebb kerülhetnek a vágyott célokhoz, hogy kilépnek a rögzült, torz megoldási módok nyomvonaláról. Ez a remény egy pesszimista remény, ami a sok csapást elszenvedettek bizakodását jelenti abban, hogy többé nem éri őket hasonló megrázkódtatás, nem véletlen, hogy a történelemkönyvekben negatív eseményeknél még szélsőségesebb megnyilvánulásait találjuk a magyarok reménykedésének. A nemzeti keretek bizonytalansága olyan intenzív, mindent átható, permanens félelmi állapotot eredményez, amely a csoport viselkedésének fontos mozgatórugója lesz. Ez az állapot egyenértékűnek tekinthető a trauma élményével, s mint ilyen, olyan alacsony szintű kognitív és érzelmi folyamatokat mozgósít, melyek egyfajta állandó készenléti állapotra készítik a csoportot, megbénul a gondolkodás, az érzelmek. A félelmek egy része természetesen valós, ennek megfelelően a külső csoportokról alkotott reprezentáció egy ellenséges, támadó viszonyulás köré szerveződik. Erősen ambivalens működés alakul ki: mániás önfelnagyítás eltúlzott lelkesedéssel és depresszív önvád ebben a dinamikában jól megférnek egymás mellett. A depresszív működésmód jelenti egyrészt a vesztéséből származó szomorúságot és azt a szorongást is, amely abból fakad, hogy az átélő nem tudja megőrizni integritását. Szomorúság és szorongás egyidejű jelenléte áll elő. Ilyen történelmi tapasztalatok nyomán létrejött érzelmi működésben értelmezhetővé válik a frusztrált- elkeseredett hozzáállás olyan fordulatok esetén, melyek egy másik nemzet számára akár az optimizmust hívnák elő, vagy a reménybe való kapaszkodás éppen akkor, amikor a dolgok rosszabbra fordulnak.

A történelmi reprezentáció érzelmi- értékelő dimenziójában valójában egy olyan perspektíva tükröződik, amely talán nem is válik nyilvánvalóvá sem az elbeszélők, sem a befogadók számára, mégis meghatározza a múlttól, a nemzetről való elképzeléseket. Eredményeink rávilágítanak az emlékezés társadalmi meghatározottságára, arra hogy a kollektív feldolgozás és megőrzés milyen interpretációs mechanizmusokon keresztül érvényesül. Ennek a közös feldolgozási folyamatnak elengedhetetlen része az érzelmek kommunikációja, különösen a sérelmek, kudarcok esetén, ahogy ezt ebben a vizsgálatban is tapasztalhattuk.

A csoport életét érintő eseményekben egyéni és kollektív élmények szétválaszthatatlanul egybefonódnak. Személyes élettörténetek és csoporttörténet a társas

kommunikáció folyamatai révén szelektálódnak, nyernek értelmet és őrződnek meg generációkon keresztül, s válnak a hivatalos nemzeti történelem építőelemeivé.

A hivatalos történetírás szerepe változásokon ment keresztül az elmúlt évszázad során. A nyilvános történelem előtérbe lépésével számolnunk kell azokkal az új közvetítő csatornákkal, melyek a kollektív emlékezet meghatározó hordozóivá váltak, s melyeknek ugyanúgy hatása van a jelen generációk csoportidentitásának formálására, a reprezentációk kialakítására, mint a professzionális történetírók által létrehozott narratívumoknak. Mindezen megfontolások mellett a tankönyvek által megjelenített történelem ma is a kollektív emlékezet egyik, ha nem legfőbb mediátora, s az általuk reprezentált és a szájhagyományban élő érzelmkép összhangja azt mutatja, hogy a lehetséges eltérések ellenére a hivatalos és a népi emlékezetben a főbb történelmi események érzelmi aspektusa egyformán képződött le, így egységes viszonyulásnak tekinthető.

Ezután következő vizsgálatunkban tovább kalandoztunk a fikció világába: a történelmi regények gazdag érzelmábrázolását tekintettük át a csoportközi viszonyok és a nemzeti identitás szemszögéből.

7. III. Vizsgálat: A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modellje magyar történelmi regényekben

A történelmi regények, miként a történelmi elbeszélések általában egy nemzet identitásképzésének és az identitás fenntartásának fontos eszközei (László, 2005; Liu és László, 2007). Korábbi kutatásokban magyar történelmi regények identitás konstrukciós és identitás közvetítő funkcióját vizsgálták a pozitív identitás közvetítése (Vincze és László, 2001) az értékmintázatok (László, Vincze és Somogyvári, 2003) a megküzdési minták (Vincze és László, 2004) valamint az empátiás stratégiák (László és Somogyvári, 2008; Somogyvári és László, 2010) szempontjából. Jelen vizsgálatunk ezt a kutatási szálát folytatja, ezúttal a magyar nemzeti identitás érzelmi oldalára összpontosítva. A valós történelmi eseményekhez kapcsolódó csoport-alapú érzelmekre irányuló kísérletünkben a magyar csoport jellegzetes érzelmi mintázatát mutattuk ki. Történelmi konfliktus helyzetekben a magyarok jellemző érzelmei *a félelem, a remény, a lelkesedés a csalódás és a szomorúság* voltak. Hasonló eredményeket kaptunk általános és középiskolás történelem tankönyvek tartalomelemzésével. A magyarok legjellemzőbb érzelmei a tankönyvekben *a félelem, a remény és a lelkesedés és a szomorúság* voltak, melyek a nekik tulajdonított összes

érzelemválasznak közel felét tették ki. Eredményeinket a kulturális (Markus és Kitayama, 1991; Rozin, Lowery, Imada és Haidt, 1999) és társadalmi érzelmelméletekre (Bar-Tal, 2001; de Rivera, 1992; Jarimovicz és Bar-Tal, 2006; Bar-Tal, Halperin és de Rivera, 2007) támaszkodva a történelmi pályához kapcsolódó érzelmek fogalmával magyaráztuk, vagyis azt feltételeztük, hogy az egyéni élettörténetekhez hasonlóan a nemzeti-etnikai csoportok történetének is van pályája – a kollektív emlékezetben megőrzött, pozitívan vagy negatívan értékelt eseményeknek a lefutása-, amelyhez sajátos érzelmi mintázat kapcsolódik. Az ismétlődő érzelmi élmények beépülnek a nemzeti csoport reakciókészletébe és visszatérnek, amennyiben a csoport hasonló szituációba kerül. Egy nemzet érzelmi irányultsága tehát, legalábbis a történelmileg releváns csoportközi események tekintetében, magából a nemzeti történelemből ered.

Jelen vizsgálatban négy, a magyar nemzeti történelem alakulásában jelentős állomást elbeszélő történelmi regényt elemeztünk az érzelmi megnyilvánulások szempontjából. Arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon azok a magyar történelmi pályához kötődő érzelmi mintázatok, melyeket történelemkönyvekben és kísérletileg előállított történelmi szövegeken kaptunk, megjelennek-e történelmi témájú irodalmi alkotásokban, s vajon a műfaji sajátosságok miként befolyásolják az érzelmek megjelenését. Eredményeink részben megerősítik a történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modelljét, ugyanakkor a regényekben hangsúlyosabb személyközi érzelmek tovább árnyalják a modellt. A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek fogalmát Bibó István nemzeti pszichopatológiájára, illetve a modern trauma elméletekre támaszkodva egy dinamikus magyarázattal egészítjük ki.

7.1. A történelmi regény

Abban a szocializációs folyamatban, melynek során a fiatal nemzedék részesévé válik annak a tudásnak, mely a nemzeti önfelfogás keretei között a csoport történetét beszéli el, a hivatalos történelmi narratívumokon mellett legalább akkora jelentőségük van azoknak a szépirodalmi alkotásoknak, amelyek költői eszközökkel jelenítik meg a múlt emlékezetes történeteit. A történelmi regények élményszerű ábrázolásmódjukkal a történelem újra játszását teszik lehetővé. Az élményszerű ábrázolás maga is élményeket ébreszt az olvasóban, mentális képeket gerjeszt, személyes élményeket hív elő, érzelmeket vált ki, melyek mind a befogadást elősegítő tényezők.

A történelmi regények kapcsán felmerül a kérdés, hogy fikcionális jellegüknél fogva mennyiben alkalmasak a valóság megjelenítésre. Míg korábban a professzionális történetírás

az események tényszerű, valóság-hű visszaadását tűzte ki célul, addig a szépirodalomban a történelmi tárgyú művekkel kapcsolatban a XIX. századtól egyre inkább felmérték a narratív elbeszélő mód következményeit a valóság érzékeltetésére (Gyáni, 2007). Ez a regényírói attitűd jóval megelőzte a történelmi kutatást abban, hogy a személyes történeteken keresztül, a mindennapi élethelyzetek ábrázolásával alkalmasabb volt az adott társadalom mentalitásának vagyis élményszervezési jellegzetességeinek megjelenítésére.

A történetírásban azóta végbement változások alapján a műfaj egyes képviselői hangsúlyozzák, hogy maga a történetírás is konstruált tényekkel dolgozik, így érdekesebb volna az elbeszélés valóság-hűségének szempontjait szem előtt tartani, ahelyett, hogy a valóság, az igaz tények tolmácsolását várnánk tőle. A történetírásban így többek között amiatt, hogy maga az író is bevezeti saját nézőpontját vagy amiatt, hogy a források, melyekből a történész építkezik, gyakran elégtelenek, lehetséges és valós történetek nem is állnak olyan távol egymástól. Ebben az értelemben sem a történetírást nem tekinthetjük teljesen fikciótól mentesnek, sem a fiktív műfajokat valóság-idegennek. Eco megállapítja, hogy bármilyen szereplő jelenjen is meg a történelmi regények alakjai között, annak meg kell felelni annak, ami korának való világában történt (lásd Gyáni, 2007).

A narratív pszichológia perspektívájából ez annyit jelent, hogy a regényhősök valóság-hűnek és a csoport reprezentánsainak tekinthetők abban az értelemben, hogy kongruenciát mutatnak a nemzeti identitás élményszerveződési és identitáskonstrukciós mintázataival.

7.2. Személyközi és csoportközi érzelmek a történelmi regényekben

A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modellje, hasonlóan a csoportalapú érzelmek más elméleteihez, például a csoportközi érzelmek elméletéhez vagy a kollektív érzelmek elméletéhez, a szociális identitás elméletre és a szelf-kategorizáció elméletre épül, vagyis a személyek akkor élik át ezeket az érzelmeket, ha egy helyzetben egy csoport, adott esetben egy nemzeti csoport tagjaként kategorizálják magukat. A csoport tagjaként történő szelf-kategorizáció következményeként a személy átveszi a csoport perspektíváját. A perspektíva-felvétel egyrészt azzal jár, hogy az események interpretálása a csoport szemszögéből történik, másrészt hogy a csoporttal kapcsolatos események érzelem-kiváltó erejűek az azonosuló csoporttag számára. A történelmi pálya érzelmek modellje ezentúl hangsúlyozza, hogy a csoporttagság révén az egyén részesedik a csoport kollektív emlékezetében.

A történelmi regények szereplői általában történelmi csoportközi konfliktusokban vesznek részt, ezeket a helyzetek a saját csoportjuk szemszögéből szemlélik, és megjelennek náluk a csoporttagságból fakadó érzelmek.

Ugyanakkor a történelmi regények az egyes szereplők személyes élethelyzetein, egymáshoz való kapcsolódásain keresztül mesélik el a csoport számára jelentős történelmi eseményeket. A történet a szereplők személyes kapcsolataiban bontakozik ki. A regények szereplői saját személyiségük, jellemük alapján cselekszenek, gondolkodnak, éreznek, élnek meg az eseményeket. Ez nem mond ellent annak, hogy a regényszereplők képviselik azt a csoportot, amelyhez tartoznak, vagyis a történelmi regényekben identitásuknak a csoport-hovatartozásból fakadó része is hangsúlyossá válik. Ha az identitást olyan konstrukciónak tekintjük, amelyben jól megférnek egymás mellett személyes és csoporttagsághoz kötődő élmények és tapasztalatok, akkor ebből következik, hogy a helyzettől függően bármely identitáselem előtérbe léphet. Egy történelmi regény a maga összetett cselekményrendszerével egyszerre kezelhet párkapcsolati, baráti, vetélytársi vagy akár csoportközi szálakat. Szereplői így egyszerre vannak jelen több identitásminőségben, énjükből éppen az válik kiemelkedővé, amit a helyzet megkíván. S bár az olvasói élmény szempontjából a személyes sorsok, élettörténetek teremtik meg a beleélés feltételeit, a történelmi kontextusba ágyazottság a csoporttörténet perspektívájából is közvetíti a kívánatos azonosulási mintákat.

Az érzelmek szempontjából ez azt jelenti, hogy egyes szereplőknek tulajdonított érzelmek külön is értelmezhetők, mint az adott jellem érzelmi működésének elemei, ugyanakkor a különböző csoportokhoz tartozó szereplők érzelmi reakciói tekinthetők a csoportot jellemző érzelmi dinamika megjelenítőinek. Ennek megfelelően a vizsgálatban magyar történelmi regények szereplőinek érzelmi mintázatát elemeztük magyar csoport(ok) külső csoport(ok) szerinti összehasonlításban.

7.3. Implicit személyiségelméletek

Szépirodalmi alkotások pszichológiai megközelítésénél feltétlenül szót kell ejtenünk a burkolt személyiségelméletek jelenségköréről. A személypercepció területén végzett kutatások (például Bruner és Tagiuri, 1954) megállapításai szerint a társas világ tárgyainak észlelése során, annak konstruktív jellegéből adódóan elkerülhetetlenül előzetes elvárásokkal és a múltbeli tapasztalatok nyomán szerveződött tudásokkal lépünk egy szituációba, így amikor egy személyről benyomást alakítunk ki, életbe lépnek már előzőleg létező implicit

személyiségelméleteink arról, hogy milyen tulajdonságok járnak együtt, a jellemvonások hogyan kapcsolódnak egymáshoz.

Rosenberg és Jones (1972) egy érdekes vizsgálatukban az író, Theodor Dreiser egyik 15 rövid elbeszélésből álló könyvében, a „The Gallery of Women”-ben nézték az egyes szereplőkhöz kötött jellemvonások együtt járását. Azt fedezték fel, hogy a regényben levő jellemzések lényegében két dimenzió, a férfias-nőies és az alkalmazkodó-nem alkalmazkodó mentén szerveződnek. Rosenberg és Jones úttörő munkáját további elemzések követték, melyek az irodalmi elbeszélések implicit személyiségkonceptióit kívánták feltárni. Így például Swede és Tetlock (1986) a Henry Kissinger által írt „The White House Years” c. műben hasonló módszerrel tanulmányozták a szerző ’pszichológiai térképét’, végül öt ilyen személyiség motívumra (’personality themes’) bukkantak, melyekkel Kissinger összes személyéről alkotott képe leírható volt.

Amikor tehát regényírók műveiknek elemzéséről beszélünk, legyen akár szó akár személyiségvonásokról vagy érzelem-konceptiókról, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a szerző személyes konstrukciós mintázatait, melyekkel figuráit leírja.

Mindezek mellett ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az egységes dimenziók mentén való jellemzés érintetlenül hagyja a különböző csoportok, egyének egymáshoz viszonyításának lehetőségét, másrészt, a szerző-hasonlóan az olvasóhoz- nem emelhető ki abból a társadalmi-történelmi kontextusból, melyben él, gondolkodik, formálja látásmódját. A nemzeti csoport reprezentánsaként nem függetleníthető azoktól a csoport identitást formáló hatásoktól, melyeket aztán a regényében kifejezésre is juttat. Moscovici (1986) szerint minden elbeszélés, regény vagy színmű tartalmazza a szerző megfigyeléseit az emberek típusairól, a fontos társas eseményekről, egy korszak gondolkodási mintáiról. Minden ilyen „megfigyelési jegyzőkönyv” tartalmaz egy pszichológia-és társadalomelméletet, mely kibontásra vár. Amint azt Vigotszkij írja, az irodalom ebben az értelemben az érzelmek társadalomtechnikájaként a racionalitás számára nem elérhető folyamatokat is artikulálni képes (idézi László, 2005).

Jelen vizsgálatban, bár számolnunk kell az irodalmi művek sajátjaival, mégis úgy véljük, ezek a burkolt személyiségelméletek, melyekkel részt vesz az író az alkotófolyamatban, tökéletesen értelmezhetőek a nemzeti identitás alakulásának elméleti keretében.

7. 4. Vizsgálat

Módszer

Kísérleti anyag Vizsgálatunkban négy jelentős történelmi regény elemzését végeztük el, melyek a magyar történelmi pálya különböző korszakainak kiemelkedő eseményeit jelentik meg. Korábbi kutatásunkban (László és Fülöp, 2008; Fülöp, 2008) jelen munkához hasonlóan a történelmi regényekben megjelenő érzelmek analízisét tűztük ki célul, ám ez alkalommal felhasználva az abban kapott eredményeket új elemzési szempontokat vezettünk be. Akkori fő eredményeink azt mutatták, hogy az általános szociálpszichológiai jelenségként számon tartott infrahumanizáció (vagyis egyfajta érzelmi csoportközi elfogultság) szelektív módon csak az aktuális, még feldolgozás alatt álló csoportközi konfliktusok esetén lép fel, vagyis a külső csoport érzelmek mentén történő leértékelése tehát a társadalmi-történelmi tapasztalatok függvénye. Feltevésünk szerint azonban a regényekben megjelenő érzelmek sokkal változatosabb képet mutatnak, mintsem az olyan paradigmák, mint az infrahumanizáció lefednék azt a differenciált, gazdag érzelmi reprezentációt, ami a nemzeti identitás sajátja.

Másik vizsgálati vonal, amit a regények kiválasztásánál figyelembe vettünk, a nemzeti identitás egyes vonatkozásait boncolgatja három népszerű történelmi regényben (lásd László, 2005).

Gárdonyi Géza: 'Egri csillagok' c. regényének identitásmintái között azt találták, hogy a műben, a pozitív magyar szereplőkhöz kötöten élesen elkülönülő reprezentációk tűnnek fel az író által közvetíteni kívánt követendő, nemes jellemvonások alapján. Így az egyes szereplők: Bornemissza Gergely, Dobó István, Mecssey István, Török Bálint és Cecey Éva mind- mind a nemzeti identitás szempontjából kiemelkedő tulajdonság idealizált megjelenítői. Egy másik, szintén magyar nemzeti irodalom alapművének számító írásban, Jókai Mór: 'A kőszívű ember fiai'-ban, túllépve a személyiségvonások vizsgálatán, az egyes szereplők által végrehajtott tettek szisztematikus analízisére került sor. László és munkatársai (2005) elemzésükben azt találták, hogy bár a regény egy kudarccal végződő történelmi esemény elbeszélésére vállalkozik, mégis azáltal, hogy az író a magyar figurák cselekvéseit pozitív kimenetellel ábrázolja, felkínálja a morális és kognitív győzelemként megélt történelmi emlékek beépítését az olvasó számára, mintegy lehetővé téve egy pozitív identitás mintával való azonosulást.

A harmadik regény, mely ebben a kutatássorozatban szerepelt, Jókai Mór: 'Erdély aranykora' c. műve volt, az ebből született elemzés a regényben megjelenő megküzdési formákat taglalja. Ebben a regényben, amely Magyarország három részre szakadásának idejében játszódik, az író a külső csoportközi ellentétek helyett inkább a belső megosztottság kérdését helyezi előtérbe. A három különböző párt, melyek az ország sorsának alakulásának különböző lehetőségeinek megvalósítását képviselik, más és más úton képzelik el a külső fenyegetettség kezelését célzó lépéseket. A regényben előforduló megküzdési stratégiák elemzésével világossá válik, hogy amikor egy nemzet túléléséről van szó, akkor a fennmaradásért tett cselekvéseknek még akkor is van létjogosultságuk, ha azok az identitás meggyengülésével járnak is. Pontosan ez az út az, ami a műben a hatalmat képviselő csoport részéről elfogadható, s az identifikáció által az olvasó számára is nyitott opcióvá válik.

Vizsgálati anyag Vizsgálatunkban négy jelentős történelmi regény elemzését végeztük el, melyek a magyar történelmi pálya különböző korszakainak kiemelkedő eseményeit jelenítik meg.

1. Kós Károly: 'Az országépítő' (1934): az államalapítás történetét, a keresztény magyar állam létrejöttének időszakát, a pogány hagyományok felszámolását meséli el a regény István király sorsának alakulásán keresztül.

2. Gárdonyi Géza: 'Egri csillagok' (1899): az irodalmi mű a török hódoltság idején játszódik, a cselekmény középpontjában az egri vár ostroma és sikeres megvédése áll.

3. Jókai Mór: 'Erdély aranykora' (1852): ez az alkotás a török megszállást követően három részre szakadt ország erdélyi fejedelemségben játszódó eseményeit írja le. A regényben megjelenő három politikai irányzat a Habsburg és a török fenyegetése közé szorult magyarság előtt levő megoldási alternatívákat képviselik.

4. Jókai Mór: 'A kőszívű ember fiai' (1869): a regény az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eseményeinek sodrában játszódik, a nemzeti függetlenségért való harcot ábrázolja egy magyar család és a velük kapcsolatban álló személyek történetén keresztül.

Csoportközi viszonyok osztályozása Mind a négy regény valamely külső csoport általi fenyegetettség vagy konfliktus helyzetét mutatja be a magyar nemzet számára meghatározó történelmi pillanatban. A veszély, melyet egy másik csoport ellenséges fellépése okoz, elindítója egyfajta belső dinamikának, amely a belső csoportban különböző mértékű megosztottsághoz vezet. Az egyes regények különböznek aszerint, hogy kik képviselik az eltérő érdekeket, teljes mértékben külső nemzetek tagjai vagy esetleg a magyar nemzethez

tartozó csoportosulások. Ennek megfelelően a következő csoportfelosztásokat alkalmaztuk (18. táblázat):

	Saját csoport			Külső csoport
'Egri csillagok'	magyarok (Bornemissza Gergely, Dobó István, Cecey Éva, Mekcsey István, Török Bálint és társaik)			törökök
'A kőszívű ember fiai'	forradalom-pártiak (Baradlayné, Ödön, Richárd, Jenő, Zebulon, Edit, Aranka és társaik)			Habsburg-pártiak (Antoinette, Alfonsine, Rideghváry és társaik)
'Erdély aranykora'	magyarok			törökök
	pragmatisták (Apafi Mihály, Béli, Béli)	Erdély-pártiak (Bánfi, Bánfiné)	magyar-pártiak (Teleki Mihály, Apafiné), törökök	
'Az országépítő'	magyarok			németek (Gizella, Vecellin, Gellért és társaik)
	reformerek (Géza, Sarolt, Csanád, István és társaik)	hagyományőrök (Ajtony, Vazul, Gyula vajda, Koppány, Taksony, Mihályé és társaik)		

18. táblázat. A csoportközi viszonyok osztályozása az egyes regényekben

Az érzelmeknek a vizsgálatban használt osztályozása

A regények szövegében megjelenő érzelmeket a történelmi pályához kapcsolódó érzelmek elkülönítésén túl úgy csoportosítottuk, hogy mind a csoportközi mind a személyközi

viszonyok tekintetében további releváns információt szolgáltatassanak. Ennek megfelelően az alábbi érzelm- kategóriákat vezettük be:

Történelmi pálya érzelmek

Amint a bevezetőben kifejtettük, történelmi pálya érzelmeknek azokat az emóciókat tekintjük, amik egy adott nemzet történelmi eseményeinek szerveződése nyomán érzelmi válaszkészség formájában jellemzővé válnak rá és konzekvensen visszatérő érzelmeknek tekinthetők a történelmi reprezentációkban. Korábbi vizsgálataink (László és Fülöp, 2008; Fülöp, 2008) egy jellegzetes magyar történelmi pályához kapcsolódó érzelemmintázat meglétét jelzik, így annak érzelmeit tekintettük ebbe a kategóriába tartozónak.

Pozitív-negatív érzelmek

Hasonlóan az előző vizsgálatokhoz itt is a pozitív-negatív érzelmek számba vételével kezdünk, hiszen a legegyszerűbb és leginformatívabb csoportosítás az érzelmek valenciája alapján történik. A valencia szerint történő elemzés információt közvetíthet arról, hogy az egyes csoportokhoz tartozó szereplők mennyire tekinthetők optimistáknak, mennyire nyitottak a világra, a kapcsolatokra, vagy milyen az önértékelésük, stb.

Elsődleges-másodlagos érzelmek

A külső csoport leértékelésének egyik lehetősége, ha többnyire elsődleges, primitívebb jellegű, kevésbé emberi érzelmeket tulajdonítunk nekik, míg saját csoportunkat magasabb rendű, humán érzelmek többségével jellemezzük. Ezt a jelenséget hívjuk infrahumanizációnak (Leyens és mtsai, 2000), melynek vizsgálatra elkülönítettük az elsődleges és másodlagos érzelmeket és megnéztük azok eloszlási mintázatát az egyes szereplők, csoportok között.

Én – központú- másik- központú érzelmek

Az érzelmek különböznek aszerint, hogy inkább az én (saját csoport) vagy inkább a helyzet másik részvevője válik bennük hangsúlyossá. Amíg például a büntudat keletkezésében a belső folyamatok dominálnak, addig a szimpátia sokkal inkább a másokra irányultságot foglalja magában (Harth, Kessler és Leach, 2008). Az érzelmeknek ez a

dimenziója megmutatja, hogy az én vagy a másik perspektívájából értékeljük-e az eseményeket és hogy melyik szempontjából milyen jellegű érzelmet élünk át. Mivel előző történelmi regény vizsgálatokban (lásd László, 2005) különösen fontos szerepet kapott a morális értékek reprezentációja, ezért az én és másik központúság egy alejét a morális érzelmeken belüli én vagy másik fókuszú érzelmek odaítélését elemeztük:

Morális érzelmek

Mások és magunk morális megítélésének, erkölcsi szempontú értékelésének erős érzelmi vonatkozásai vannak. A morális érzelmeket a szociálpszichológiában általában két nagyobb kategóriába osztják (lásd Rozin, Lowery, Imada és Haidt, 1999) Az első kategóriát képezik az ún. önkritikus érzelmek, melyek magukba foglalják a szelf valamely erkölcsi szempontok alapján történő elmarasztalását. Ezek az önkritikus érzelmek arra motiválják az embereket, hogy a társas együttélés szabályainak megfelelően viselkedjenek, alkalmazkodjanak a társadalmi normákhoz és beépítsék azokat értékrendjükbe.

Ezzel ellentétben a morális érzelmek másik csoportja, a társkritikus érzelmek nem önmagunkra vonatkozó erkölcsi ítéletet tartalmaznak, hanem egy másik személy vagy csoport feletti morális bíraskodást jelentenek. Ezek esetén a morális standardok megsértése elítélést és elutasítást kifejező érzelmeket gerjeszt.

Az érzelmeket tehát az alábbi kategóriákba soroltuk:

1. *pozitív* (például öröm, elégedettség, remény) - *negatív érzelmek* (szenvadás, csalódás, nyugtalanság)
2. *elsődleges* (például harag, öröm, szomorúság) - *másodlagos érzelmek* (például büszkeség, büntudat, tisztelet)
3. én- központú- másik központú érzelmek:
 - a; *önkritikus érzelmek* (például szégyen, büntudat, megbánás)
 - b; *társkritikus érzelmek* (például harag, megvetés, undor)
4. *történelmi pálya érzelmek* (félelem, remény, lelkesedés, csalódottság, szomorúság)

7.5. Az adatok feldolgozása

A regényekben előforduló érzelmek megkeresésére a NooJ program érzelem-modulját alkalmaztuk, kiegészítve az Atlas.ti program korrekciós lehetőségeivel. A regények automatizált elemzése, a bennük előforduló érzelmek kódolása és kategorizálása után

megnéztük azok eloszlását az egyes csoportok között minden irodalmi alkotás esetében, majd a gyakoriságokat érzelmenként és érzelem kategóriánként chí-négyzet próbával vetettük össze.

Eredmények

Az eredményeket regények szerinti bontásban közöljük. Mivel egyes érzelem-kategóriákban (pozitív-negatív, elsődleges-másodlagos) a regényekben szereplő csoportok között nem találtunk szignifikáns különbséget, a táblázatokba csak azokat az érzelmeket és érzelem-kategóriákat vettük bele, amelyek mentén a csoportok között szignifikáns eltérés mutatkozott.

Az országépítő

'Az országépítő' c. regény esetében a magyar és német valamint az István - párti reformer és a Koppány - párti hagyományörző csoportok összehasonlítására került sor (19. és 20. táblázat). A magyar-német összehasonlításban: a magyarok több örömet ($\chi^2(1)= 4,34$ $p<0,05$), míg a németek több haragot kapnak ($\chi^2(1)= 31,41$ $p<0,05$).

'Az országépítő'	Magyarok (433)	Németek (120)
<i>Öröm</i>	28,63*	16,66
<i>Harag</i>	3,46	20*
<i>Történelmi pálya érzelmek</i>	21,24	25

19. táblázat. A magyaroknak és a németek tulajdonított érzelmek különbségei 'Az országépítő' c. regényben

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százszal megszorított értékei osztva az összes érzelmmel, melyet a csoport kapott

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

Összevetve a reformer és a hagyományörző táborat azt tapasztaljuk, hogy az István-pártiaknál túlsúlyban találhatóak a negatív érzelmek ($\chi^2(1)= 5,42$ $p<0,05$), különösen a szomorúság ($\chi^2(1)= 5,71$ $p<0,05$), náluk ugyanakkor kevésbé dominálnak az öröm ($\chi^2(1)= 5,6$ $p<0,05$) kifejezései, míg a Koppány vezette hagyományörzőknél a társkritikus érzelmek ($\chi^2(1)= 4,54$

$p < 0,05$) és a büszkeség ($\chi^2 (1) = 4,24$ $p < 0,05$) a jellemzőbbek. S bár a magyar és a német nemzet tagjainak tulajdonított történelmi pályás érzelmek tekintetében nem található eltérés, a reformer és a hagyományörző csoportoknál megállapítható, hogy István királynál és támogatóinál gyakrabban jelennek meg a magyar történelmi pályához kötődő érzelmi reakciók ($\chi^2 (1) = 5,47$ $p < 0,01$).

'Az országépítő'	Reformer (258)	Hagyományörző (60)
Negatív érzelmek	58,13*	30
Szomorúság	9,68*	0
Öröm	20,54	40*
Társkritikus érzelmek (harag, utálat)	5,03	13,33*
Büszkeség	0	1,66*
Történelmi pálya érzelmek	24,8**	8,33

20. táblázat Az István-párti reformereknek és a Koppány vezette hagyományörzőknek tulajdonított érzelmek különbségei 'Az országépítő' c. regényben

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százszal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Egri csillagok

Ebben a regényben nem találkozunk megosztottsággal a saját nemzeti csoporton belül, így a csoport-alapú érzelmek tekintetében egy egységes magyar és egy török tábor összehasonlítása történik. A magyar és a török csoport között több szignifikáns eltérés jelenik meg (21. táblázat). A magyarok részéről több szomorúság ($\chi^2 (1) = 3,98$ $p < 0,05$) és szenvedés ($\chi^2 (1) = 4,85$ $p < 0,05$), míg a törökök részéről több harag ($\chi^2 (1) = 17,77$ $p < 0,001$), utálat ($\chi^2 (1) = 5,27$ $p < 0,05$) és megvetés ($\chi^2 (1) = 4,63$ $p < 0,05$) vagyis társkritikus érzelem ($\chi^2 (1) = 24,67$ $p < 0,001$) tűnik fel az ábrázolásban. A morális érzelmek másik csoportjában, az önkritikus érzelmekben magyar dominancia tapasztalható ($\chi^2 (1) = 3,97$ $p < 0,05$).

Magyar és török nemzet tagjainál nem tapasztalható különbség a történelmi pályás érzelmek tekintetében.

'Egri csillagok'	Magyarok (1152)	Törökök (208)
<i>Szomorúság</i>	17,53*	11,05
<i>Szenvedés</i>	2,34*	0
<i>Harag</i>	7,2	17,31***
<i>Utálat</i>	0,67	2,4*
<i>Megvetés</i>	0,52	1,92*
<i>Társkritikus érzelmek (harag, utálat, megvetés)</i>	8,42	21,63***
<i>Önkritikus érzelmek (szégyen, megbánás)</i>	2,86*	0,48
<i>Történelmi pálya érzelmek</i>	30,21	25,96

21. táblázat. A magyaroknak és a törököknek tulajdonított érzelmek különbségei az 'Egri csillagok' c. regényben
 Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Erdély aranykora

Az a bonyolult történelmi szituáció, melyben a mű játszódik, összetett csoportosulási formákhoz vezet. Szembenálló feleknek tekinthetjük egyrészt a magyar és a török nemzet tagjait (22. táblázat), másrészt a magyar csoporton belüli három különböző identitásstratégiát megjelenítő pragmatisták, magyar-pártiak és Erdély pártiak is külön vizsgálhatók az érzelmi reakcióik szerint (23. táblázat).

Ami a két nemzet érzelmeit illeti, a magyarok és törökök között a szomorúságban eltérés van a magyarok javára ($\chi^2 (1) = 5,49$ p<0,05) a harag pedig a török félnél jelenik meg főként ($\chi^2 (1) = 5,9$ p<0,05). Ami a történelmi pályához kötődő emóciókat illeti, nem állapíthatunk meg különbségeket az egyes csoportok között sem a nemzetek között, sem a magyar nemzeten belül.

'Erdély aranykora'	Magyarok (1090)	Törökök (167)
Szomorúság	1,01*	0
Harag	10,55	17,96*
Történelmi pálya érzelmek	19,72	23,35

22. táblázat. A magyaroknak és a törököknek tulajdonított érzelmek különbségei az 'Erdély aranykora' c.

regényben

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Különbség a három tábor: a magyar-pártiak, az Erdély-pártiak és a pragmatisták között, hogy a pragmatistákra legkevésbé jellemzőek általában a kapcsolati érzelmek (szeretet, féltékenység, vágy, stb.) ($\chi^2(1) = 10,06$ p<0,05), míg a szerző nekik tulajdonítja a legtöbb haragot ($\chi^2(1) = 8,17$ p<0,05). Az Erdély-pártiak a legtöbb büszkeséggel ($\chi^2(1) = 12,64$ p<0,05) és megvetéssel ($\chi^2(1) = 6,16$ p<0,05) emelkednek ki a csoportok közül.

'Erdély aranykora'	Magyar-pártiak (109)	Erdély-pártiak (370)	Pragmatisták (220)
Harag	4,58	6,75	13,18*
Büszkeség	2,75	6,48**	0,45
Megvetés	0	1,89*	0
Történelmi pálya érzelmek	21,1	17,29	20

23. táblázat A három magyar csoportnak tulajdonított érzelmek különbségei az Erdély aranykora c. regényben

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

A kőszívű ember fiai

Habár a regény az osztrákokkal szemben folytatott forradalom és szabadságharc idején játszódik, a műben mégis az ellentétes oldalon álló feleket a magyar nemzeti törekvéseket támogató forradalom pártiak és a szintén magyar, de az osztrákokkal kollaboráló árulók jelentik. Ennek megfelelően összevetve érzelmi szempontból a forradalom- és Habsburg-pártiakat (24. táblázat), előbbieket a szomorúság ($\chi^2(1) = 7,68$ $p < 0,01$), a szeretet ($\chi^2(1) = 3,56$ $p < 0,05$) és önkritikák kifejező morális és empatikus ($\chi^2(1) = 5,03$ $p < 0,05$) érzelmek reprezentálják, míg a Habsburg szimpatizánsokat a haragot ($\chi^2(1) = 4,94$ $p < 0,05$), utálatot ($\chi^2(1) = 23,8$ $p < 0,001$), megvetést ($\chi^2(1) = 11,52$ $p < 0,01$) magukba foglaló társkritikus érzelmek ($\chi^2(1) = 21,27$ $p < 0,001$) és a gyönyör ($\chi^2(1) = 15,97$ $p < 0,001$) jellemzik leginkább.

A történelmi pályás érzelmek megoszlása tendenciaszerű különbséget mutat a forradalmárok és a Habsburg-pártiak között, a pozitív identitásmintát közvetítő forradalmár magyarok nagyobb számban mutatják ezeket az érzelmeket.

'A kőszívű ember fiai'	Forradalmár (1384)	Habsburg-párti (359)
<i>Szomorúság</i>	9,32**	4,45
<i>Szeretet</i>	8,16*	5,01
<i>Harag</i>	6,14	9,74*
<i>Gyönyör</i>	1,44	5,01***
<i>Utálat</i>	0,79	4,45***
<i>Megvetés</i>	0,21	1,67**
<i>Önkritikus érzelmek, empátia (szégyen, büntudat, megbánás, zavar, alázat, részvét, stb.)</i>	8,16*	4,45
<i>Társkritikus érzelmek (harag, utálat, megvetés)</i>	7,15	15,87***
<i>Történelmi pálya érzelmek</i>	28,17	23,39

24. táblázat. Az 1848-as forradalom és szabadságharc híveinek és a Habsburgokat támogató magyaroknak tulajdonított érzelmek különbségei 'A kőszívű ember fiai' c. regényben

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Az eredmények értelmezése

A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek kategóriájában csak két regényben, 'Az országépítő'-ben és 'A kőszívű ember fiai'-ban találtunk különbséget: előbbiben szignifikáns, utóbbiban tendencia jelleggel. Az e kategóriába tartozó érzelmek közül csak a szomorúságnál jelentkezt valamennyi regény esetében szignifikáns, és a lelkesedésnél három regényben tendenciaszerű különbség. Az összevont változók, melyek a pozitív-negatív vagy az elsődleges-másodlagos érzelmek gyakoriságának mérésére szolgálnak, a várakozással ellentétben nem bizonyultak informatívnak a csoportok változatos megjelenítését illetően, így a reprezentációk természetét más szempontok alapján tudjuk megragadni. Azt, hogy a történelmi pályás érzelmekkel kapcsolatos eredményeink csak részben állnak összhangban korábbi eredményeinkkel, elsősorban a regények műfaji sajátosságaival, a regényekben természetes módon megjelenő személyközi érzelmek nagy számával magyarázzuk, amelyek esetenként „felülírják” a csoportidentitásból fakadó csoport-alapú érzelmeket.

Ha az összes regényben tekintjük a saját –és külső csoport tagjainak tulajdonított érzelmeket, megfigyelhetjük, hogy a saját csoport reprezentációjában mindenütt a szomorúság és az azzal rokonítható depresszív jellegű érzelmek (csalódás, kétségbeesés, gyász, fájdalom, stb.) dominálnak. A depresszív érzések kimagasló, a külső csoportoktól szignifikánsan eltérő előfordulása a saját csoportnak tulajdonítva akár 'Az országépítő'-ben ($\chi^2(1) = 5,29$ $p < 0,05$), akár az 'Egri csillagok'-ban ($\chi^2(1) = 7,91$ $p < 0,01$), akár az 'Erdély aranykorá'-ban ($\chi^2(1) = 5,38$ $p < 0,05$) vagy 'A kőszívű ember fiai'-ban ($\chi^2(1) = 5,9$ $p < 0,05$) megfigyelhető. Ezeket az eredményeket- a depresszív érzelmeket önálló kategóriának tekintve- a 25.táblázatban foglaltuk össze.

'Az országépítő'	Reformer (258)	Hagyományörző (60)
	27,13*	10
'Egri csillagok'	Magyarok (1152)	Törökök (208)
	23,61**	12,98
'Erdély aranykora'	Magyarok (1090)	Törökök (167)
	15,41*	7,78
'A kőszívű ember fiai'	Forradalmár (1384)	Habsburg-párti (359)
	18,64*	12,25

25. táblázat. A depresszív érzelmekben (fáradtság, szomorúság, fájdalom, sértettség, magány, stb.) megjelenő különbségek a négy regényben (zárójelben az összes érzelem száma)

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott, a saját csoport eredményei piros kerettel kiemelve
*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

A depresszív érzelmek mellett, amint ez a 19-24. táblázatokban látható, esetenként még az önkritikus morális érzelmek (szégyen, zavar, bűntudat) jellemzik a magyar csoportot, míg a külső csoportról alkotott reprezentációk a társkritikus érzelmek (harag, undor, megvetés) köré szerveződnek (19-24. táblázat), amelyeket 'A kőszívű ember fiai'-ban olyan hedonikus érzelmek egészítenek ki, mint a gyönyör vagy a szenvedély (26. táblázat).

'A kőszívű ember fiai'	Forradalmár (1384)	Habsburg-párti (359)
Hedonikus érzelmek (gyönyör, élvezet, szenvedély, vágy)	2,96	6,41**

26. táblázat A hedonikus érzelmekben megjelenő különbségek 'A kőszívű ember fiai' c. regényben

Megjegyzés: zárójelben az adott csoportnak tulajdonított összes érzelem gyakorisága található; a táblázatban relatív gyakoriságok szerepelnek, vagyis az egyes érzelmek előfordulási gyakoriságának százzal megszorított értékei osztva az összes érzellemmel, melyet a csoport kapott

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Ez az érzelemtulajdonítási tendencia nemcsak magyar-nem magyar kategóriában ragadható tetten, hanem a magyarok táborán belül is azok képviselik a depresszív-önkritikus érzelmi beállítódást, akik a nemzet történelmében a pozitív azonosulási mintát szolgáltatják, vagyis azok a csoportok, akiket a pozitív nemzeti identitás részeseiként/alakítóiként értékelt az utókor. Ugyanígy a magyarok közül az ellenazonosulási minta hordozói, hasonlóan a külső nemzetekhez, olyannak ábrázoltatnak, akik a társak felé erkölcsi kritikával élnek, akik ellenséges, elutasító (társkritikus) érzésekkel viseltetnek a másik iránt.

Elmondhatjuk tehát, hogy bár az egyes regények különböző társadalmi-történelmi kontextusban játszódnak, mégis tapasztalható egyfajta kongruencia abban, ahogyan a csoportok érzelmi reakciói a regények személyközi helyzetein keresztül megfogalmazódnak. Tekintettel arra, hogy a regények három különböző korban élt, különböző szerzőtől

származnak, ez az összefüggés függetlennek mondható az írói stílustól vagy az írók burkolt személyiségelméleteitől (Rosenberg és Jones, 1972).

'Az országépítő' c. regényben az érzelmek tekintetében azt az érdekes jelenséget fedezhetjük fel, hogy bár az egész magyar csoportot felölelő számításban az öröm érzése dominál, ugyanakkor, ha szétválasztjuk a belső viszály különálló feleit, akkor a pozitív azonosulási mintát megjelenítő István-pártiak mutatják a magyarokra jellemző történelmi pályá érzelmeket, mint például a szomorúság, ezzel szemben az ellenazonosulási példa megtestesítői, a Koppány-pártiak az általában külső csoportokra jellemző társkritikus érzelmeket és a büszkeséget hordozzák- akárcsak ebben a regényben a németek.

Az 'Egri csillagok' egységes magyar táborát mutat be, hiszen belviszályokkal megosztott csoport képtelen lett volna szembeszállni a török hadsereggel. A regény érzelemábrázolása maradéktalanul megfelel az eddigi kutatásaink alapján a történelmi pályához kapcsolódó érzelmi mintázatnak: a magyarok részéről - a győzelem ellenére- depresszív dinamika, az önkritikus érzelmek túlsúlya, a török fél esetén a társkritikus érzelmek gyakoribb előfordulása figyelhető meg.

A három tábor, ami az 'Erdély aranykora' c. regényben megjelenik, a Habsburg és a török fenyegetése közé szorult magyarság előtt levő megoldási alternatívák reprezentánsai. Vincze és László (2004) eredményei szerint a hatalmat képviselő Apafi Mihály vezette pragmatisták tekinthetők a racionális csoportnak, akik számára a magyar nemzet fennmaradása a cél, akár az identitás gyengítése, a függetlenség feladása árán. A pragmatista csoport az érzelmek szempontjából összetett képet mutat, egyrészt a harag markáns jelenléte az elfogadás indukálta frusztráció, a háttérben duzzadó indulatok meglétét jelzi. A Bánfi házaspár megjelenítette Erdély-pártiak azonosíthatók úgy, mint akik főként az érzelmi-fókuszú megküzdési stratégiát alkalmazzák, hiszen jóval több érzelmi reakciót mutatnak, mint a másik két csoport. A rájuk jellemző büszkeség és megvetés egyfajta egocentrikus, elutasító attitűdöt jelez, ami egzisztenciális bukáshoz vezetne. A magyar királypártiak nem jellemezhetők egységes érzelem-profillal.

A három csoportosulás összesített képe mégis jellegzetes érzelmintázatot hív elő: a magyarok részéről a depresszív érzelmeket, a török oldalon a haragot, mint társkritikus érzelmet.

'A kőszívű ember fiai' c. műben megjelenő történelmi szituációban az önálló, szabad állam kivívásáért folytatott harc komoly áldozatokat kívánt, míg a Habsburg rezsim támogatása tartogatott némi előnyt azok számára, aki saját egzisztenciális jólétüket a haza érdekei fölé helyezték. Az érzelem-profilok ebben a regényben is a jellegzetes magyar

érzelmi mintáknak megfelelően alakulnak, vagyis a pozitív oldalon álló forradalmárok mutatják a depresszív és az önkritikus érzelmeket, míg az amorális árulók a társkritikus érzelmeket. Az elvárt minta azonban kiegészül még egy dimenzióval, a szeretet és az élvhajhász, hedonista hozzáállás szembeállítása még inkább fokozza az erkölcsi különbségeket.

7.6. Megvitatás

A történelmi regények, mint csoportnarratívumok hordozzák és közvetítik egy nemzet csoportidentitását. A történetek élményszerűsége lehetőséget ad az identitás jellemzőinek feltárására (László, 2005; 2008). Jelen kutatás az identitás érzelmi oldalának a megismerésére tett kísérletet.

A történelmi regények érzelmeinek tanulmányozásáról elmondhatjuk, hogy egyrészt megerősítette, másrészt pedig további árnyalatokkal gazdagította a magyar nemzeti identitáshoz tartozó érzelm-profilról alkotott elképzeléseinket. A csoport közös, ismétlődő tapasztalataiból származó élmények létrehozzák az érzelmi válaszok egyfajta konvergenciáját, amely nemcsak egy adott korszak eseményeiben osztozók érzelmi hajlandóságát kapcsolja össze, hanem a nemzeti identitás időbeni folytonossága révén a nemzedékek egymás után következő sorainak érzelmi reakcióit is.

A történelmi regényekben megnyilvánuló, a nemzeti identitás összetevőjeként értelmezhető érzelmintázatról, bár igen összetett képet mutat, megállapíthatjuk, hogy alapvetően depresszív érzelmi dinamika jellemzi. A történelmi pályához kötődő érzelmek közül is elsősorban a depresszív (szomorúság) és a mániás felhangoltságra utaló érzelmeket (lelkesezés) tartalmazza. Ugyanakkor ez a dinamika kiemelkedő szorongással és önkritikus érzelmekkel párosul.

Ahogy arra már a hivatalos történetírás és a néphistóriai szövegek eredményeinek értelmezésénél utaltunk, empirikus adataink Bibó Istvánnak (2004) a nemzeti csoportok lelki folyamataira vonatkozó elméleti megközelítési keretébe illeszkednek. Bibó úgy véli, hogy a magyar nemzetet érő megrázkódtatások előidézték a közösségi hisztéria jelenségét, amely egyfajta valóságtól elrugaszkodott, torz reagálási módot, a problémák megoldásának képtelenségét idézte elő a csoportban. Az ismétlődő kudarcok, veszteségek nyomán rögzült egy olyan érzelmi-gondolati beállítódás, mely megakadályozza a helyzet adekvát felmérését és az elakadásokon való túllépést.

Bibó egyik fontos gondolata, hogy a nemzeti keretek bizonytalansága olyan intenzív, mindent átható, permanens félelmi állapotot eredményez, amely a csoport viselkedésének fontos mozgatórugója lesz. Pszichológiai értelemben ez az állapot egyenértékűnek tekinthető a trauma élményével, s mint ilyen, olyan alacsony szintű kognitív és érzelmi folyamatokat mozgósít, melyek a helyzet megszüntetésének szempontjait szolgáló szelektív információfeldolgozásra, értékelésre, cselekvésre, egyfajta állandó készenléti állapotra készítik a csoportot: beszűkült percepció, meglévő sémák, automatikus probléma-megoldási módok jelennek meg. A félelmek egy része természetesen valós, nem csoda, hogy a külső csoportokról alkotott reprezentáció egy ellenséges, támadó viszonyulás köré szerveződik. Ezt csak erősíti a belső indulatok kivetítésének tendenciája. A csoportnak saját magára vonatkozó destruktív késztetései amennyiben befelé irányulnak, a büntudat és bármely önkritikus megnyilvánulás formáját öltik. A kifelé és befelé irányuló agresszió ennek megfelelően ugyanazzal a regulációs funkcióval bír. Az autoagresszió sokszor önvádolásban, büntudatban manifesztálódik, ugyanakkor a negatív érzésekért való felelősség ilyen módon való felvállalása fontos a pozitív énkép, a rugalmas, stabil identitás szempontjából. Erősen ambivalens működés ez: a mániás önfelnagyítás ebben a dinamikában jól megfér az eltúlzott lelkesedéssel és depresszív önváddal (lásd a szomorúság és a lelkesedés szélsőséges értékeit a magyar szereplőknél). A külső csoportok büntetésétől való félelem ambivalens érzéseket gerjeszt, ennek következménye az irányukban érzett bizalmatlanság. A depresszív működésmód jelenti egyrészt a veszteségből származó szomorúságot és azt a szorongást is, amely abból fakad, hogy az átélő nem tudja megőrizni integritását. Szomorúság és szorongás egyidejű jelenléte áll elő.

Vizsgálatunkban ez a depresszív dinamika megjelent mind a történelmi pályához kapcsolódó csoportérzelmeknél, mind pedig a személyközi érzelmek területén. Az eredmények azt jelzik, hogy a nemzeti csoport tagjaként átélt történelmi pályás érzelmek mögött meghúzódó traumatikus élmények a személyes kapcsolatok megélésére is hatással vannak. Ennek magyarázata további vizsgálatokat igényel.

A narratív érzelmreprezentáció kutatásában további feladatot jelent a XX. századi és a jelenbeli reprezentációk vizsgálata. A tanulmányunkban elemzett négy történelmi regény a XIX. század második és a XX. század első felében íródott. Klasszikus értelemben vett történelmi regény a közelmúlt irodalmi művei között nemigen található. A nemzeti érzelmi dinamika megértéséhez viszont elengedhetetlenül szükséges az elmúlt évtized eseményeihez kapcsolódó érzelmek reprezentációjának tanulmányozása. Következő vizsgálatunkban a XX. század második feléből származó publicisztikai írások elemzését tervezzük.

8. Összegzés

Kutatási eredményeinket három szinten értelmezhetjük. Egyrészt a szociális identitás (Tajfel, 1978; Tajfel és Turner, 1979), a csoportközi érzelmek (Smith, 1993; Mackie és Smith, 1998; Mackie, Devos és Smith, 2000) és a kollektív érzelmek modelljeibe (például Doosje, Branscombe, Spears és Manstead, 1998) beemeltük a történeti dimenziót, s ezáltal eredményeink hozzájárulnak a jelenidejű csoportközi érzelmi reakciók jobb megértéséhez. Másrészt, a szociális reprezentáció (Moscovici, 1984; 1988) és a kollektív emlékezet narratív modelljeivel (lásd László, 2005) összhangban az érzelmek társadalmi-kulturális elméleteit (például de Rivera, 1992; Bar-Tal, Halperin és de Rivera, 2007) a történeti pálya fogalmának kidolgozása révén kiegészítettük a történetileg kialakult és áthagyományozott érzelmi megküzdési mintával. Végül, de nem utolsó sorban, eredményeink hozzájárulnak a magyar nemzeti identitás érzelmi dinamikájának megismeréséhez. Ez utóbbi kapcsán eredményeink alátámasztják, részben tovább árnyalják Bibó Istvánnak (2004) a közösségi alkatra vonatkozó gondolatait.

Bibó István az általa 'közösségi hisztériának' nevezett lelkiállapotot a közép-kelet európai régió államainak történeti fejlődéséből vezette le. Bibó szerint a nemzet alapjait érintő veszteségek sorozata a csoport élményszerveződésének központi magjává vált. Az éretlen társadalmi szerkezet nem volt képes konstruktív módon továbblépni ezeken a veszteségélményeken. Az irreális területi elképzelésekhez való ragaszkodás, a kudarcokon való rágódás, az elérhetetlenül visszaszerzéséhez fűzött remények beteljesedésének hiánya szükségszerűen csalódásokhoz, egyfajta depresszív beállítódáshoz vezetett, amelyben remény és szomorúság, lelkesedés és csalódás elkerülhetetlenül követik egymást.

Eredményeink arra utalnak, hogy a magyar remény nem azonos az amerikai narratívában (McAdams, 2006) talált optimista reménnyel, vagy az izraeli narratívában a tervezéshez kapcsolódó reménnyel (Bar-Tal, 2001). Az eltérő történetiség különböző jelentésű érzelmeket idéz elő. A magyaroknál megjelenő remény az abban való bizakodást jelenti, hogy közelebb kerülhetnek a vágyott célokhoz, hogy kilépnek a rögzült, torz megoldási módok nyomvonaláról. Ez egy pesszimista remény, ami a sok veszteséget elszenvedettek bizakodását jelenti abban, hogy többé nem éri őket hasonló megrázkódtatás. Ahogyan arra Erikson epigenetikus fejlődéselméletében rámutat, az alapvető bizalom kialakulása előfeltétele az adekvát remény érzésének. Bizalom hiányában a remény csak egy illúzió kergetése nyomán fellépő elhárítás.

Eredményeinkhez egy hipotetikus dinamikai magyarázatot is fűzhetünk. A nemzeti keretek bizonytalansága Bibó szerint egy mindent átható félelmi állapothoz vezet, amely nagyban meghatározza a csoport viselkedését. A tartós félelem akár egy trauma, alacsony szintű kognitív és érzelmi folyamatokat mozgósít, egyfajta készenléti állapotot idéz elő, melyben a megismerési folyamatokat beszűkülnek, egyedül arra irányulnak, hogy a szenvedő bizonyosságot nyerjen az élmény újra bekövetkezésének elmaradásáról vagy megszűnéséről. Konstruktív fejlődés helyett a már meglévő sémák aktivizálódnak. A kívültre irányuló indulatokkal egyidejűleg megjelenik az esetleges saját felelősség mérlegeléséből fakadó önvád, így erre az állapotra az ambivalens érzések elegye jellemző. Mániás felhangoltság, lelkesedés az egyik oldalról és depresszív önvád a másik oldalról. Alapjaiban depresszív viszonyulás áll elő, ami a veszteségekből fakadó szomorúsággal és az integritás fenyegetettségéből származó szorongással párosul.

A depresszív működésmód jóvátételi törekvésekkel jár, a megélt sérülések helyrehozásának szándékával. Abban az esetben azonban, ha ez a jóvátétel sikertelennek bizonyul, ha nincs elég idő arra, hogy konzolidálódjak a viszonyok, és időben gyorsan követik egymást a nemzetet érő veszteségek, ahogy az Magyarország esetén történt, akkor áll elő a trauma élménye. Több tényező tesz egy eseményt traumatikussá, ezek lehetnek olyan külső meghatározó faktorok, mint például az a tapasztalat, hogy az események a csoport kontrolljától függetlenül történnek; a külső támogatás elmaradása; az, hogy aránytalanok és ismétlődőek a megpróbáltatások; de lehetnek olyan belső tényezők is, mint például a csoporton belüli együttműködés hiányának érzése; a csoporton belüli érdekek széthúzása vagy a megosztás, a kibeszélhetőség lehetőségének elmaradása. Ez utóbbi, a sérelmek és igazságtalanságok elhallgatása kétszeres traumát teremt, amely egyrészt magából az elszenvedett veszteségből, másrészt az azt övező közöny megéléséből tevődik össze. A megosztás képtelensége szintén éretlen csoportműködésre utal, amely elakadásokat mutat az érzelmi feldolgozás terén. A XX. század tragikus eseményeit követő időszakok jól szemléltetik a tabuvá válás folyamatát. A kibeszélhetetlenség nemcsak a nemzeten belül, hanem a külső nemzetek felé is érvényesült. A történések megmaradnak személyközi szinten, ami pedig gátolja azt, hogy a csoport mint csoport reagáljon az eseményekre és túllépjen a megrázkódtatásokon. Gyász munka nélküli gyásszal a traumákat nem lehet feldolgozni.

A traumaként értékelt esetek kihívást jelentenek a nemzet számára, mely jelentős érzelmi teherként nehezedik az egyénekre. A megosztás készítése a kutatások tanúsága szerint általános emberi jellemző (lásd Rimé, Philippot, Boca és Mesquita, 1992). A negatív események felidézése ugyanakkor átmenetileg ronthatja az emberek hangulatát. Kutatások

igazolják, hogy a komplex reprezentáció kialakítása, a sikeres feldolgozás magába foglalja a történekről való kommunikációt, az újraértékelést, elaborációt (lásd Paez, Basabe és Gonzalez, 1997). Minél élénkebb a beszéd egy témáról, annál kiforrottabb tudással szembesülnek már a következő generációk. Ellentétes érdekek vezérlik persze azokat, akik felelősek egy gaztettért, és azokat, akik elszenvedői azoknak. Az ebből keletkező feszültség tovább nehezíti a túllépést. Paez, Basabe és Gonzalez (1997) eredményei azt mutatják, hogy minél több megelőző trauma emléket hívja elő egy közeli megrázkódtatás, annál negatívabb érzelmi klíma uralkodik egy csoportban. Egy olyan ország esetén, mint Magyarország, melynek történelmében visszatérő tapasztalatként jelentek meg a veszteségek, súlyos megpróbáltatások, egymást erősíthetik a negatív reakciók. Az emlékezés folyamata persze alapvetően szelektív jellegű, melyben a felejtés legalább annyira aktív tevékenység, mint az emlékezés. Az áthagyományozás megszakadása csakis akkor fordul elő, ha már előzőleg átvették a múlt emlékeit az előttük levőktől. Az emlékezés aktusában, a felejtés ellen való munkában a népi emlékezetnek jelentős szerepe van (Gyáni, 2007).

Magyarország történelmében ismétlődő jelleggel fordultak elő olyan események, melyek az ország integritásában jelentettek sérülést. Az ország részekre szakadása, az idegen elnyomás, a huszadik században a területek kétharmadának elvesztése tükröződik abban az integrálatlanságban és megosztottságban, hogy sok esetben a történelemben, ennek megfelelően a regényekben is, nemzeten belüli csoportok képviselik az összeütköző, egymással összeférhetetlen érdekeket, törekvéseket. Árulók, ellenazonosulási minták egyazon nemzethez tartozók közül kerülnek ki. Egy nemzet életében hosszasan fennálló elnyomás, erőszak, diktatúra kialakítja a félelem, a tagadás és a hallgatás érzelmi klímáját, ami gátolja a személyközi és a társadalmi kommunikációt, individualista hozzáállást alakít ki és elszigeteli az embereket egymástól (de Rivera, 1992). Az újabb és újabb vereségek, amely az ország területi integritását is érintik, egyre megterhelőbbek, hiszen valójában sosem megy végbe egy-egy ilyen esemény után a jóvátétel. Elfogadás, megfelelő feldolgozás hiányában a sérülés nyomán előállt krízis csak prolongálódik, és nem hozza meg a sikeres megküzdés megtapasztalásának és a fejlettebb megoldási módok felé való továbblépésnek a lehetőségét. A tagadás, az ambivalens érzések a valóság megfelelő érzékelésének kerékkötői, valójában csak az elérhetetlen területek visszaszerzésének illúzióját, az idealizált múltbéli állapotoknál való megtapadást idézik elő. A későbbi krízishelyzeteket a csoport egyre súlyosabb akadályként éli meg, nő a regresszív megnyilvánulások megjelenésének valószínűsége. Ahelyett, hogy a krízis során megélt próbatétel a meglévő struktúrák újraszerveződéséhez vezetne, a kevésbé hatékony védekezési módok rögzülnek, a legegyszerűbb elhárító

mechanizmusok mozgósulnak. Bármely fejlődési szinten való megakadás éretlen érzelmi megoldásokat hoz létre, melyek aktiválódni fognak valahányszor meghatározó, érzelmi kihívást jelentő esemény történik.

Vizsgálatainkból kirajzolódik az a mód, ahogy a magyar nemzet, mint csoport érzelmileg reagál egy-egy csoportközi kihívásra. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy mindig minden helyzetben egy érzelem - sablon kerül elő, amellyel a közösség az eseményeket értékeli, hanem ez pusztán afelé mutat, hogy minden nemzet a sorsa, a történelmi pályája alakulása közben, válaszolva az őt érő élmények sorozatára, kialakította az érzelmi reakciók egy bizonyos tartományát, mellyel reagálhat a hasonló életeseményekre. Az érzelmi reakciókészség ilyen visszatérő jellege felveti a nemzeti alkat, a nemzeti karakter kérdését. Bibó a magyarság lelki működésére vonatkozóan a közösségi alkat fogalmával él. Felhívja a figyelmet arra, hogy ugyan mindig egyének azok, akiknek lelke, tudata, érzései vannak, ezeknek az egyéni adottságoknak az összetevődéséből olyan közösségi működés jöhet létre, amely párhuzamot mutat az egyéni lelki folyamatokkal. A közösségi alkat mindig adott politikai, ideológiai konstrukciók mentén szerveződik. Bibó felfogásában az alkat korántsem egy konstans képződmény, sokkal inkább egy dinamikusan változó entitás, melynek megjelenési formáját az adja, hogy a testi, lelki, temperamentumbeli, tehetségbeli vonásokból mi az, ami realizálódik. Az alkat egyfajta reagálókészséget jelent, melynek torzulása, sérülése a magyarok esetén a megrázkódtatások hatására állt elő. Bibó az alkat állandó mozgásban levő jellege mellett azt is kiemeli, hogy létezhet a fejlődésben valami olyan alapvető szabályosság, ismétlődés, önmagával való azonosság, alkati jellegzetesség, ami meglehetősen állandó. Ebben az értelemben az alkat a reakciómódok bizonyos törvényszerűségének tekintető (Bibó, 2004).

A nemzeti jellem megragadásával foglalkozó irányzatok az egyes népcsoportok nemzetkarakterológiai jellemzőit igyekeznek feltárni. Bibón kívül többek között Prohászka Lajos, Szekfű Gyula, Németh László mind a magyar nemzet mentalitásával foglalkoztak, a történelmi veszteségeket a magyar jellem alakulásából kívánták levezetni. Rónay Jácint a magyar jellem taglalásakor külön kitér a nemzet emocionális életére, annak jellegzetességeire. Nemzetközi szinten ugyancsak jelentős kutatómunka irányult az egyes nemzetek jellemének leírására (például McDougall, Münsterberg, Lewin lásd in Hunyady 2004; 2006). A szociálpszichológiában ezeket a nemzetkarakterológiai vizsgálatokat felváltották a sztereotípiák és a nemzeti identitás megismerésére irányuló kutatások. Ahelyett tehát, hogy a szociálpszichológusok arra törekedtek volna, hogy megállapítsák ezeknek a jellemzőknek a valóságosságát, azoknak a nézeteknek a felfedezését tűzték ki célul, melyeket a különböző

etnikai-nemzeti csoportok magukról, egymásról vélnek (Hunyady, 1996; Csepeli, 1992). A történeti pályához kapcsolódó érzelmi megküzdési módok vizsgálata újra visszavezet ahhoz a kérdéshez, hogy vajon milyen is az egyes nemzetek természete, vagyis identitása.

Köszönetnyilvánítás

Hála és köszönet:

Elsősorban témavezetőmnek, Prof. Dr. László Jánosnak mindenért.

A Narratív Kutatócsoport tagjainak a szakmai fejlődésért, az együttes élményekért.

Szalai Katalinnak és Ferenczhalmy Rékának a sokszor éjszakába nyúló közös munkákért és a barátságukért.

Külön köszönet Péley Bernadette-nek, akivel egy-egy beszélgetés inspirálóbb volt, mint bármely szakkönyv elolvasása.

Sok köszönet Járai Róbertnek, aki mindig és mindenkor rendelkezésre állt statisztikai kérdésekben.

Családomnak, szeretteimnek azért, hogy mindent megadtak ahhoz, hogy ott legyek, ahol vagyok.

És persze Miminek azért, hogy van.

IRODALOM

Anderson, B. (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York, NY: Verso

Arnold, M. B. (1960): *Emotion and personality*, (1), Psychological aspects. New York: Columbia University Press.

Assmann, J. (1999): *A kulturális emlékezet*. Budapest: Atlantisz.

Averill, J. R. (1980): A constructivist view of emotion. In Plutchik, R. Kellerman, H. (szerk.): *Theories of emotion*, 305–340, New York: Academic Press.

Bar-Tal, D. (2000): *Shared beliefs in a society: Social psychological analysis*. London: Sage

Bar-Tal, D. (2001): Why does fear override hope in societies engulfed by intractable conflict, as it does in the Israeli society? *Political Psychology*, 22, 601–627.

Bar-Tal, D., Halperin, E., de Rivera, J., (2007): Collective Emotions in Conflict Situations: Societal Implications, *Journal of Social Issues*, 63, (2), 441–460.

Bartlett, F. C. (1985): *Az emlékezés*. Budapest: Gondolat

Basabe, N., Valencia, J. (2007): Culture of peace: Sociostructural dimensions, cultural values, and emotional climate, *Journal of Social Issues*, 63, (2), 405-419. <http://www.blackwell-synergy.com/toc/josi/63/2?cookieSet=1>

Bellah, R. (1967): Civil religion in America. *Daedalus*, 96, 1.21.

Benedict, R. (1946): *The chrysanthemum and the sword; patterns of Japanese culture*. Boston: Houghton Mifflin.

Bibó, I. (2004): *Válogatott tanulmányok*. Budapest: Magvető Kiadó

Bigazzi S., Csertő I., Nencini, A. (2006): A személy- és csoportközi értékelés pszicholingvisztikája. *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged.*

Bilewicz, M. (2007): History as an Obstacle: Impact of Temporal-Based Social Categorizations on Polish-Jewish Intergroup Contact, *Group Processes és Intergroup Relations* 10(4), 551–563.

Branscombe, N. R., Doosje, B. (2004) (szerk.): *Collective guilt: International perspectives.* Cambridge. England: Cambridge University Press.

Branscombe, N. R., Doosje, B., McGarty, C.(2002): Antecedents and consequences of collective guilt In Mackie, D. M., Smith, E. R. (szerk.), *From prejudice to intergroup emotions*, 49–67, New York: Psychology Press.

Branscombe, N. R., Slugoski, B., Kappen, D. M. (2004): The measurement of collective guilt: What it is and what it is not. In Branscombe, N.R., Doosje, B. (szerk.): *Collective guilt: International perspectives*, 16–34, New York: Cambridge University Press.

Brewer, M. B., Alexander, M. G. (2002): Intergroup emotions and images. In Mackie, D. M., Smith, E. R. (szerk.): *From prejudice to intergroup relations: Differentiated reactions to social groups*, 209–225, New York: Psychology Press.

Brown, R., González, R., Zagefka, H., Manzi, J., Cehajic, S. (2008): Nuestra culpa: collective guilt and shame as predictors of reparation for historical wrongdoing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 75-90.

Bruner, J. (2001): A gondolkodás két formája. In: László J., Thomka B. (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia.* Budapest: Kijárat Kiadó. 27-59.

Bruner, J. (2005): *Valóságos elmék, lehetséges világok.* Budapest: Új Mandátum.

Bruner, J., Fleischer-Feldman, C. (1996): Group Narrative as a Cultural Context of Autobiography. In: Rubin, D. C. (szerk.) *Remembering Our Past: Studies in Autobiographical Memory*, 291-317, Cambridge University Press, New York

Bruner, J.S., Tagiuri, R. (1954): The perception of people. In Lindzey, G. (szerk.), *Handbook of social psychology* (2), 634-654. Reading, Ma.: Addison-Wesley.

Cannon, W. B. (1927): The James-Lange theory of emotion: A critical examination and an alternative theory. *American Journal of Psychology*, 39, 10-124.

Cottrell, C. A., Neuberg, S.L. (2005): Different Emotional Reactions to Different Groups: A Sociofunctional Threat-Based Approach to "Prejudice", *Journal of Personality and Social Psychology*, 2005, 88 (5), 770–789.

Csepeli, Gy. (1992): *Nemzet által homályosan*. Budapest: Századvég

Davitz, J. R. (1969): *The language of emotion*. New York: Academic Press.

de Rivera, J. (1992): Emotional climate: Social structure and emotional dynamics. In: Strongman, K. T. (szerk.), *International review of studies on emotion*, (2) 199–218. New York: John Wiley.

Dijker, A. J. (1987). Emotional reactions to ethnic minorities. *European Journal of Social Psychology*, 17, 305-325.

Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R., Manstead, A. S. R. (1998): Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 872–886.

Dresler-Hawke, E., Liu, J.H.(2006): Collective shame and the positioning of German national identity, *Psicologia Politica*, 32, 131-153

Dumont, M., Yzerbyt, V., Wigboldus, D., Gordijn, E. H. (2003): Social categorization and fear reactions to the September 11th terrorist attacks. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1509–1520.

Ehmann B. (2004): A szubjektív időélmény mintázatainak pszichoanalitikus és narratív pszichológiai párhuzamai. *Pszichológia*, 4, 405-427.

Ellsworth, P. C. (1991). Some implications of cognitive appraisal theories of emotion In Strongman, K. T. (szerk.): *International review of studies on emotion*,(1), 143–161. New York: Wiley

Erikson, E. H. (1968): *Identity: Youth and crisis*. Norton, New York

Erős, F. (2001): *Az identitás labirintusai. Narratív konstrukciók és identitás-stratégiák*. Budapest: Osiris Kiadó

Erős, F. (2008): Trauma és történelem. In: Dénes, I. Z. (szerk.): *Liberalizmus és nemzettudat. Dialógus Szabó Miklós gondolataival*. Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 394–412. (Eszmetörténeti Könyvtár 8.)

Fehr, B., Russell, J. A. (1984): Concept of emotion viewed from a prototype perspective. *Journal of Experimental Psychology: General*, 113, 464–486.

Ferenczhalmy, R., László J. (2006): Az intencionalitás modul kidolgozása Nooj tartalomelemző programmal. *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged*

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., Xu, J. (2002): A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 878–902.

Flick, U. (1995): Social Representations. In: Smith, J., Harré, R., Langenhove, L. (szerk.): *Rethinking Psychology*. London: SAGE Publications. 70-96.

Forgács, J. (2002): *Érzelem és gondolkodás*. Budapest: Kairosz

Frijda, N.H. (1986): *The emotions*. Cambridge: Cambridge University Press

Fülöp, É. (2008): Az érzelmek reprezentációja történelmi regényekben és történelemkönyvekben. In: Erős, F. (szerk.): *Megismerés, reprezentáció, értelmezés, 10 éves a PTE Pszichológiai Doktori Iskolája*, 99–114.

Fülöp, É., László, J.(2006): Az elbeszélések érzelmi aspektusának vizsgálata tartalomelemző program segítségével, *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged*

Geertz, C. (1973): *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.

Gellner, E. (1983): *Nations and nationalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Gergen, K. J, Gergen, M. M. (1988): Narrative and the self as relationship. In: Berkowitz, L. (szerk.), *Advances in experimental social psychology* (21). San Diego, CA: Academic Press.

Giner-Sorolla, R., Castano, E., Espinosa, P., Brown, R. (2008): Shame expressions reduce the recipient's insult from outgroup reparations. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 519-526.

Gyáni, G.(2000): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest: Napvilág

Gyáni G. (2007): *Relatív történelem*. Budapest: Typotex

Gyáni G. (2009): A 20. század mint emlékezeti "esemény".*Forrás*, 41:(7-8), 3-15.

Halbwachs, M. (1925): *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Alcan.

Halbwachs, M. (1941): *La Topographie Legendaire des Évangiles en Terre Sainte: Étude de Mémoire Collective*. Paris: Presses Universitaires de France

Halbwachs, M. (1950): *La mémoire collective*. Paris: Presses Universitaires de France.

Halperin, E., Bar-Tal, D., Nets-Zehngut, R., Drori, E., (2008). Emotions in Conflict: Correlates of Fear and Hope in the Israeli-Jewish Society, *Peace and Conflict*, 14, 1–26.

Halperin, E. , Canetti-Nisim, D., Hirsch-Hoefler, S., (2008): The Central Role of Group-Based Hatred as an Emotional Antecedent of Political Intolerance: Evidence from Israel, *APSA 2008 Annual Meeting, Hynes Convention Center, Boston.*, http://www.allacademic.com/meta/p278241_index.html

Hargitai R. (2008): *Sors és történet. Szondi Lipót sorsanalízise a narratív pszichológia tükrében*. Budapest: Új Mandátum.

Harré, R. (1986). (szerk.): *The social construction of emotion*. New York: Basil Blackwell.

Harris, P. L. (1995). Developmental constraints on emotion categories. In: Russell, J. A. Fernández-Dols, J. M, Manstead, A. S. R., Wellenkamp, J. (szerk.): *Everyday conceptions of emotion: An introduction to the psychology, anthropology and linguistics of emotion*, 353–372, Dordrechl, NL: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Harth, N.S., Kessler, T., Leach, C.W. (2008): Advantaged Group's Emotional Reactions to Intergroup Inequality: The Dynamics of Pride, Guilt, and Sympathy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 115-129.

Harvey, R. D., Oswald, D. L. (2000): Collective guilt and shame as motivation for White support for Black programs. *Journal of Applied Social Psychology*, 30, 1790–1811.

Heelas, P. (1986): Emotion talk across cultures. In Harré, R. (szerk.): *The social construction of emotion*, 234–267, New York: Basil Blackwell.

Hewstone, M., Cairns, E., Voci, A., McLernon, F., Niens, U., Noor, M. (2004): Intergroup Forgiveness and Guilt in Northern Ireland: Social Psychological Dimensions of ‘The Troubles’. In Branscombe, N.R, Doosje, B. (szerk.), *Collective Guilt: International Perspectives*, 193-215, New York: Cambridge University Press.

Hilton, D. (2008): Social representation of history: The roles of group identity, perceived relevance and collective emotion. In Vincze, O., Bigazzi S. (szerk.): *Élmény, történet - a történetek élménye*. 34-40., Budapest: Új Mandátum Kiadó

Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations. Software of the mind*. London: McGraw-Hill.

Hunyady, Gy. (1996): *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Budapest: Akadémiai Kiadó

Hunyady, Gy. (2004): A nemzetek jelleme és a nemzeti sztereotípiák. *A Mindentudás Egyetemén 2004. márc. 22-én elhangzott előadás.*
<http://www.mindentudas.hu/hunyady/index.html>

Hunyady, Gy. (2006): A nemzeti karakter talányos pszichológiája. In *A szociálpszichológia történeti olvasatai*. Budapest: ELTE Eötvös. 13–40.

Inkeles, A, Levinson, D.J. (1969): National character: the study of modal personality and sociocultural systems. In Lindsey, Aronson (szerk.): *The handbook of social Psychology*, (4), Reading MA: Addison-Wesley.

Iyer, A., Leach, C. W., Crosby, F. (2003): White guilt and racial compensation: The benefits and limits of self-focus. *Personality és Social Psychology Bulletin*, 29, 117–129.

James, W. (1884). What is an emotion? *Mind*, 9, 188–205.

Jarymovicz, M., Bar-Tal, D. (2006): The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives. *European Journal of Social Psychology*, 36, 367–392.

Jovchelovitch, S. (1995): Social representations in and of the public sphere: towards a theoretical articulation. *Journal for the theory of social behaviour*, 25, (1), 81-102.

Lakoff, G., Kövecses, Z. (1987): The cognitive model of anger in American English. In Holland, D., Quinn, N. (szerk.): *Cultural Models in Language and Thought*, 195-221. Cambridge: Cambridge University Press.

Lazarus, R. S. (1991): *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press.

László, J. (1997): Narrative organisation of social representations. *Papers on Social Representations*, 6, (2), 93–190.

László J. (2005): *A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába*. Pszichológiai Horizont; Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó

László, J. (2008): Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28, (4), 301–317.

László, J., Ehmann, B., Imre, O. (2002): Les représentations sociales de l’histoire: la narration populaire historique et l’identité nationale. In Laurens, S., Roussiau, N. (szerk.): *La mémoire sociale. Identités et Représentations Sociales*, 187–198, Rennes, Université Rennes.

László, J., Ehmann, B., Péley, B., Pólya, T. (2000): A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, 20, (4) 367-390.

László, J., Fülöp, É. (2008): Emotional consequences of historical events in contemporary Hungarians, 15. *EAESP General Meeting, Opatija*

László, J., Somogyváry I. (2008): Narrative empathy and inter-group relations. In: Zyngier, S., Bortolussi, M., Chesnokova, A., Auracher, J. (szerk.): *Directions in Empirical Literary Studies: In honor of Willie van Peer*. Amsterdam, John Benjamins, 113–125.

László, J. Vincze, O., Somogyvári, I. (2003): Representation of national identity in successful historical novels. *Empirical Studies of the Arts*, 21, (1), 69–80.

Leach, C. W., Iyer, A. (2006): Anger and guilt about in-group advantage explain the willingness for political action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 1232–1245.

Leach, C.W., Spears, R., Branscombe, N.R., Doosje, B. (2003): Malicious pleasure: schadenfreude at the suffering of another group. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 932-943.

Leach, C.W., Van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M.L.W., Pennekamp, S.F., Doosje, B., Ouwerkerk, J.W., Spears, R. (2008): Group-level self-definition and self-investment: a hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 144-165.

Leyens, J-P., Paladino, P. M., Rodriguez- Torres, R., Vaes, J. Demoulin, S., Rodriguez-Perez, A., Gaunt, R.(2000): The emotional side of prejudice: The attribution of secondary emotions to ingroups and outgroups, *Personality and Social Psychology Review*, 14., (2), 186-197

Lickel, B., Schmader, T., Barquissau, M. (2004): The evocation of moral emotions in intergroup contexts: The distinction between collective guilt and collective shame. In Branscombe, N. R., Doosje, B. (szerk.): *Collective guilt: International perspectives*, 35–55., New York: Cambridge University Press.

Lickel, B., Schmader, T., Curtis, M., Scarnier, M., Ames, D. R. (2005): Vicarious shame and guilt. *Group Processes and Intergroup Relations*, 8, 145–157.

Liu, J. H., Hilton D. (2005): How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology*, 44, 537–556.

Liu, J.H, László, J. (2007): A narrative theory of history and identity: Social identity, social representations, society and the individual. In: Moloney, G., Walker, I. (szerk.): *Social representations and history*, 85-107, Palgrave-Macmillan.

Liu, J.H., Paez, D., Hanke, K., Rosa, A., Hilton, D.J., Sibley, C.G., Cabecinhas, R., (2009): Dimensions of universal meaning in the evaluation of events in world history? Rewards and costs of forcing agreement in meaning on cross-cultural data from 30 societies (*kézirat elfogadva*)

Liu, J. H., Wilson, M.W., McClure, J., Higgins, T. R. (1999): Social identity and the perception of history: Cultural representations of Aotearoa/New Zealand. *European Journal of Social Psychology*, 29, 1021-1047.

Lutz, C. (1988): *Unnatural emotions: Everyday sentiments on a Micronesian atoll and their challenge to Western theory*. Chicago: University of Chicago Press.

Mackie, D. M., Smith, E. R. (1998): Intergroup relations: Insights from a theoretically integrative approach. *Psychological Review*, 105, 499-529.

Mackie, D. M., Devos, T., Smith, E. R. (2000): Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 602-616.

Mackie, D. M., Smith, E. R. (2002) (szerk.): *From prejudice to intergroup emotions: Differentiated reactions to social groups*. Philadelphia: Psychology Press.

Maitner, A. T., Mackie, D.M., Smith, E. R.,(2006): Evidence for the regulatory function of intergroup emotion: Emotional consequences of implemented or impeded intergroup action tendencies, *Journal of Experimental Social Psychology* 42, 720–728.

Mallett, R. K., Swim, J. K. (2007): The influence of inequality, responsibility, and justifiability on reports of group-based guilt for ingroup privilege. *Group Processes and Intergroup Relations*, 10, 57-69.

Manstead, A. S. R., Fischer, A. H. (2001): Social appraisal: The social world as object of and influence on appraisal processes. In Scherer, K. R., Schorr, A., Johnstone, T. (szerk.), *Appraisal Processes in Emotion: Theory, Research, Application*, 221-232, New York: Oxford University Press.

Markus, H., Kitayama, S. (1991): Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.

Matsumoto, D. (2001). *The handbook of culture and psychology*. New York: Oxford University Press.

McAdams, D. P. (2006). *The redemptive self: Stories Americans live by*. Oxford University Press.

Mead, M. (1937): *Cooperation and competition among primitive peoples*. New York: McGraw-Hill.

Menon, U., Shweder, R. A. (1994): Kali's tongue: Cultural psychology and the power of shame in Orissa, India. In Kitayama, S., Markus, H. R. (szerk.): *Emotion and culture: Empirical studies of mutual influence*, 241–284, Washington, DC: APA.

Mérei F.(1948): *Az együttes élmény*. Budapest: Officina

Mérei, F. (1984): *Lélektani napló I. Az utalás lélektana*. Budapest: Művelődéskutató Intézet

Mérei, F. (1989): *Társ és csoport*. Budapest: Akadémiai Kiadó

Mixon, D. (1972): Instead of deception. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 2, 145-177.

Morsbach, H., Tyler, W. J. (1986): A Japanese emotion, Amae. In Harré, R. (szerk.): *The social construction of emotions*, 289–307, New York: Basil Blackwell.

Moscovici, S. (1984): The Phenomenon of Social Representations. In: Farr, R. M., Moscovici, S. (szerk.) *Social Representations*, 3-70, Cambridge University Press, Cambridge

Moscovici, S. (1986): The Dreyfus Affair, Proust and Social Psychology. *Social Research*, 53,(1), 23-56

Moscovici, S. (1988): Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18, 211-250.

Nolen-Hoeksema, S. (1991): Responses to depression and their effects on the duration of the depressive episode. *Journal of Abnormal Psychology*, 100, 569–582

Nora, P. (1999): Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája, *Aetas* 3, 142-157.

Ortony, A., Clore, G. L., Collins, A. (1988): *The cognitive structure of emotions*. New York: Cambridge University Press.

Paez, D., Vergara, A. I. (1995): Culture differences in emotional knowledge. In Russell, J. A. Fernandez-Dols, J.M., Manstead, A. S. R., Wellenkamp, J. C. (szerk.): *Everyday conceptions of emotion: An introduction to the psychology, anthropology and linguistics of emotion*, 415–434, Boston: Kluwer.

Paez, D., Basabe, N., Gonzales, J.L. (1997). 'A cross-cultural approach to remembering' In Pennebaker, J.W., Paez, D., Rimé, B. (szerk.): *Collective Memory of Political Events: Social Psychological Perspectives*, Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum, 147-174.

Papp, O. (2004): Narratív koherencia-elemző program helye a pszichológiai kutatásban. II. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged*

Parkinson, B., Fischer, A. H., Manstead, A.S.R. (2005): *Emotion in social relations: Cultural, group, and interpersonal processes*. New York: Psychology Press

Pataki, F. (2003): Együttes élmény, kollektív emlékezet. *Magyar Tudomány*, 163. (1) 26–35.

Pennebaker, J.W. (1990): *Opening Up: The Healing Powers of Confiding in Others*. New York: William Morrow.

Pennebaker, J.W. (1993): Creación y mantenimiento de las memorias colectivas. (On the creation and maintenance of collective memories) *Psicología Política*, 6, 35-51.

Pennebaker, J.W., Banasik, B. (1997). On the creation and maintenance of collective memories: History as social psychology. In Pennebaker, J.W. Paez D., Rimé, B. (szerk).

Collective memory of political events: Social psychological perspectives. Mahwah, NJ: Erlbaum Publishers.

Pennebaker, J. W., Paez, D., Rimé, B. (1997) (szerk.): *Collective memory of political events: Social psychological perspectives.* Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Pohárnok M. (2004): A térben való mozgás narratív dimenziójának vizsgálata borderline és depressziós betegek élettörténeti epizódjaiban. In: Erős, F. (szerk.): *Az elbeszélés az élmények kulturális és klinikai elemzésében.* Budapest: Akadémiai Kiadó.153-166.

Pólya T. (2007): *Identitás az elbeszélésben. Szociális identitás és narratív perspektíva.* Budapest: Új Mandátum.

Péley B. (2002): *Rítus és történet. Beavatás és kábítószeres létezőmód.* Budapest: Új Mandátum.

Reuter, I., Hilton, D. (2008). German's reported experience of moral emotions in response to reminders of their nation's Nazi past. *15. General Meeting of EAESP, Opatija*

Ricoeur, P. (2001): A narratív azonosság. In: László J., Thomka B. (szerk.) *Narratívák 5. Narratív pszichológia.* 15-27. Budapest: Kijárat

Rimé, B. (2007): Interpersonal emotion regulation. In: Gross, J. J (szerk.): *Handbook of Emotion Regulation.* New York: Guildford Publications.

Rimé, B., Philippot, P., Boca, S., Mesquita, B. (1992): Long-lasting Cognitive and Social Consequences of Emotion: Social Sharing and Rumination. *European Review of Social Psychology*, 3, 225-258.

Rimé, B., Philippot, P., Cisamolo, D. (1990): Social schemata of peripheral changes in emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 38–49.

Roccas, S., Klar, Y., Liviatan, I. (2006): The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 698-711.

Rodriguez Mosquera, P. M., Manstead, A. S. R., Fischer, A. H. (2000): The role of honorrelated values in the elicitation, experience and communication of pride, shame and anger: Spain and the Netherlands compared. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 833-844.

Rosch, E. (1973): Natural categories. *Cognitive Psychology*, 4, 328-350.

Roseman, I. J. (1984). Cognitive determinants of emotions: A structural theory. In Shaver, P. (szerk.): *Review of personality and social psychology 5: Emotions, relationships, and health*, 11-36, Beverley Hills, CA: Sage.

Rosenberg, S., Jones, R. (1972): A method for investigating and representing a person's implicit theory of personality: Theodor Dreiser's view of people. *Journal of Personality and Social Psychology*, 22, (3), 372-386.

Rozin, P., Lowery, L., Imada, S., Haidt, J. (1999). The CAD triad hypothesis: A mapping between three moral emotions (contempt, anger, disgust) and three moral codes (community, autonomy, divinity). *Journal of Personality és Social Psychology*, 76, 574-586

Russell, J. A., Feldman, Barrett L. (1999): Core affect, prototypical emotional episodes, and other things called emotion: Dissecting the elephant. *Journal of Personality and SocialPsychology*, 76 (5), 805-819.

Schachter, S, Singer, J.E. (1962): Cognitive, social and physiological determinants of emotional state. *Psychological Review*, 69, 379-99.

Scherer, K. R. (2001): Appraisal considered as a process of multilevel sequential checking. In Scherer, K. R. Schorr, A., Johnstone, T. (szerk.): *Appraisal processes in emotion: Theory, methods, research*, 91-120, New York: Oxford University Press.

Semin, G. R., Goerts, C. A., Nandram, S., Semin-Goossens, A. (2002): Cultural perspectives on the linguistic representation of emotion and emotion events. *Cognition and Emotion*, 16, 11–28.

Shaver, P. R., Schwartz, J. C., Kirson, D., O'Connor, C. (1987): Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1061–1086.

Shweder, R. (1991): *Thinking Through Cultures*. Harvard University Press.

Silberstein, M. (2009): NooJ Manual: a Linguistic Annotation System for Corpus Processing. www.nooj4nlp.net

Smith, E. R. (1993). Social identity and social emotions: Toward new conceptualizations of prejudice. In Mackie, D. M., Hamilton D. L. (szerk.), *Affect, cognition, and stereotyping: Interactive processes in group perception*, 297–315, San Diego: Academic Press.

Smith, C. A., Lazarus, R. S. (1993): Appraisal components, core relational themes, and the emotions. *Cognition and Emotion*, 7, 233–269.

Smith, E.R., Mackie, D.M. (2008): Intergroup Emotions. In Lewis, M., Haviland-Jones, J. Feldman Barrett, L. (szerk.): *Handbook of Emotions*, 3. kiadás, 428–439, New York: Guilford Press.

Solomon, R. (1976): *The passions*. New York: Doubleday Anchor

Somogyvári I., László J. (2010): A kategoriális empátia hatásai történelmi novella befogadására. *Magyar Pszichológiai Szemle* (közlésre benyújtva)

Stearns, P. N. (1994). *American cool: Constructing a twentieth-century emotional style*. New York: New York University Press.

Stephan, W. G., Stephan, C.W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In Oskamp, S. (szerk.): *Reducing prejudice and discrimination*, 225–246, Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Szabó, Zs. P., Banga, Cs., Fülöp, É., László J.(2010): A csoportalapú érzelmek kutatása a szociálpszichológiában, *Magyar Pszichológiai Szemle* (kézirat elfogadva)

Szalai K., László J. (2006): Az aktivitás-passzivitás modul kidolgozása Nooj tartalomelemző programmal. IV. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged.*

Swede, S., Tetlock, P. E. (1986): Henry Kissinger's implicit theory of personality: A quantitative case study. *Journal of Personality*, 54, 617-646.

Swim, J.K., Miller, D.L. (1999): White Guilt: Its Antecedents and Consequences for Attitudes Toward Affirmative Action, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25 (4), 500-514.

Tajfel, H. (1978) (szerk.): *Differentiation between social groups*. London: Academic Press.

Tajfel, H., Turner, J. C. (1979): An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: Austin, W. G., Worchel, S. (szerk.): *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA, Brooks-Cole .

Tesser, A. (1978): Self-generated attitude change. In Berkowitz, L. (szerk.): *Advances in experimental social psychology*, (11), 229-338, New York: Academic Press.

Turner, J.C, Hogg, M.A., Oakes, P.J., Reicher, S.D., Wetherell, M.S. (1987): *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford, UK: Blackwell.

van Zomeren, M., Spears, R., Fischer, A. H., Leach, C. W. (2004): Put your money where your mouth is!: Explaining collective action tendencies through group-based anger and group efficacy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 649-664.

Vincze O., László J. (2001): Az újdonság varázsa és a történet öröme In: Pléh, Cs., László, J., Oláh, A., (szerk.) *Tanulás, kezdeményezés, alkotás; Tanulmányok Barkóczi Ilona 75. születésnapjára*. Budapest: Eötvös Kiadó.

Vincze O., László J. (2004): Megküzdési formák Jókai Mór Erdély aranykora című regényében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, LIX, 3. 109-122.

Vincze O., László J. (2006): A mentális igék szótára, valamint alkalmazása az automatikus tartalomelemzésben. IV. *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged*.

Wertsch, J. W (2002). *Voices of collective remembering*. Cambridge ; New York : Cambridge University Press.

White, H. V. (1973): *Metahistory. The Historical Imagination in the Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press

White, H. (1981): The value of narrativity in the representation of reality" In Mitchell, W. (szerk.): *On Narrative*, University of Chicago Press, Chicago, IL., 1-23

Wierzbicka, A. (1972): *Semantic Primitives*. Frankfurt: Athenäum

Wierzbicka, A. (1995): Everyday conceptions of emotion: A semantic perspective. In Russell, J. Fernández-Dols, J.-M. Manstead, A.S. R., Wellenkamp J. C. (szerk.): *Everyday conceptions of emotion: An introduction to the psychology, anthropology and linguistics of emotion*, 17-47, Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.

Wohl, M.J.A., Branscombe, N.R. (2005): Forgiveness and Collective Guilt Assignment to Historical Perpetrator Groups Depend on Level of Social Category Inclusiveness, *Journal of Personality and Social Psychology*, 88 (2), 288–303

Wohl, M.J.A., Branscombe, N.R. (2008): Remembering historical victimization: collective guilt for current ingroup transgression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 988-1006.

Wohl, M.J.A., Branscombe, N.R., Klar, Y. (2006) Collective guilt: emotional reactions when one's group has done wrong or been wronged. *European Review of Social Psychology*, 17, 1-36.

Yzerbyt, V.Y., Dumont, M., Wigboldus, D., Gordijn, E. (2003): I feel for us: the impact of categorization and identification on emotions and action tendencies. *British Journal of Social Psychology*, 42, 533-549.

Zebel, S., Pennekamp, S.F., van Zomeren, M., Doosje, B., van Kleef, G.A., Vliek, M.L.W, van der Schalk, J. (2007): Vessels with Gold or Guilt: Emotional Reactions to Family Involvement Associated with Glorious or Gloomy Aspects of the Colonial Past, *Group Processes és Intergroup Relations*, 10(1), 71–86.

MELLÉKLET 1.

Kérdőív „A”

Kor:

Nem:

Szak:

Instrukció:

A következőkben a magyar történelem különböző korszakainak eseményeit olvashatja, melyek mind más-más nemzetekkel való összetűzésről szólnak. Az események után az azokhoz kapcsolódó érzelmekre vonatkozó kérdéseket talál, kérjük, figyelmesen olvassa el és válaszolja meg a kérdéseket az ott szereplő utasításnak megfelelően.

1. A magyar sereg 1526. augusztus 29-én felvonult Mohácsnál. A török sereg is felfejlődött, a csata egy napig tartott, a küzdelem végén a magyarok a Duna felé menekültek. Kb. 16-20000 magyar- köztük a király- és 10000 török esett el.

Kérjük aláhúzással válasszon ki két érzelmet az alábbiak közül, melyeket a **magyarok** érezhettek a csata után, és jelölje ezen két aláhúzott érzelem intenzitását is a megfelelő szám bekarikázásával (1= legkevésbé intenzív, 7= legintenzívebb)!

Kielégülés	1	2	3	4	5	6	7
Csalódottság:	1	2	3	4	5	6	7
Undor	1	2	3	4	5	6	7
Lelkesedés	1	2	3	4	5	6	7
Düh	1	2	3	4	5	6	7
Szomorúság:	1	2	3	4	5	6	7

Bűntudat:	1	2	3	4	5	6	7
Remény:	1	2	3	4	5	6	7
Utálat:	1	2	3	4	5	6	7
Megnyugvás	1	2	3	4	5	6	7
Elégedettség:	1	2	3	4	5	6	7
Öröm:	1	2	3	4	5	6	7
Büszkeség:	1	2	3	4	5	6	7
Félelem:	1	2	3	4	5	6	7
Szégyen:	1	2	3	4	5	6	7
Megbocsátás	1	2	3	4	5	6	7

Kérjük aláhúzással válasszon ki két érzelmet az alábbiak közül, melyeket a **törökök** érezhettek és jelölje ezen két aláhúzott érzelem intenzitását is a megfelelő szám bekarikázásával (1= legkevésbé intenzív, 7= legintenzívebb)!

Öröm:	1	2	3	4	5	6	7
Szégyen:	1	2	3	4	5	6	7
Bűntudat:	1	2	3	4	5	6	7
Szomorúság:	1	2	3	4	5	6	7
Kielégülés	1	2	3	4	5	6	7
Félelem:	1	2	3	4	5	6	7
Lelkesedés	1	2	3	4	5	6	7
Csalódottság:	1	2	3	4	5	6	7
Megnyugvás	1	2	3	4	5	6	7
Megbocsátás	1	2	3	4	5	6	7
Undor	1	2	3	4	5	6	7
Düh	1	2	3	4	5	6	7
Elégedettség:	1	2	3	4	5	6	7
Remény:	1	2	3	4	5	6	7
Büszkeség:	1	2	3	4	5	6	7
Utálat:	1	2	3	4	5	6	7

Kérjük aláhúzással válasszon ki két érzelmet az alábbiak közül, melyeket **Ön** érez a fenti eseménnyel kapcsolatban és jelölje ezen két aláhúzott érzelem intenzitását is a megfelelő szám bekarikázásával (1= legkevésbé intenzív, 7= legintenzívebb)!

Csalódottság:	1	2	3	4	5	6	7
Büszkeség:	1	2	3	4	5	6	7
Szégyen:	1	2	3	4	5	6	7
Kielégülés	1	2	3	4	5	6	7
Szomorúság:	1	2	3	4	5	6	7
Utálat:	1	2	3	4	5	6	7
Remény:	1	2	3	4	5	6	7
Lelkesedés	1	2	3	4	5	6	7
Megnyugvás	1	2	3	4	5	6	7
Megbocsátás	1	2	3	4	5	6	7
Undor	1	2	3	4	5	6	7
Düh	1	2	3	4	5	6	7
Öröm:	1	2	3	4	5	6	7
Elégedettség:	1	2	3	4	5	6	7
Félelem:	1	2	3	4	5	6	7
Bűntudat:	1	2	3	4	5	6	7

MELLÉKLET 2.

Kérjük válaszoljon a fenti nemzetekkel kapcsolatos alábbi kérdésekre:

I. Ítélje meg, hogy mennyire lezárt, megoldott, illetve lezáratlan, megoldatlan a magyarok történelmi konfliktusa az alábbi nemzetekkel. (1= lezáratlan, 7= lezárt)

1. törökök:	1	2	3	4	5	6	7
2. oroszok:	1	2	3	4	5	6	7
3. románok:	1	2	3	4	5	6	7
4. szlovákok:	1	2	3	4	5	6	7
5. szerbek:	1	2	3	4	5	6	7
6. horvátok:	1	2	3	4	5	6	7

II. Mennyire valószínű, hogy a jövőben is konfliktusra kerül sor a magyarok és e nemzetek között? (1=semennyire, 7=nagyon)

1. törökök:	1	2	3	4	5	6	7
2. oroszok:	1	2	3	4	5	6	7
3. románok:	1	2	3	4	5	6	7
4. szlovákok:	1	2	3	4	5	6	7
5. szerbek:	1	2	3	4	5	6	7
6. horvátok:	1	2	3	4	5	6	7

MELLÉKLET 3.

1. A magyar sereg 1526. augusztus 29-én felvonult Mohácsnál. A török sereg is felfejlődött, a csata egy napig tartott, a küzdelem végén a magyarok a Duna felé menekültek. Kb. 16-20000 magyar- köztük a király- és 10000 török esett el.
2. Buda 1686-os visszaszerzését követően a magyarok a török foglyok egy részét kivégezték, más részüket rabszolgának adták el.
3. 1956. október 23- án Budapesten, többek között a szovjet csapatok kivonásáért tüntetés kezdődött. A tüntetés forradalommal alakult. A szovjetek leverték a magyar forradalmat. Az eseményeket kemény megtorlás követte.
4. Németország 1941-ben megtámadta a Szovjetuniót. Magyarország a várható német győzelem miatt a németek mellé állt. Magyarország 1941. júniusában hadat üzent a Szovjetunióknak. A magyar támadásnak több ezer szovjet katona és civil áldozata volt.
5. 1944 szeptemberében a magyarok nyomában Magyarremetébe bevonuló román sereg feldúlta és kifosztotta a falut. 37 polgári lakost kivégeztek, további 5 embert a közeli Kishalmágyon öltek meg, Szárazajtán a Maniu- gárda kivégzett 11 ártatlan civilt.
6. 1940-ben Erdély egy része a második bécsi döntés értelmében visszakerült Magyarországhoz. A Szilágy megyei Ippben, 1940. szeptember 9-én a bevonuló magyar katonaság végigpusztította a falut, melynek 155 halálos áldozata volt.
7. Az 1945 áprilisában meghirdetett csehszlovák kassai kormányprogram a magyarokat tette felelőssé Csehszlovákia felbomlásáért. Beneš köztársasági elnök rendeletben fosztotta meg a csehszlovákiai magyarokat állampolgári jogaiktól. A Felvidékről kb. 76. 000 magyart kitelepítettek és vagyonukat elvették.
8. A XIX sz. végén kiéleződtek a liptói térségben a szlovákok és magyarok közötti ellentétek, Csernová lakói templomot építettek, és Andrej Hlinka római katolikus papot, későbbi politikust kérték fel a templom felszentelésére. A magyar püspök más szlovák papot jelölt ki

a feladatra, a helyiek ellenezték ezt, dulakodás kezdődött, a magyar csendőrség a lakosságra lőtt, 15 ember meghalt.

9. A második világháború végén a jugoszláv, kommunista pártvezetés utasítására etnikai alapú, per nélküli kollektív büntető eljárásokat kezdtek a Vajdaságban. 1944-1945 telén tömeges kivégzések voltak, melyekben helyi szerb lakosok is részt vettek. A magyar áldozatok száma 35. 000- 45. 000 közé tehető.

10. 1942 januárjában a magyar hadsereg nagyszabású razziát indított a Magyarországhoz visszacsatolt Délvidéken. A műveletben a magyar csendőrség is részt vett. A razzia több ezer ember, köztük szerb civilek meggyilkolásához vezetett.

11. 1848-ban a bécsi udvar Jellasicsot nevezte ki horvát bánnak. Jellasics tábornok szeptember 11-én hadseregével átkelt a Dunán a magyar forradalom leverésére. A horvátok 1848. szeptember 29-én Pákozdnál megtámadták a magyar hadsereget.

12. 1890-ben a magyar országgyűlés olyan nyelvtörvényt fogadott el, amely Magyarország egész területén a magyar nyelv kötelező használatát írta elő. A horvátországi városokban az utcákon és középületeken magyar nyelvű feliratokat helyeztek el. A zágrábi egyetemisták tiltakoztak a törvény ellen, a tüntetéseket a magyar csendőrség szétverte